
LAIŠKAS REDAKTORIUI

Tėvynė

Algirdas Patackas

Tėvynė, tėvynės meilė, patriotizmas...

Stengiuosi būti Lietuvos patriotas – ir todėl nemėgstu paradų. Tai yra jais nepasitikiu. Taip, paradas yra gražu – kietas būgnų ritmas, kaitinantis kraują ir pakeliantis į orą kovarnių būrius, vario dūdų spindesys, kostiumuoti, pažvalęję valdžios atstovai, susibūrę prie mikrofono, garbės kuopos šūviai, gilzių barškėjimas į grindinį, kur jas akimirksniu surenka berniūkščiai... Tačiau nepalieka įkyri mintis – kas būtų su jais, kas būtų su mumis visais, kokie mes taptume, jei šie šūviai būtų tikri, parako smarsas – tikras, gniaužiantis paširdžius baimės replėmis, o mūsų inscenizacijos metu palieti raudoni dažai vėl būtų tikras kraujas, kaip tada, 1991-aisiais.

Patriotizmas, tėvynės meilė apskritai yra sunkiai nusakomas jausmas ar būsena, kaip ir kiekviena meilė. Jis ištinka dažnai nelauktai ir netikėtai, tarsi be priežasties ar protingo paaiškinimo – taip, kaip ištinka mus Meilė, kai mylima ne už ką nors ir ne dėl ko nors, o todėl, tiesiog todėl, kad *tai* yra, esti. Už patį meilės objekto buvimą, už tai, kad tau teko laimėti ar Dievo dovana su tuo susiliesti ir susiliėti. Ir todėl nesistebėkime, kai pakimba ore, neduoda vaisių mūsų pastangos ugdyti, skiepyti ar kitaip puoselėti Tėvynės meilę. Tiesiog būna atvejų, kad *tai* neduota. Kodėl – dažnai nėra atsakymo, kaip ir į klausimą, kodėl tas ar kitas žmogus yra nelaimingas, kodėl tam ar kitam nėra duota.

Čia pabandyčiau aprašyti atvejus, kai tai nežinia kodėl ir už ką buvo duota. Pirmasis gal būtų iš vaikystės, mokyklos metų. Kas prisimena pokario mokyklines ekskursijas, tas žino – sunkvežimis, mediniai suolai, pro ausis švilpiantis vėjas. Vakare, prie laužo, gal kažkur netoli Zarasų, vyriškas balsas užtraukė „Lietuvą brangi“. Iki šiol nežinau, iš kur tarp moksleivių atsirado šie keli vyrai – ar tai buvo ekskursijos vadovai, ar tiesiog vyresniųjų klasių moksleiviai. Tačiau jautėsi, kad jie tarsi žino kažką, ko nežinome mes, kad juos sieja tie žodžiai, ta giesmė. Vyriški, prikimę balsai, prietema, laužas dvelkė tokiu tikrumu, tokia jėga, užburiančia ir šurpinančia, kad įsikirto visam gyvenimui. Reikia prisiminti, kad tai buvo pokario laikai, kai miškuose vyko „nežinomas karas“ – iš tikro nežinomas, nes apie jį tegalėjai kalbėti pašnabždomis, apsidairant, o vaikams, moksleiviams tai buvo išvis uždrausta tema. Ir vis dėlto šitai, matyt, tvyrojo ore, sklido su vyriškų balsų garsais, laužo žiežirbomis, sproginėjančiomis ir išnykstančiomis vakaro prieblandose – kas žino, gal kartu su žuvusiųjų dvasiomis ir vėlėmis.

Savotišku refrenu ar atsikartojimu buvo kitas nutikimas, jau po Kovo 11-osios. Laukiant troleibusų stotelėje, Savanorių prospekte, už aukštos mūrinės tvoros pasigirdo rikiuotės garsai, o paskui ir kariška daina – matyt, iš ten įsikūrusio karinio dalinio. Lietuviška, vyriška, plėštinė, kai traukiama visa gerkle, nepaisant gražumų ir tvirtai mušant koja. Čia, Vilniuje, buvusiam Raudonosios Armijos prospekte, *krasnuchoje*, jo prasmirdusioje triaukščiais svetimos kalbos keiksmams, atgrasioje auroje – lietuviška, kariška, su iššūkiu... Mes sugrįžome.

Tėvynės, tėviškės meilė yra neatskiriama nuo jos ūvio, nuo kraštovaizdžio,

nuo laukų ir pievų, lygumų ir girių, tolumų ir tylumų liūdesio išiskverbimo, ištirpimo tavyje. Tegul tavyje glūdintis ciniškasis pradas vėliau gal gėdysis ar ignoruos šį sentimentą, tačiau vaikiškasis atkakliai primins – tai buvo... buvo... tai tu kaltas, kad praradai šitai, kad dabar esi tuščias ir bergždžias kaip pakeelės vārputis.

...kaimo žvyrkelis. Sugedo autobusas, laukiame nežinia ko ir kiek. Priešais mane ant sėdynės sėdi mano vaikas, kurį laiką paverkęs, o dabar nurimęs. Pro aplytą langą – neišvaizdus peizažas. Rūkas, laukuose stirkso vienišas medis, dangus palšas ir nykus, lašnoja. Ir aš matau, jaučiu, kaip šis sulytų arimų nerimas, miglotų laukų liūdesys, toksai lietuviškas, šliaužia, smelkiasi į mano vaiko širdį ir jau niekada nebegalės suvis išnykti, būti ištrintas iš pašamonės slaptumų. Ir kiekvienąsyk gels širdį bandymas šitai ištrinti, kiekviena pastanga išduoti, atsikratyti, užsimiršti... Ar gali būti, kad šitai ir yra tėvynė, tėvynės meilė?..

...jau nebesako man nieko laukai tolimi ir liūdni, Suvalkija
jie tyli. Tik vėjas vis gena ir gena į tolį sužvarbusius debesis
ir niekas jau man nebesako sudieu sudie susitiksime anapus
tik stagaro fleita dejuoja nurudusiuos lauko arimuos...
Tik plaukia per lygumą salos sodybų archipelagai
pavėjui išskleidę bures kaip eldijos senos
ir šnabžda žodžius nemarius, kuriuos tu kadais man šnabždėjai
sudieu sudie susitiksime prie jievaro senojo...

Algirdas Pedakis

Kaunas, 2009 m., ruduo

DIENORAŠTIS

Dvi išsiskleidusios savaitės

Ieva Venskevičiūtė

Dar pernai kalendoriuje pasižymėjau dvi savaites Ventspilio Rašytojų ir vertėjų namuose, ir tarsi laiko inkluzą atidėjau į ateitį; versdama tuščius užrašų knygelės lapus, kuriuose užsimiršusi rengdavau įrašyti kokį susitikimą, vis pasvarstydavau, kuo bus užpildyti tie tušti dienoraščio lapai ir kol kas neperregimos dienos. Juo arčiau kelionė, juo tas neaiškumas labiau erzina, kai tiek konkretybių lieka Lietuvoje. Tad važiuoju daugiau iš pareigos, stumiama kad ir prieš metus duoto pažado.

Ryga. Abejingai dėbteliu į smygsančius Rygos bokštus ir šaltai diagnozuuju sau žavėjimosi tuo miestu pabai-gą. Iki Ventspilio dar trys valandos autobusu, tad labiau norėdama pamankštinti kojas pro požeminę perėją lendu į senamiesčio pusę. Ir miestas visiškai ramiai priima mano aikštijimąsi, veda pažįstamomis gatvėmis, sodina parkuose ant suoliukų, nutūptų žvirblių, ir pavadina į ne kartą praeitą cerkvę *Roždestva Christova*. Į akis iškart krenta šv. Jurgio freska ir kvapą užgniaučia ypatinga šviesa (sovietų laikais čia buvo planetariumas) – pro langus krentantys vidudienio šviesos pluoštai sminga į ikonostasą, centriniame kupole kryžiuojasi ant kirilica tapyto užrašo, žibina palubėj pakabintus smilkytuvus, rodos, tuoj įsismilks. Patiesę ant grindų langų rėmus, brėžia tamsius kryžius, spaudžia šviesos kvadratėlius. Nejauku ant jų užminti, nedrašu palįsti po šviesos pluoštu kaip po muziejaus lazeriu, nukreiptu į saugomą vertenybę. Iki senamiesčio bokštų taip ir neprieinu.

Iš dvigubų kadru. Ryga. 2009. Autorės nuotr.

Ventspilis. Stotyje pasitinka koordinatė, mano bendravardė; išgirdusi, kad dar vaikštinėjau Rygoj, gerokai tą miestą supeikia. Nusiveda į Rašytojų ir vertėjų namus Rotušės aikštėje; vietos čia tik šešiemis gyventojams. Manasis kambarys – pirmame aukšte, prie virtuvės (ir dabar ataidi bendrabūvių balsai ir juokas). Tiesiai priešais langą ir darbo vietą stovi balta liuteronų bažnyčia, pro kitą langą matyti pastatas su neonienu užrašu *Bibliotėka*. Žengusi pro duris net stabteliu prieš pavakario saulės nutviekstą reginį. Ieva susirūpina, gal man nepatinka, pakeistų į kambarį į antrame aukšte. Sutariame, kad liksiu čia.

Kelias iki jūros. Saulė jau leidžiasi, o man būtinai iki jūros. Senbuviai atkalbinėja, kad toli. Kažkodėl jais netikiu, ir vis tiek nueisiu, mat persekioja iš mamos paveldėtas sapnas: po dviejų savaitių pajūrio miestelyje staiga susigriebi, kad jūros taip ir nematei. (Vokietė ir latvė virtuvėje ginčijasi, kaip atrodo tikra varškė, palai-

kau latvę, kad ji nėra pertrinto *crème fraîche* pavidalo; vokiečių netiki, tad jos sutaria ryt turguje pirkti pieno ir varškę daryti pačios.) Atsidususi Ieva paduoda miesto žemėlapi ir aiškina, kad iš pradžių reikia eiti *Jūros* gatve. Paskui pagal žemėlapi. Temsta, miestas kaip išmiręs. Pirmąkart esu *pajūrio mieste*, kuriame *tuščia*. Erdvūs išpuoselėti parkai, dailūs namai tamsiais langais, tuščios kavinės ir gatvės. Tegirdžiu savo žingsnius. Po truputį ima neįtikėtumas – kaip čia reikės išbūti dvi savaites. Besidairydama užklystu į žvejų miestelį, *Ostgala*. Grindinys čia nelygus, vingiuotų gatvelių akmenys klaipo kojas; užgriūva kito sapno realybė, kai eini eini skubi skubi, bet vis vietoj. Ir dar žemėlapis kaip tik čia baigiasi, jūra nebetelpa į išdidintą centro planą. Bet ją jau užuodžiu; jos link veda ir blėstanti saulė. Dabar žingsnius klampina šaltas smėlis, bet spėjau. Iščiustytame paplūdimyje nuo mėlyno suolo palydėjusi saulė pasidžiaugiu savo profesija.

Grįžusi rašau laiškus. Bet šie nesisiunčia, interneto ryšys stringa. Šv. Mikalojaus (baltos liuteronų) bažnyčios bokšto varpai ima mušti valandas, suskaičiuoju pusiaunaktį, bus metas baigti dieną. Laikrodžio dūžiai iš atminties ištraukia Visbio katedrą, stovinčią Gotlando rašytojų namų pakalnėje, ir suprantu, kad čia, kaip ir ten, bus paaštrėjusi, mat kas pusvalandį gaivinama, laiko jausena.

Antroji diena. Ryte pažadina į turgų traukiančių žmonių balsai. Keista, kad žmonių torsai praplaukia palei patį langą. Norėdama jį praverti, vos neparbloškiau moters. Virtuvėje randu varškei atidėto pieno stiklainį, sandėliuke – girgždantį dviratį *Saliut*, pats tas lėtiems

pasivažinėjimams. Ilgai braidau po šaltas bangas, nors virš spalvotų akmenukų sūkuriuojantis vėjas bloškia smėlį tiesiai į akis. Kai parminu, gyventojai buriasi vakarienės, ir eidama miegoti, bažnyčios laikrodžiui kukliai skimbtelejus valandą ar dvi po pusiaunakčio, persvarstau, kad gal vis dėlto čia ištersiu.

Savaitgalis prasideda dar neprašvitus – lauke žvanga ir bilda. Atsikėlus pamatau prie pat lango sumontuotą sceną Ventspilio šventei. Pagausėja žmonių ir mieste, ir Rašytojų namuose, nes miestelėnams eilių skaičiuoti suvažiuoja latvių poetai. Nelabai išmanau latvių poetus, bet sako, čia bus patys iškiliausi. Susipažįstu, klausinėju, apie ką rašo. Apie dievų pasiuntinius, apie žuvėdras, apie tekstus. Grįžtu pavakare – kvepia blynais ir avietėmis, susėdę apie stalėlių kieme visi ragauja garsiąją naminę varškę, kurios išėjo viso labo keli šaukštai.

Koncertas ir žaliaji šviesa. Neseniai atidarytoje *Jūros vartų* koncertų salėje klausomės I. Kalninio muzikos. Puiki akustika. Atėjome bemaž visi namų gyventojai, tik latviai ne. Ketvirtojoje ketvirtosios simfonijos dalyje tobulą, kaip paskui aptarėme ir sutarėme, kūrinių sugadina naivoką anglišką tekstą užtraukusi solistė. Iš *Jūros vartų* – prie jūros. Tądien pasiskaičiau apie žaliają šviesą – optinį reiškinį, kai į jūrą sminganči saulė kelias sekundes sušvinta žaliai, ir tai pamatęs būni laimingas visą gyvenimą, – tad nemirksėdami stebėjimams į horizontą. Bet greitai vėsta ir, saulei dar nenusileidus, jau traukiam namo. Kiek apmaudu, kad neišlaukėm, nusivaikščiojusi miesto šventės fejerverkus tąnakt stebiu pro virtuvės langą. Jie sproginėja žaliai.

Karnizas. Šventei įpusėjus, pavojingai pasvyra karnizas su užuolaida, ant to lango, kur į bažnyčią ir Rotušės aikštę. Atėjęs taisyti darbininkas karnizą visai nulupa. Atsiveria abipusiai puikus vaizdas: man į aikštę ir sceną, praeiviams ir ant kėdučių susėdusiems žiūrovams – į mano kambarį. Sutemus aikštėje rodo latviškus filmus. Nelabai suprantu, ką kalba, vaizdai mirga, tad neilgai trukus pareinu. Namų kiemely sėdi tamsūs tykūs pavidalai. Prieinu arčiau –

Margaspalvis šaligatvis. Ventspilis. 2009. Autorės nuotr.

poetai. Prisėdu; sako, klausosi filmo, o žiūri į žvaigždes. Man telieka šaltos žvaigždės. Latviškus filmus jaučiau pabaigiu žiūrėti nuo savo kambario palangės.

Knygos. Kitą rytą prabundu beveik knygų lentynoje – po mano langu aikštėje įsitaisę prekeiviai, verda knygų mugė po atviru dangumi. Besidairydama tarp naujų latviškų romanų ir vadovėlių aptinku stalių su rusiškais patrintomis knygomis. Vartau tomelius, randu Berdiajeva, jį atsidedu ir toliau vartau. Priėjusi moteris mano (!) knygą pakiloja ir ima dėl jos derėtis. Kažin kodėl nepuolu aiškinti, kad aš pirma radau. Paaiškėja, kad šitas knygas reikėtų keisti į kitas, t. y. seną knygą nuo staliuko keisti į atsineštą seną. Bet mano varžovė dejuoja, kad dabar neturi jokių knygų. Prekeivės pavarčiusios mosuoja rankomis. Tiek to, imkit taip. Bet varžovė neatlyžta, kad paliksianti bet kelis centus. Prekeivės neprieštarauja, tad toliau bejėgiškai stebiu, kaip moteris palieka 50 santimų ir nueina su mano (?) Berdiajevu. Atitokusi imu derėtis dėl Solovjovo ir Šestovo. Jie, aišku, irgi nemokamai. Kad nenusileisčiau, bruku 50 santimų. Neteisybės jausmas dar kurį laiką neapleidžia, ypač kai skaitovę pamatau stoviniuojančią su iškiliausiais latvių poetais.

Antros savaitės dienos. Uostas – kelias dienas sėdinėju ant suolo prie Livonijos ordino pilies. Kitoje Ventos pusėje kranais į vagonus krauna anglį. Pasirodo, industriniai vaizdai gali būti labai meditatyvūs. Semtuvai lėtai semia anglis iš krūvos, pasisuka virš vagono ir prasižioję paleidžia, nusūkurioja juodas debesys ir gerokai vėliau atsklinda trenksmas. Kai vagonas pilnas, sąstatas vos pastebimai pasislenka, ir vėl kaip anksčiau. Vakare uostas nutyla, kranai nušvinta lempelių girliandomis.

Margi šaligatviai. Vaikščioti nudelbus akis gražu. Įvairiaspalvės šaligatvio plytelės išklotos raštais – viena gatvė žalia, kita rausva; plytelės suguldytos puslančiais, kvadratais ir dryžiais. Akmeninis žvejų miestelio grindinys blizga stiklo šukėmis. Spalvoti raštai pakeri,

fotografuoju juos vieną ant kito, atsukusi juostelę. Nuėnusi ryškinti išklausau piktų meistro pastabų. Baksnodamas pirštu aiškina, kad fotoaparatas man iškretė pokštą, užstrigo juostelė. Raminu, kad neužstrigo. Meistras pavarto akis ir burbteli, kad tada turėčiau žinoti, jog tokių nuotraukų atspausti neįmanoma. Išsine-

Senamiesčio namas su pajūrio kopa. Ventspilis. 2009. Autorės nuotr.

šusi negatyvą žiūrėju prieš saulę. Žvejų namas užaugęs ant pajūrio viksvų, šaligatvio plytelės sulipusios su tvoros skersiniais, juodi varnų sparnai šmėžuoja tarp žerinių stiklo šukių.

Katalikų bažnyčia stovi Katalikų gatvėje, pusiaukelėje tarp Rašytojų namų ir jūros. Kiek einu, apšiu-rę mediniai vartai užrakinti (panašu, kad Ventspilio šventovės neskuba įsileisti: miesto cerkvė apstatyta pastoliais, o rodyklės, pro kur įeiti, vis veda ratu aplink tvorą; liuteronų bažnyčios darbo valandos tikslios: 9.00–16.00, bet budinti, kurią dažniausiai matau sėdiniuojančią ant bažnyčios laiptų, paprastai duris užrakina ir nužingsniuoja palei tvorą gerokai anksčiau). Vieną dieną varteliai stumtelėti atsiveria, gaunu apeiti apie padžiūvusiomis gėlėmis apsodintą pilką pastatą. Ant durų šalia kvietimo vykti į atlaidus Agluonoje pritvirtintas Jėzaus plakatas, spalvomis, kad ir išblukusiomis, kontrastuojantis su pliku vidumi – ant sienų tekabo liaudies meno maniera tapytos Kryžiaus kelių stotys. Moterėlės nedarniai murma rožinį, vienintelis vyras klaupte skaito laikraštį.

Merai. Už naują koncertų salę, dvi modernias bibliotekas, margus šaligatvius, fontanus, gėlynus ir kar-

vių skulptūras krantinėje reikia dėkoti garsiajam (visaip) miesto merui. Ypač vyresniųjų miesto gyventojų garbinamas oligarchas vieną vakarą ateina į Rašytojų namus duoti interviu švedų žurnalistui ir netikėtai išdygsta mūsų virtuvėje. Paprašo kavos. Sutrikusi Ieva teisinasi, kad kava bus paprasta, plikoma puodelyje. Kitą dieną meras vėl užaina į virtuvę ir įteikia namams čekį kavos aparatui įsigyti. Taip virš muzikinio centro valgomajame atsiduria kavos aparatas, kuriuo kol kas niekas nemoka naudotis.

Apleista sodyba. Maira ir Imantas vežasi už miesto. Laužo dūmai, skrodžiami saulės spindulių, laksto šuo, pravertos seno namo durys. Ant grindų priaugę skudurų, skardinių, kubilų, senų laikraščių. Ant kambaryje ištemptos virvės sukabintos rūbų šūsnyš. Iki palangės išmintas takas per dilgėles. Serbentais, vyšniomis ir obuoliais lūžtantis sodas, žolė iki pusiaujo, dairausi ir nebesusigaudau, iš kurios pusės atėjau. Į plastikinius

kavos indelius renkam serbentus. Kieme vešli liepa, pasodinta dukrai, sako latviai. Malkinėje priruošta malkų dar kokioms dviem žiemoms, kurios jau seniai praėjo.

Paskutinis vakaras. Žaidžiame latvišką biliardą (vyksta karštas ginčas, kurioje šalyje vis dėlto šitas žaidimas išrastas). Stalas barstomas miltukais nuo tarakonių, idant geriau slystų mediniai skridinėliai. Tai sužinojusi vokiečių uosto pirštus ir netrukus atsisako žaisti. Žvilgsnis kaip tyčia vis kliūva už aukštyn kojomis besivoliojančios žaislinės pelytės, atitemptos katino.

Vėl Ryga. Išvažiuoju ankstų sekmadienio rytą, lagaminu ratukai bilda margaspalviais šaligatviais. Rygoje rudinėja. Juostelės fotoaparate nebėra, telieka žiūrėti ir dėtis galvon. Prie Domo katedros griežia violončelininkas, apie kojas trinasi katė. Nuo rūbų rankiodama vėjo atbloktus lapus svarstau, kada vėl atsidėti dvi neperregimas savaites Ventspilyje. Gal kitų metų žiemai. ❧

Józef Mackiewicz

KELIAS Į NIEKUR

Iš lenkų kalbos vertė Leonardas Vilkas

Józefas Mackiewiczzius (1902–1985) – talentingas lenkų rašytojas ir publicistas, bet pirmiausia – vilnietis. Gindamas tautinių mažumų interesus, pasaulėžiūra pranokstantis bet kokias nacionalistinio-patriotinio priklausomumo ribas, Mackiewiczzius tapo neišgirstu kalbėtoju, ignoruojamu publicistu: lenkams jis atrodė neatleistinai „prolietuviškas“, lietuviams – pernelyg laisvamaniškas. Mackiewiczziaus kvietimas bendro likimo susietas tautas atidėti tarpusavio vaidus ir vieningai priešintis istorijoje analogų neturinčiai totalinei vergijai – komunizmui – nebuvo išgirstas. Iš arti matęs Panerių baisumus, Katynės aukas, neišsižadėjo demaskuotojo pozicijos ir be atvangos rašė apie komunizmo žalą,

savo kūrinuose nesivaikydamas intelektualinių madų, bet vadovaudamasis principu „įdomi tik tiesa“.

Tiesos sakymas yra tiesiogiai susijęs ir su jos priėmimu, kas niekada nebuvo nei lengva, nei malonu. Šiuo požiūriu Mackiewiczzius buvo „nepatogus“ rašytojas. Jis niekada nesiliovė stebėti ir su gamtininko tikslumu aprašyti jautrių ir nemalonių, tačiau tikrų įvykių: romane *Kelias į niekur* atkuriamas 1940–1941 m. sovietinės okupacijos laikotarpis Vilniaus krašte. Veikėjų likimai, pagrįsti tikrais faktais, anksčiau autoriaus aprašytais daugelyje publicistinių reportažų, čia realistiškai supinami į sovietizuojamos visuomenės irimo kroniką.

Koks bus tas šviesus komunizmo rytojus, jei žengti į jį reikia nesidairant ar tiesiog aklai, nematant, kaip kasdien kinta žmonių apranga ir eisena, gatvės ir parduotuvių vitrinos, išsigimsta pati kalba? Autorius kelia klausimą: ar tikrai, jei komunizmo keliu eisime užsimerkę, jis kažkur nuves? Atsakydamas jis sukuria įtaigią pakopinių įvykių paralelę – iš gyvenimo tų, kurie stengėsi prisitaikyti prie politinių aplinkybių, ir kitų, kurie bandė išvengti tapimo *homo sovieticus*. Vienų kelias intensyviai siaurėja tarsi penkiakampės žvaigždės smaigalys kol nutrūksta, kitų – paprasčiausiai veda į niekur.

Prarastoji „balanos gdynė“

TOMAS DAUGIRDAS

Dabartiniame pasaulyje, o ir Lietuvoje užsiimti dvasinėmis paieškomis reikia leisti į itin rizikingą kelionę, kurioje gali tikėtis labai mažai pagalbos. Dvasiniai ieškotojai bus nesuprasti visuomenėje, veikiau prilyginami ligo-niams nei pasaulio atsinaujinimo ve-dliams.

Dabartinis gyvenimas ir jo atspindys bei palaikytojas švietimas yra nu-taikytas į universalų žinojimą, parem-tas dekartiška abejojimu ir noru visus žmogaus poreikius pagrįsti protu. Pro-tas ir dvasia, dar prieš tris šimtmečius buvę vienas ir tas pats, žmonėms pa-tikėjus protu kuriamu progresu, tapo atskirti. Išsilavinimas tapo grindžia-mas protu, gyvenimo perspektyva ir įsitvirtinimu pasaulyje. Mūsų pasa-u-lis yra priešiškas bet kokiam dvasi-niam atsinaujinimui.

Užpraėjusiame amžiuje iškelta idėja apie žmogaus kilmę iš primityvių būtybių yra išsigalėjusi galvojime apie pasaulį, nors ir ne tokiomis komiš-komis formomis. Darvinizmas sėk-mingai įsitvirtino žmonių tarpusavio santykiuose, jis sėkmingai įsiliejo ir į švietimo sistemą. Niekur kitur taip atvirai nekalbama, kad išlieka stip-riausi ir geriausiai prisitaikantys prie kintančios aplinkos. Tačiau švietimo tiksluose ir strategijoje tai nieko ne-stebina. Švietimas rūpinasi įvairiais gražiais dalykais, kaip antai moky-musi visą gyvenimą, ieškojimu vietų, kur galėtum gauti daugiau žinių, ge-bėjimu mokytis. Tie dalykai patrau-kia ir sužavi, tačiau, įdėmiau pažvel-gus į jų turinį, matyti, kad grožis tėra paviršiuje.

Mobilumas, mokymasis visą gyve-nimą ir net mokėjimas mokytis reiškia žmogaus gebėjimą prisitaikyti prie

darbo rinkos ir kintamų darbo sąlygų. Pagrindinis tokios sistemos rūpestis – kad žmogus neliktų be darbo, taigi kad jis gebėtų save išlaikyti, nebadau-tų ir būtų apsirengęs. Jei jis neran-da darbo pagal savo specialybę, tai jis turi būti pasirengęs persikvalifikuoti, išmokyti naujų darbų, kad įstengtų veikti tai, kas jam siūloma.

Stengtis netapti našta visuomenei nieku gyvu nėra smerktina ar blogai. Istorijoje žmonės dėl to taip pat daug stengdavosi, kai kurių profesijų žmo-nėms buvo įprasta keliauti ieškant darbo. Amatininkai andai judėdavo iš kaimo į kaimą ir iš šalies į šalį. Todėl nieko nuostabaus, kad toks poreikis gali kilti ir šiandien. Kalbama čia ne apie tai, kad šiandien keliauja masės žmonių. To taip pat nepavyks išveng-ti. Juk šiais laikais profesijos yra daug lankstesnės, įgūdžiai įgyjami, kai žmogus sugeba atrasti gebėjimą dirbti ir mokytis naujų dalykų. Mašinos, pa-keičiančios žmones ir verčiančios juos keisti santykį su darbu, taip pat nėra neigiamas šių dienų požymis.

Blogiausias dalykas yra kitas: visos žmogaus lavinimo pastangos yra nu-kreipiamos į jo darbinių įgūdžių tobu-linimą. Žmogų aplinkybės gali priversti palikti savo gimtinę. Jam gali sunkiai sektis prisitaikyti ir kitoje šalyje, jis gali būti priverstas judėti iš vietos į vie-tą. Tačiau šis „išrovimas iš šaknų“ nebus jam labai pavojingas, jei jis turės ne vien darbinius, bet ir dvasinius įgūdžius, gebės ne vien per darbą, kasdienes pareigas ir jausenas, bet ir iš giliau pajauti savo gy-venimo santykį su pasa-u-liu ir kitais.

Tačiau kaip jis tokius įgūdžius galė-tų įgyti? Lietuvoje žmones mėginama įtikinti, kad „tauta“ turėtų būti žmo-gaus atrama, kad ir kur jis būtų. Dau-geliui tokia „tauta“ tėra abstrakcija, o tikri jausmai susiję su šeimos nariais ir draugais. Tačiau ir šie santykiai Lietuvoje nėra labai tvirti. Priešingu atveju žmonės jaustųsi daug sauges-ni, labiau pasitikintys savimi ir lai-mingesni, nei rodo statistika.

Mokykloje taip pat beveik neužsi-mama asmenybės ugdymu. Toks tiks-las kartkartėmis konstatuojamas, ta-čiau jis nėra pagrindinis. Tai nėra vien Lietuvos problema. Šiuolaikinėje vakarietiškoje demokratijoje tampa neaišku, kaip turėtų būti ugdoma as-menybė. Nėra bendro supratimo, koks yra žmogaus gyvenimo tikslas ir ką savyje jis privalo tobulinti. Žmogui ke-liamas tikslas tobulinti bendrąsias do-rybes, kaip antai toleranciją ar pilie-tiškumą. Jis mokomas būti pasirengęs priimti ir nebūti agresyvus įvairaus kitoniškumo atžvilgiu. Tačiau tokia pozicija taip pat kilusi iš aiškaus su-vokimo, kad jei mes toleruosime vien panašius į save, tai neišgyvensime. Pasaulyje, kuriame lieka vis mažiau išorinių ir vidinių riboženklų, kate-goriška visuomenė anksčiau ar vėliau išiveltų į karus bei nesantaikas ir il-gainiui liktų izoliuota. Toks bendrųjų

etiškų savybių rinkinys padeda žmogui gyventi tarp kitų žmonių, bet jis labai tolimas nuo dvasios ugdymo, taigi nuo moky-mo ne vien pakęsti, bet ir mylėti.

Turbūt ir šiandien pa-sitaiko jaunuolių, kurie stodami į universitetą ti-

kisi, kad čia jie ras pagalbą ir pajaus norą išskleisti gebėjimus, atrasti savo tolesnio gyvenimo kelią, geriau suprasti save, žmones ir pasaulį. Gana sunku patikėti, kad būtent tokių tikslų vedami į universitetus stoji jaunuoliai dar prieš septyniasdešimt metų. Jie dažniausiai būdavo pasirinkę specialybę, kurios žinias gilindavo, tačiau studijos reikšdavo daug daugiau. Universitetas buvo vieta, kur susitinka panašių siekių žmonės ir kurioje perduodama ir perimama galvojimo, jautimo ir net gyvenimosi tradicija.

Šiandien universitete įgyjama aukštos kvalifikacijos specialybė. Pasaulis pasikeitė sparčiai ir radikaliai, o universitetas, – bent toks, kokį turime Lietuvoje, – nesugebėjo atsispirti šiems pokyčiams ir pasiūlyti alternatyvios gyvenimosi ar galvosenos. Universitetas pasileido į gaudynes su progresu ir kismu, mėgindamas įrodyti, kad neatsilieka. Būtent to tikimasi iš aukštojo išsilavinimo ir juo labiau – tokioje sunkiai besiverčiančioje šalyje kaip Lietuva. Universitetas praranda dvasinių ieškojimų ir atsinaujinimo vietos statusą.

Šiandien stoti į universitetą, tikintis rasti tobulėjimo kelią, reiškia gyventi panirus iliuzijose ir paaugliškos svajonėse. Jos veikiau trukdo nei padeda sėkmingam mokymuisi. Sėkmingam mokymuisi dabartiniame universitete reikia, kaip tampa įprasta sakyti, aiškaus savo būsimo karjeros suvokimo ir žinojimo, ko nežinai, bei pasiryžimo šią spragą užpildyti. Norintieji kažko kito geriau visai nestudijuotų arba į studijas žvelgtų vien kaip į ne labai tvirtą pagrindą, kuriuo remdamasis ateityje galėsi lengviau rasti darbą. Šalyje, kurioje beveik visi baigia aukštąsias mokyklas, tai gali būti labai svarbu.

Diplomas yra naudingas iš principo, nes modernus universitetas, kuris šiandien kuriasi pasaulyje, Europoje ir pas mus toli gražu nėra toks, kokio reikia asmenybei. Tai yra mašina, gaminanti specialistus. Ši „mašina“ savo ruožtu tėra darbo santykių mechanizmo dalis, pagalbinis agregatas pasiū-

los ir paklausos santykiuose. Jei prieš kelis šimtus metų universitetai buvo laikomi teologijos tarnaitėmis, tai šiuolaikiniai tarnauja ekonomikai ir jos pažangai. Juose nebėra vietos dvasiniams ieškojimams, nebent kurioje nors marginalinėje, ant išnykimo ribos balansuojančioje katedroje, kurioje dirba nuo dabartinio pasaulio poreikių atitrūkęs keistuolis profesorius. Dabartinė universitetinė sistema gali sunkiai pakęsti abejojančiuosius ir sunkiančius netvirto žinojimo ratus.

Tačiau svarbiausia nėra tai, kad pasikeitė universitetai. Pasaulyje vyksta įvairių pokyčių ir gali nutikti taip, kad dabartinė lavinimo sistema su jos keliamais tikslais galiausiai taps marginaline, nes atsiras kitų mokymo ir mokymosi būdų. Svarbiau yra tai, kad dvasiniai dalykai tapo išstumti iš žmonių gyvenimo ir tikslų ir atsidūrė to, ką galėtume pavadinti asmeniškumo „karjera“, paraštėse. Šie dalykai išstumti ne tiek iš švietimo sistemos, kiek iš viešojo gyvenimo apskritai. Švietimo sistema prisideda tuo, kad šiuolaikinio žmogaus, taigi ir lietuvių dvasinės paieškos nėra niekaip tradicionalizuojamos ir lieka primityviame lygyje. Net religijos, sukaupusios šimtametę žmogaus dvasinio gyvenimo nuosąją, atsiduria dabartinio gyvenimo nuošalėje. Visuomenei tai reiškia, kad dvasios ieškotojai paliekami parapsichologų, alternatyvių mokytojų ar spiritalinių avantiūristų globai.

Kai kurie dvasios troškulių galbūt mėgins gydyti pasitelkdami brangiai kainuojančius psichoterapeutus. Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje labiausiai paplitęs dvasios terapijos būdas yra darbas. Jo nešama nauda žmogui sukuria iliuziją, kad jis savaime vertingas. Todėl tarsi niekas negalėtų prieštarauti tam, kad jis atsidurtų gyvenimo centre. Mėginančius su tuo nesutikti nesunku apkaltinti veltėdžiavimo ir tinginystės propagavimu, raginimu tautai, kuri tarsi neturinti nieko, vien gebėjimą dirbti, žengti į beviltiško atsilikimo nuokalnę. Juolab kad kiekvienas intuityviai jaučiame, kokia bedugnė atsivertę mums po kojomis, jei atsisa-

kytume darbo. Tad tyliai sutinkame su tuo, kad švietimas ir visas mūsų gyvenimas būtų jam pajungtas ir kartu išsukame į uždara ratą.

Prieš kelerius metus paskelbus statistikos duomenis, kad lietuviai labiausiai vertina darbštumą, buvo labai sunku suvokti, gerai tai ar blogai. Vis labiau tampa aišku, kad darbas yra tarsi šiaudas, kurio griebiamasi iriantis nudvasintoje egzistencijoje. Darbas jau seniai nėra sąlyga maitintis ir išgyventi, jis yra tapęs egzistenciniu pagrindu. Net kalbama apie darbą taip, tarsi jis būtų mūsų gyvenimo visetas. Šiandien vis rečiau sakoma „pabaigiau darbą“, kas reikštų konkrečių darbų pabaigą. Daug dažniau sakome „baigėsi darbas“, reiškiantis, kad baigėsi šios dienos nepabaigiamiems darbams skirtos valandos. Tai nereiškia, kad prasideda laikas „be darbo“. Žmogus tebelieka jame įkalintas. Šiuolaikinė civilizacija pateikia gausybę priemonių, padedančių žmogui išvengti laiko be darbo. Reginių ir daiktų mašina kuria tai, kas įtraukia žmogų, skatina išsiblaškyti ir užsimiršti. Naujovių kūrimas ir paieška užgožia dvasinio atsinaujinimo būtinybę, atbukina pajautą to, ko žmogui tikrai reikia.

Viena pažįstama prieš kurį laiką mestelėjo repliką, kad visuotinį švietimą reikėtų susiaurinti iki rašymo ir skaitymo pagrindų, geriausia – mokantis iš Biblijos. Tuomet tai pasirodė gana radikali idėja, tačiau geriau pagalvojus, žinių gausinimas tėra silpna dvasios poreikių kompensacija. Paradoksalu, bet „balanos gadynė“ tampa beveik kelrodžiu XXI a. pradžioje, kai kasdien tobulėja įvairios gamybos ir laiko leidimo technologijos, o gyvenimas neišivaizduojamas be vis didesnio žinojimo. Tiesa, Lietuvoje esama ir kito mitinio vaizdinio: apie išminties mokytojus – diplomų neturinčius vagonų krovikus ar katilų prižiūrėtojus. Kol nėra įtikinamų paliudijimų apie žmogaus dvasios reikalais besirūpinančius universitetus ir jų katedras, net ir tokie vaizdiniai neleidžia užgesti vilčiai dėl pasaulio ar bent lietuviškos jo dalies dvasinio atgimimo. ☒

ŽODŽIO LAISVĖ, VARŽYMAI, PRIVATUMAS

Kęstutis Girnius

Žodžio laisvės principas yra nesudėtingas. Pirmenybė turi būti teikiama laisvam žodžiui, tad reikia pagrįsti ir pateisinti kiekvieną apribojimą. Juo mažiau varžymų, juo geriau. Visai negalima varžyti politinio žodžio, kuriu viešai reiškiamą nuomonę apie politikus, valdžią, visuomenės santvarką, verslą, religiją, visuomeninį gyvenimą – taigi apie beveik viską, kas gali būti svarbu žmogaus gyvenime.

Bene visi mėginimai reguliuoti žodžio laisvę kelia jai pavojų, nes apribojimai turi polinkį daugintis: paskui pirmąjį suvaržymą seka antras, antrąjį – trečias ir t. t. Reikia ginti ne tik politinį žodį, nes sunku nustatyti ribą tarp politinio ir nepolitinio žodžio. Vienam nuotrauka ar romanas bus pornografija, kitam – mėginimas praplėsti literatūros ribas ar kitaip žvelgti į žmogaus gyvenimą. Valdžia turi būti kuo neutralesnė, žodžio laisvę teikti ne tik „geriečiams“, bet visiems – rasistams, komunistams, džihadistams, net „šoumenams“, kol jie tiesiogiai nesiekia sukelti smurto. Kai kurie suvaržymai gal yra priimtini tais atvejais, kai pažeidžiamas *paprastų žmonių* privatumas.

Žodžio laisvės svarbos supratimas yra naujas reiškinys. Net JAV, kur žodžio laisvė yra bene labiausiai ginama, prieš 100 metų buvo daug apribojimų, kurie šiandien neįsivaizduojami. Per Pirmąjį pasaulinį karą socialistų kandidatas į prezidentus Eugene'as V. Debsas buvo nuteistas 10 metų kalėti. Jo nusizengimas – pagyrė tris žmones, nuteistus, nes padėjo ketvirtajam išvengti karinės prievolės. Teismas tai laikė kurstymu vengti karinės prievolės.

Ilgai buvo galima bausti žmogų už tiesos rašymą, jei tai esą pakenkė valstybei. Buvo aiškinama, kad straipsnis apie teisėjo korupciją pakerta pasitikėjimą

KĘSTUTIS GIRNIUS (g. 1946) – filosofas, istorikas, žurnalistas, politikos apžvalgininkas. Ilgametis „Laisvosios Europos“ radijo korespondentas, lietuvių programos ir centrinės žinių tarnybos vadovas, *NŽ-A* rėmėjas ir bendradarbis. Nuo 2007 m. – TSPMI docentas. Svarbiausia knyga – „Partizanų kovos Lietuvoje“ (1986). Skelbiamas straipsnis parengtas pagal plenarinį pranešimą, skaitytą 6-ajame Ateitininkų federacijos ir „Naujojo Židinio-Aidų“ studijų savaitgalyje „Teisių saugojimas šiandienėje Lietuvoje“, vykusiame Berčiūnuose rugsėjo 18–20 d.

teismais ir teisingumu, tad ir baustinas. Tik palyginti neseniai įsisažmoninta, kad negalima riboti žodžio laisvės, siekiant išvengti neigiamų pasekmių. Žinomas JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas Louis Brandeisas pažymėjo, jog kadaise žmonės bijojo raganų ir degino moteris.

Kai kurie ribojimai neišvengiami. Net JAV žmogus negali teatre šaukti „Gaisras!“ ir sukelti paniką. Stengiamasi riboti melagingą reklamą, kartais pornografiją, sveikatos sumetimais draudžiama tabako reklama ir t. t.

Apgaulingą reklamą galima riboti, bet ne apgaulingus politiko žodžius per rinkimų kampaniją. Esminis klausimas – kas turi nurodyti, ar sakoma tiesa, ar netiesa? Praeityje būdavo paprastai tariama, kad kontraversiškas teiginys yra klaidingas, ir jo skelbėjas turi įrodyti, kad jis atitinka tiesą. Taigi žurnalistui ar eiliniam žmogui buvo suverčiama atsakomybė įrodyti savo teiginio tiesą. Ilgainiui suprasta, kad kaltės įrodymas yra teismų ir prokuratūros darbas, o žurnalistas gali tiesiog atkreipti dėmesį į įtartinus reiškinius. Be to, žmogus gali rašyti tiesą, bet nepajėgti jos įrodyti teisme, tarp kita ko todėl, kad teismai papirkti. Demokratija smarkiai nukentėtų, jei nebūtų galima rašyti apie Viktoro Uspaskicho ir Darbo partijos finansines aferas arba apie „Abonentą“, kol teismas nepriėmė sprendimo. Žodžio laisvė negali egzistuoti, jei nėra terpės klaidingiems teiginiams.

Ar galima įrodyti, kad Gediminas Kirkilas buvo nekompetentingiausias Lietuvos premjeras, Rolando Pakso pašalinimas buvo linčo teismas, daugelis politikų praturtėjo nešvariais būdais? Būtų nepaprastai sunku tai padaryti, bet tokių klausimų svarstymas yra esminė politinių debatų dalis. Prieš pusmetį Vytautas Šustauskas paskelbė įprastą antisemitinį paskvilį, esą pasaulio ir Lietuvos finansus valdantys žydai yra atsakingi dėl dabartinės finansų krizės. Ar jis gali būti baudžiamas, jei jis viešai reiškia savo, tegul ir klaidingus įsitikinimus? Ar trauksime baudžiamojon atsakomybėn seną komunistą, kuris aiškina, jog kapitalizmas išnaudoja darbininkus, ar kad Sovietų Sąjunga sukūrė socializmą?

Lietuvoje politinis žodis nėra tinkamai vertinamas,

kartais jo nevertina nei Seimas, nei žiniasklaida. Seimas yra politinio žodžio šventovių šventovė. Deputatai turi turėti teisę galvoti kaip nori ir sakyti ką galvoja be baimės, kad nukentės dėl savo žodžių. Priešingu atveju baikštesnieji tylės, vynios reikalą į vata, nereikš tikros savo nuomonės. Kiekvienu mėginimu apriboti šią teisę ar įbauginti deputatus griaujami demokratijos pamatai, nes kai nutildomas deputatas, nutildoma ir tauta.

Lietuvoje ne kartą mėginta tai daryti. Pernai socialdemokratams inicijavo parlamentinį tyrimą „dėl grėsmių Lietuvos valstybės interesams, nacionaliniams projektams ir valstybės nacionaliniam saugumui“. Tyrimas turėjo nustatyti, kaip užsienio jėgos „įtakuoja ar kitaip bandė paveikti“ konservatorius ir partiją „Tvarka ir Teisingumas“, kurie nusidėjo priešindamiesi LEO LT įteisinančiam įstatymui. Ši gėdingą ketinimą slopinti

Kęstutis Grigaliūnas. Vienadieniai nutikimai. 2006. Drobė, akrilas

nuomonės reiškimo laisvę, grasinant parlamentiniu tyrimu, tą pačią dieną palaikė 37 deputatai. Užuoat gynę savo kolegų žodžio laisvę, jie laikė priešinimąsi įstatymui galimu antivalstybiniu veiksniu, o ne normalia kritika. Įstatymas nebuvo priimtas, bet vien tai, kad jis

sulaukė tokios paramos, rodo apgailėtiną žodžio laisvės supratimą.

Štai kitas pavyzdys iš praėjusio dešimtmečio. „Lietuvos rytas“ išspausdino Leontijaus Motiejūno komentarą, kuriame tvirtinama, kad popiežiaus Jono Pauliaus II negalavimus veikiausiai sukėlė sifilis. Krikdemų deputatas Arimantas Raškinis Seime pasakė, kad Motiejūno straipsniu „Lietuvos rytas“ vykdamas šmeižto kampaniją prieš popiežių. Dienraštis pagrasino traukti Raškinį į teismą, jei šis neatsiims savo nuomonės. Įsidėmėtini du momentai. Pirma, „Lietuvos ryto“ veidmainystė. Dezinformacijos specialistas švaistėsi nepagrįstais žodžiais apie įsivaizduojamą popiežiaus sifilį, bet piktinosi, kai abejojama jo sąžiningumu. Antra, „Lietuvos ryto“ trumparegystė. Kas ne kas, bet dienraštis turėtų suprasti žodžio laisvės svarbą, ypač žiniasklaidai. Juk jei galima nutildyti deputatą, tai galima užčiaupti ir spaudą. O čia pati spauda perša apynasrius.

Šias problemas iš dalies sukelia LR Konstitucija, kuri formaliai gina žodžio laisvę, bet suteikia daug galimybių ją riboti. Pasak Konstitucijos 25 str., galima tai daryti, „jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai“. Ten pat teigiama, kad žodžio laisvė „nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“.

Keista, kad Lietuva nesupranta šių apribojimų keliamų pavojų. Okupacijos metais apkaltinus šmeižtu būdavo susidorojama su disidentais ir žmogaus teisių gynėjais. „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ leidėjai ir platintojai buvo baudžiami už „tarybinę valstybę ir visuomeninę santvarką žeminančius šmeižikiškus prasimanymus“.

Štai dar keletas pavyzdžių. 1995 m. Vilniaus pirmosios apylinkės teismas išpėjo „Lietuvos aidą“ dėl tuometinio prezidento Algirdo Brazausko garbės įžeidimo. Laikraštis išspausdino interviu su Generalinės prokuratūros vyriausiuoju tardytoju Kęstučiu Betingiu, kuriame šis tvirtino, kad Brazauskas atsisakęs atvykti į prokuratūrą apklausinėjimui ir „viešai, akivaizdžiai meluoja“. Nors Betingis patvirtino, kad žurnalistas neiškreipė jo žodžių, teismas nusprendė, kad dienraščio redaktorius pažeidė administracinę teisę.

Tą pačią savaitę kitas teismas pinigine bauda nuteisė konservatorių vadovą Vytautą Landsbergį už premjero Adolfo Šleževičiaus garbės ir orumo žeminimą, nes Landsbergis tvirtino, kad „kas gali paneigti galimybę“, jog Šleževičius smarkiai pasipelnęs iš „Literatų svetainės“ privatizavimo. O 1992 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš dalies patenkino devynių deputatų ieškinį prieš savo kolegę Rūtą Gajauskaitę ir „Lietuvos aidą“ už garbės ir orumo pažeidimą. Viename straipsnyje Gajauskaitė, panagrinėjusi, kaip šie deputatai balsavo

už ar prieš kai kuriuos įstatymo projektus, padarė išvadas apie jų patriotiškumą. Jos išvados buvo abejotinos, bet ne čia reikalas. Ji buvo cenzūruojama.

Pastaruoju metu padėtis pagerėjo, bet tebereikia kovoti dėl žodžio ir įsitikinimo laisvės. Pernai Tauragės rajono apylinkės teismas nuteisė žurnalistus Rūtą Grinevičiūtę ir Vaidotą Zaleckį už Klaipėdos prokuroro Stanislovo Stulpino šmeižimą. Žurnalistai pranešė, kad prokuroro žmona nupirko už žemesnę negu rinkos kainą keletą žemės sklypų iš žmogaus, kurio giminaitis buvo suimtas, įtariant jį paėmus kyšį. Faktai buvo teisingi ir sklypų pardavėjas prisipažino mėginęs padėti savo giminaičiui. Bet žurnalistai esą šmeižė prokurorą, leisdami suprasti, kad sandoris buvo kyšis. Bet kaip kitaip galima apibūdinti tokį sandorį? Nuosprendis apskūstas. Nežinau, ar priimtas galutinis sprendimas.

Pernai VSD generalinio direktoriaus pavaduotojas Darius Jurgelevičius iškėlė bylą žurnalistams Valdui Vasiliauskui ir Rimantui Varnauskui dėl garbės ir orumo pažeidimo. Jurgelevičiui nepatiko straipsniai apie jo ryšius su „Dujotekana“ bei vaidmenį, šmeižiant Vytautą Pociūną. Byla tęsėsi metus, kol pagaliau teismas atmetė skundą. Teismas nurodė, kad žurnalistų teigimai nepažeidė Jurgelevičiaus kaip viešo asmens teisių, o „dauguma teiginių yra nuomonės, o nuomonei netaikytinas tiesos kriterijus“.

Minėtose bylose buvo stengiamasi atgrasinti žurnalistus, juos paveikti, kad nerašytų kritiškų straipsnių. Bet Lietuvoje, kur teisėsaugos sistema stulbinamai neveiksminga, kaip tik reikia rašyti apie neaiškius prokurorų, saugumiečių, politikų veiksmus.

Dar kartą apie Motiejūną ir jo pasakėles apie sifilį. Straipsnis buvo piktavališkas tyčiojimas iš seno žmogaus ligos, siekiant jo nelaimę paversti nedorybės pasekme. „Lietuvos rytas“ neturėjo spausdinti šio straipsnio. Pakalbėjęs su medicinos ekspertais, jis būtų sužinojęs, kad Motiejūno užuominos yra iš piršto laužtos ir kad popiežiaus simptomų ir negalavimų negalėjo sukelti sifilis. Kiekvienas save gerbiantis leidinys būtų nespausdinęs tokių paskvilių, bet „Lietuvos rytas“ nėra toks laikraštis.

Nors dienraštis elgėsi neatsakingai ir nesuprato, ką reikia daryti, tokių straipsnių drausti negalima. Jei jie spausdinami, nereikėtų kelti bylos dėl šmeižto. O jei byla būtų iškelta, tai teismas turėtų at mesti skundą. Nors apmaudu, kad tokie straipsniai spausdinami, nevalia jų drausti. Pradėjus cenzūruoti vienus straipsnius, būtų cenzūruojami ir kiti.

Amerikoje kalbos ar straipsniai apie politikus ir viešuosius asmenis laikomi šmeižtu tik tuo atveju, jei galima įrodyti, kad autorius sąmoningai skleidė melagingus prasimanymus. O įrodyti sąmoningą netiesos skleidimą beveik neįmanoma, nes žmogus visada gali teisintis, jog tikėjo tuo, ką rašė.

Paprastai viešieji, taigi plačiau žinomi asmenys traktuojami kaip politikai. Neseniai straipsnyje apie Užsienio reikalų ministerijos išlaidžiavimą vienas žurnalistas rašė, kad ambasadorius prie Šventojo Sosto Vytautas Ališauskas valdžios pinigais išsinuomavęs itin brangų butą Romoje, nors asmeniniame gyvenime jis esąs „liguistai šykštus“. Užuominos apie Ališausko tariamą ar tikrą godumą nepraturtina straipsnio, bet tai yra kaina, kurią turi mokėti į viešąjį gyvenimą žengęs žmogus.

JAV politikai ir kitos asmenybės nekelia bylų dėl šmeižto ar garbės bei orumo įžeidimo, nes žino, kad pralaimės. Tokia tvarka turi privalumų. Lietuvoje, kur galima kelti bylas, jos beveik tampa pareiga. Jeigu politikas apdrabstomas purvais ir nešoka bylinėtis dėl garbės ir orumo įžeidimo, daroma išvada, kad kaltinimai

Kęstutis Grigaliūnas. Galimybės pasitikrinti. 2007. Drobė, akrilas

buvę pagrįsti. Pasidaro sunku žmogui numoti ranka į kvailus ar piktus pasisakymus. Vytauto Landsbergio bylinėjimasis su Vytautu Petkevičiumi rodo, kad kreipimasis į teisumą yra bergždzias.

Pagaliau ateinama į protą. Šiomis dienomis Kraš-

to apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė pranešė, kad „Lietuvos ryto“ žurnalistas Vytautas Bruveris eilini kartą apie ją paskelbė melagingą žinią – šį kartą esą ji priešinosi Irenos Degutienės tapimui Seimo pirminke. Tik to ir reikėjo. Bet prieš metus ji iškėlė ieškinį Bruveriui dėl tiesos neatitinkančių žinių. Ji laimėjo bylą, bet kas iš to?

Jurgelevičiaus skundą nagrinėjęs teismas nurodė, kad dauguma straipsnio autorių „teiginių yra nuomonės, o nuomonei netaikytinas tiesos kriterijus“. Man neaišku, ar nuomonei netaikytinas tiesos kriterijus, bet tikra tiesa, kad ne visais pasisakymais siekiama pasakyti tiesą apie pasaulį ir jo sudėtį. Šaržai ir karikatūros, metaforos, sarkazmas ir ironija yra sudėtinė polemikų dalis. Kartais tik taip galima išjudinti skaitytoją, sukelti jo pasipiktinimą, paskatinti jį kitaip vertinti įvykius, išreikšti savo pasibjaurėjimą. Ne santūriais ir sausais tekstais Dante, Voltaire'as ir Swiftas atskleidė visuomenės ydas.

Ar Rusija gali skųstis, jei ji vaizduojama kaip meška? Ar gali bylą kelti politikas, kuriam šarže suteikiama žiurkės bruožai? Grobuonių pavadintas Žilvinas Marcinkevičius? Nuomonės reiškimo laisvės vardu JAV Aukščiausiasis Teismas išteisino jaunuolį, kuris sudegino JAV vėliavą, protestuodamas prieš Vietnamo karą. Ir kitą, kuris nešiojo plakata, kuriame buvo parašyta *Fuck the draft*, nes švelnesniu variantu *Down*

diskriminacijos kurstymą. Daugelyje šalių draudžiama neigti holokaustą. Nors pasaulis be tautinės ar rasinės neapykantos ir jo kurstymo būtų geresnė vieta, abejoju, ar nuomonės reiškimo laisvės apribojimas yra veiksmingiausia kovos su neapykanta priemonė. Lig šiol neįrodyta, kad rasizmą ir nacizmą baudžiantys įstatymai mažina rasistų skaičių. Ko gero, jie leidžia rasistams vaizduotis teisinio susidorojimo aukomis ir pritraukti naujų rėmėjų. Be to, varžymai paprastai turi kitų, neigiamų pasekmių.

JAV rasistinius, antisemitinius pasisakymus galima drausti tik tada, jei jais kurstoma pulti ar žudyti žmonės ir jei esama realios galimybės, kad klausytojai tai darys. Kitaip tariant, tik tada, kai skatinama nusikaltama veika.

1992 m. JAV Aukščiausiasis Teismas panaikino žemesnio lygmens teismo nuosprendį prieš jaunuolį, kuris juodaodžių kaimynų vejoje pastatė ir uždegė kryžių. Degantis kryžius yra vienas pagrindinių krauju susitepusios rasistinės organizacijos *Ku Klux Klan* simbolis. Teismo nuomone, savivaldybės draudimas viešai rodyti svastiką ir kitą rasinę neapykantą kurstančią atributiką nepriimtina varžė nuomonės reiškimo laisvę, nes ribojimai buvo taikomi atsižvelgus į turinį. Žodžio laisvė galioja ir rasistams, nevalia jos nesuteikti tik jiems.

1978 m. JAV teismai suteikė Amerikos nacių partijai leidimą rengti eitynes Čikagos priemiestyje Skokie.

Vietos savivaldybė stengėsi jas uždrausti, nes mieste gyveno daug holokaustą išgyvenusių žydų, kuriems eitynės būtų nepaprastai skaudi provokacija. Nuomonės reiškimo laisvei buvo suteikta pirmenybė, draudimas panaikintas. Patys naciai nutarė atšaukti eitynes, vietoj jų surengė demonstraciją lietuvių apgyventame *Marquette Park*.

Su rasizmu ir antisemitizmu reikia kovoti atkakliai ir nuosekliai. Būtina daugiau dėmesio skirti švietimui ir auklėjimui, pasikliauti laisvo žodžio galia išsklaidyti išankstinius nusistatymus ir neapykantą. Žiniasklaida turėtų mažiau dėmesio skirti neonaciams, nepranešinti apie kiekvieną Mindaugo Murzos ir jo kelių bendraminčių rengiamą protestą. Tik kvailys ar fanatikas gali neigti holokaustą. Nereikia jų sureikšminti, nes jie tik to ir siekia. Jeigu kada nors nacizmas atsigautų ir kiltų realus pavojus, kad jį palaikys platus gyventojų sluoksnius, tai būtų galima svarstyti kokį nors draudimą. Atrodo, kad draudimo principas skati-

Kęstutis Grigaliūnas. Amžiaus dvasia. 2007. Drobė, akrilas

with the draft („Šalin karinę prievolę“) nebūtų galėjęs išreikšti savo pasipiktinimo. Manau, kad teismo nutarimai buvo teisingi.

Lietuva, kaip ir kai kurios kitos šalys draudžia tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos bei

diskriminacijos kurstymą. Nors pasaulis be tautinės ar rasinės neapykantos ir jo kurstymo būtų geresnė vieta, abejoju, ar nuomonės reiškimo laisvės apribojimas yra veiksmingiausia kovos su neapykanta priemonė. Lig šiol neįrodyta, kad rasizmą ir nacizmą baudžiantys įstatymai mažina rasistų skaičių. Ko gero, jie leidžia rasistams vaizduotis teisinio susidorojimo aukomis ir pritraukti naujų rėmėjų. Be to, varžymai paprastai turi kitų, neigiamų pasekmių.

na politikus Lietuvoje, Rusijoje ir kitose šalyse siūlyti panašius žodžio laisvės apribojimus bei bausti žmones, kurie reiškia nepopuliarias mintis apie Molotovo–Ribbentropo pakta, Sovietų Sąjungos vaidmenį Antrajame pasauliniame kare, Lietuvos okupaciją, pokario metų partizanų pasipriešinimą.

Prieš kelerius metus musulmonai piktinosi dėl Danijos laikraščiuose išspausdintų pranašo Mahometo karikatūrų, kurios esą tyčiojasi iš jų tikėjimo, stengiasi juos nužeminti bei ižesti. Pasak musulmonų, jei draudžiama neigti holokausta, tai reikia drausti tyčiojimąsi iš pranašo ir jų religijos. Tik veidmainis gali drausti viena, o ne kita.

Dažnėja raginimai drausti žodžius ar veiksmus, kurie žmones giliai išskaudina. Nors pranašo karikatūros, be abejo, daugelį išskaudino, negalima drausti veiksmų ar žodžių vien dėl to, kad jie ką nors užgauna, įžeidžia, ar sukelia pasipiktinimą. Įvairūs dalykai sukelia pasipiktinimą, didelį vaidmenį atlieka individo jautrumas. Uoliems musulmonams pasišlykštėjimą sukelia trumpi sijonai ir iškirptės. Jie gali laikyti tokių drabužių dėvėjimą viešu ištvirkavimu ir piktintis, kad viešai, net agresyviai gardžiuojamasi nemoralium elgesiu. Bet dėl jų pasipiktinimo negalima varžyti moterų laisvės rengtis kaip nori ar drausti trumpus sijonėlius.

Kiti pritaria, kad negalima drausti religijos, valstybės, ar tautos kritikos, bet reikalauja, kad būtų atsižvelgiama į žmonių jautrumą, kritikuojama atsargiai ir pagarbiai, padorumo ir gero skonio ribose. Bet kas nustato tas ribas? Kai kurioms davatkoms visa kritika nepriimtina. Kai kurie musulmonai mano, kad moterys neturi teisės dalyvauti diskusijose apie Dievą. Kitiems šleikštulį sukelia žinojimas, kad šalia jų stovi netikintysis. Tokiais atvejais nereikia nutildyti apie teologiją diskutuojančių moterų ar bedievių, bet stengtis perauklėti besipiktinančius fanatikus, kiekvienu atveju neleisti jiems diktuoti, ką kiti gali ar ko negali daryti ir sakyti.

JAV politikai nebeturi teisės į privatumą. Prezidento Johno Kennedy laikais žiniasklaida nerašydavo apie politikų romanus ir aferas, nes buvo manoma, kad tai, ką politikas daro miegamajame, yra privatus reikalas, nesusijęs su jo politiniu gyvenimu. Dabar galvojama, kad privatus politiko gyvenimas ir jo žmogiškos silpnybės daug ką pasako apie jo charakterį ir principus, o charakteris ir principai veikia jo sprendimus, tad rinkėjas

turi teisę viską apie jį žinoti. Amerikoje teismai traktuoja viešuosius asmenis, kino ir sporto žvaigždes taip, tarsi jie būtų politikai. Jie laikomi apšmeižtais tik tuo atveju, jei apie juos sąmoningai buvo skleidžiama melaginga informacija. Kai kurie kritikai mano, kad čia teismai pertempia stygą. Paskalos apie kino ar sporto žvaigždžių pergulėjimus ir skandaliukus nieko bendra neturinčios su politiniu žodžiu, neveikia šalies politikos, tad galinčios būti griežčiau reguliuojamos. Šiuo klausimu neturiu tvirtos nuomonės, bet skeptiškai vertinu informacijos ribojimą.

Teisės į privatumą klausimas kyla gerokai aštresne forma, kai užkabinami paprasti žmonės. Trumpai aptarsiu keletą atvejų, pirmiausia – Williama Sidiso, buvusio vunderkindo. Tėvas jį išmokė skaityti, kai jis buvo 18 mėnesių, spaudai siuntinėjo pranešimus apie sūnaus pažangą ir laimėjimus. Sidisas pateko į Harvardą būdamas tik 11 metų. Ilgainiui jis sukilo prieš tėvą, metė mokslus, dirbo eilinį darbą. Praėjus daugiau negu 20 metų žurnalistas jį surado, parašė pasityčiojamą straipsnį, kuriame pabrėžiamos jo nesėkmės, vargingos gyvenimo sąlygos, ekscentriškumas. Sidisas iškėlė bylą dėl privatumo pažeidimo. Nors teisėjas pripažino, kad iš jo buvo tyčiojama, kad jis dvasiškai nukentėjo, bet kadangi Sidisas neneigė straipsnyje skelbtų teiginių, tai visuomenė turėjo teisę žinoti, kaip susiklostė vaiko genijaus gyvenimas. Pabrėžtina, kad

Kęstutis Grigaliūnas. Alternatyvos privalumai arba išrinktųjų grupė. 2007. Drobė, akrilas

pats Sidisas niekada savęs nereklamavo, jį viešuoju asmeniu pavertė jo tėvas, kai jis buvo mažas vaikas ir negalėjo priešintis.

Kitas atvejis. 1952 m. trys iš kalėjimo pabėgę nusikaltėliai įsibrovė į Hillų šeimos namą, šeimą laikė įkai-

tais, po kiek laiko paleido ir buvo policijos suimti. Po dvejų metų Brodvėje buvo pastatytas spektaklis apie šį incidentą. Scenarijuje daug kas buvo pakeista, sudramatizuota. Įtakingas žurnalas *Life* atvirai rašė, kad drama yra apie Hillų šeimą. Šeima pasipiktino, kad tikrieji faktai buvo iškreipti, kad žurnalas nė nemėgino sužinoti tiesos, o viešas kraupių įvykių atpasakojimas privertė dar kartą pergyventi psichologinę traumą. Po kelerių metų psichologiškai traumuota žmona nusižudė. Žemesnysis teismas nubaudė leidėją, bet Aukščia-

ar visada galima skelbti tiesą apie paprastus žmones? Kas, jei žiniasklaida išspausdintų straipsnį apie darbščią trijų vaikų motiną, nurodydama, kad prieš 25 metus ji buvo suimta dėl prostitucijos. Tarkime, kad visi straipsnio teiginiai yra teisingi ir kadaise buvo skelbti, tad jau priklausė viešajai erdvei. Ar leistina tai daryti, ypač dabar, kai pasitelkus internetą lengva rasti ir skleisti tokias žinias?

Net kai kurie aršūs žodžio laisvės gynėjai teigia, kad eilinių piliečių teisė į privatumą yra svarbesnė vertybė

negu žiniasklaidos teisė skelbti medžiagą apie juos, ir kad teismai turėtų suteikti jiems priemonių gintis, reikalui esant net nubauti leidinius, kurie ją pažeidžia. Bet kalbama tik apie paprastus žmones.

Šiomis dienomis JAV gynybos ministras kritikavo šalies žiniasklaidos kanalus, kurie savo pranešimuose panaudojo naujienų agentūros *The Associated Press* nuotrauką, kurioje matomas per mūšį Afganistane mirtinai sužeistas JAV jūrų pėstininkas. Nuotrauką išplatinta nepaisant tiesioginių ministro ir žuvusio kario šeimos prašymų to nedaryti. Pasak agentūros, nuotrauka pasakoja apie pasiaukojimą ir drąsą, tad žmonės privalo ją pamatyti, nes ji padės suprasti, kas

vyksta Afganistane. Pentagonas nekėlė bylos suprasdamas, kad jos nelaimės. Bet nutarė nutraukti bendradarbiavimą su AP. Ir gerai padarė.

Kai kurios nuotraukos yra nepaprastai svarbios. Dvi jų gal pakeitė Vietnamo karą. Vienoje nufotografuota iš degančio kaimo bėganti maža devynerių metų mergaitė, kurios apdarus nusvilino napalmas. Antroje atsakingas Pietų Vietnamo pareigūnas šauna į ką tik sulaikyto įtariamo Vietkongo kovotojo galvą. Pirmoji nuotrauka parodė, kaip nukenčia nekalti civiliai gyventojai, antroji – kad pilietiniame kare „geriečių“ nėra. Gerai, kad šios nuotraukos buvo išspausdintos, bet nežinau, ką galvočiau, jei tai būtų mano duktė ar tėvas, jei jų mirtis ir kančios taptų spoksojimo objektu.

Autoritetingas literatūros specialistas Vytautas Kubilius žuvo avarijoje Vilniaus centre. „Lietuvos rytas“ publikavo itin nepagarbią ant gatvės gulinčio mokslininko kūno nuotrauką. Nuotrauka nieko nepasakė, jos spausdinimas buvo nepateisinamas, bet ir nedrausmingas. Nesuprantu, kodėl sūnus Andrius nenutarė niekada nebebendrauti su dienraščiu, kuriam ir mirtis yra proga pasipelnyti. Teismai negali prievarta diegti etiškumo ir profesionalumo, bet žmonės gali ir turi tam priešintis.

Kęstutis Grigaliūnas. Išvaizda ar žodžiai. 2007. Drobė, akrilas

siasis Teismas 5 balsais prieš 4 jį išteisino. Straipsnyje esą būta klaidų ir netikslumų, bet jie nepasiekė šmeižto lygio. Teisėjų dauguma nurodė, jog jei už tokius netikslumus grėstų bausmė, tai spauda pradėtų save cenzūruoti. Žiniasklaida rašo ne tik apie politikus, bet ir apie paprastus žmones, tad galimybė patekti į spaudos taikklį yra neišvengiama civilizuoto gyvenimo dalis ir laisvos spaudos kaina.

Teisėjų mažuma tam nepritarė nurodydama, kad spaudos abejingumas tiesai gali sukelti milžinišką žalą į jų akiratį patekusiems paprastiesiems žmonėms. Politikai ir įtakingi žmonės gali žiniasklaidoje paneigti ar patikslinti tai, kas apie juos rašoma. Žiniasklaida neišplatins eilinio piliečio skundo, tad bylos kelimas yra vienintelė priemonė apsiginti nuo spaudos kišimosi į privatų gyvenimą.

Dar vienas pavyzdys. Oliveris Sipple'is išgelbėjo JAV prezidentą Geraldą Fordą nuo atentato. Žiniasklaida pranešė, kad jis gėjus ir kad gėjų visuomenė laiko jį didvyriu. Sipple'is iškėlė bylą dėl teisės į privatumą pažeidimo. Teismas atmetė skundą, nes jo homoseksualumas nebuvo paslaptis, tad ir privatumas negalėjo būti pažeistas.

Viskas, kas buvo parašyta apie Sipple'į buvo tiesa, bet

KĄ UŽMIRŠTI IR KĄ PRISIMINTI IŠ LIETUVOS TŪKSTANTMEČIO ISTORIJOS?

Lietuvos istorikų suvažiavimo baigiamoji diskusija

Alfredas Bumblauskas. Laba diena, gerbiamieji suvažiavimo dalyviai. Leiskite pradėti diskusiją „Ką užmiršti ir ką prisiminti iš Lietuvos tūkstantmečio istorijos?“ Iš karto noriu pasakyti, kad aš pats to klausimo nelabai suprantu, bet man gerai, nes reikės ne kalbėti, o tik vadovauti paradui. Bet iš pradžių pabrėžkime, kad vietoje programon įrašytų Antano Kulakausko ir Zenono Norkaus, kurie negalėjo atvažiuoti, diskusijoje sutiko dalyvauti Irena Vaišvilaitė ir Alvydas Nikžentaitis. O iš programoje skelbtųjų kalbės Ingė Lukšaitė, Nerijus Šepetys ir Artūras Vasiliauskas.

Siūlau šią diskusiją rengti taip: visi išdėstome, kaip kas suprantame šį klausimą, po to išryškiname tai, kas mus sieja ir kas gal skiria, suformuluojam probleminius taškus ir dar kartą pervertiname. Tad leiskite pradėti man. Ką užmiršti? Nemanau, kad reikia ką nors užmiršti, nors klausimas iš principo yra logiškas. Atminties kultūros teorijos verčia klausti: jeigu tu konstruoji vaizdinius apie praeitį, tai ir dėl mnemotechnikos dalykų šis tas natūraliai užsimiršta, ir tau konstruojant schemą kažkas neišvengiamai išsimeta. Tačiau turbūt tai nėra svarbiausia: kiekvienas istorikas savo tyrimu, jeigu jis jį egzistenciškai *priima*, nori pasakyti, kad tai, ką jis tiria, ir verta prisiminti. Nežinau istoriko, kuris ką nors tirtų tam, kad tai liktų užmiršta. Istorikų profesionalų darbo sritis savaime neleidžia kelti klausimo „Ką užmiršti?“ Ir vis dėlto siūlyčiau kai ką užmiršti:

Šių metų rugsėjo 10–12 d. Klaipėdos universitete įvyko Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas, surengtas Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto (LNIK). Skaitytojų dėmesiui siūlome baigiamosios suvažiavimo diskusijos tesktą, jos dalyvių autorizuotą. Diskusijos moderatorius prof. *Alfredas Bumblauskas* – VU IF Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros vedėjas, dalyviai: habil. dr. *Ingė Lukšaitė* – Lietuvos istorijos instituto (LII) LDK istorijos skyriaus vyr. mokslo darbuotoja, habil. dr. *Alvydas Nikžentaitis* – LNIK prezidentas, LII XX a. istorijos skyriaus vyr. mokslo darbuotojas, dr. *Nerijus Šepetys* – VU IF docentas, *NŽ-A* redaktorius, dr. *Artūras Vasiliauskas* – *British Council* Lietuvos biuro vadovas, VU IF lektorius, dr. *Irena Vaišvilaitė* – Europos humanitarinio universiteto prorektorė, VU IF docentė.

manau, reikėtų užmiršti visas paramokslines ir kitokias schemas, kurių ir šiandien pilna Lietuvoje. Ką tik mačiau gerą švedų filmą apie Švedijos istorijos pradžią. Pasirodo, Švedijos istorija ilgai buvo ūkuose ir miglose, ir mūsų prie Kungslemos 1208 m. bei mūsų prie Gestilreno 1210 m. buvo užmiršti arba, tiksliau sakant, nefiksuojami. Tik dabar net švedai atranda šiuos mūsų kaip Švedijos gimimo faktus. Kodėl? Ogi todėl, kad Švedijos istorijoje nuo XVII a. antros pusės dominavo Olafo Rundbecko koncepcija, kuri teigė, kad Atlantida buvo si Švedijoje. Ir iš Atlantidos gimusios Graikijos ir Romos skulptūros ir taip toliau. Švedai tiesiai sako, mes turime didžiausią pasaulio istorijoje falsifikatorių, tad tuo didžiukimės, bet pradėkime užmiršti. Tai štai, vienintelis dalykas, kurį, manyčiau, reikia užmiršti, kad pas mus taip pat egzistuoja Olafo Rundbecko tradicija, kuri ir šiandien painioja žmonių protus. Ir iki šiol kartojama, kad lietuvių tapatybės pagrindas yra „žodžių ir dainų“ civilizacija.

Tai vienas dalykas. O ką atsiminti? Manau, atsiminti tūkstantmečio proga reikėtų patį tūkstantmetį. Nes šiandien egzistuoja, mano galva, trys dominuojančios versijos, ką mums reiškia Lietuvos tūkstantmetis, – ir visos barbariškos. Pirmoji barbariška versija yra oficiali, tai, ką daro pati valstybė: tai yra vardo paminėjimo paminėjimas. Lėkštesnės formulės nė būti negali, tam pakanka paimti analogiją su artimiausiu tūkstantmečiu, kuris buvo švenčiamas Austrijos 1996 m. Pats Austrijos pirmasis paminėjimas – labai jau skurdus, imperatorius Otonas III dovanoja vienam vyskupų valdą *Österrych*. Viskas. Ir austrai visiškai liberaliai priėmė šią idėją, jokių vardų paminėjimų nė nebuvo svarstoma. Tai buvo *Tausendjahre Österreich*, Austrijos tūkstantmetis. Tad netgi ir tokiu atveju istorikai turėtų suteikti turinį. Jau vien todėl, kad, kaip nuo XIX a. žinome, kiekvienos istorijos pradžia yra reiškinio paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose. Todėl Lietuvos vardo paminėjimas yra jos istorijos pradžia ar priešistorės pabaiga, – taip pasakytų net, man atrodo, istorijos teorijos pradžiamokslis.

Tai pirma versija. Antroji versija taip pat, mano įsi-

tikinimu, barbariška, ją ir istorikai kartoja: kaip Lietuva gali pranešti savo tūkstantmečio proga pasauliui apie kriminalą, kuris, nori nenori, susijęs su tuo vardo paminėjimu? Vadinasi, mes tarsime pučiam vėją atgal visu kūnu, kad Lietuva esanti niekas kita kaip banditų nacija, kuri 1000 metų švaistosi beisbolo lazdom. Tai barbariška tūkstantmečio versija vien todėl, kad visas dėmesys sutelkiamas į tai, kaip Brunonas buvo nužudytas, išmetant pamatinę dalyką, kad jis nuveikė šį tą labai pozityvaus, tai yra krikšto akcija. Tad jeigu mums krikšto akcija nėra vertybė, tai tada prisipažinkime, kad maštome barbariškai. Na, ir trečioji versija, kuri neseniai iškilo ir išpopuliarėjo, – tai, pasirodo, buvęs žygdarbis! Lietuva jau tūkstantį metų kovoja už savo tapatybę, kovojo ir su kryžievių religija, ir taip toliau. Panaši pozicija baltarusių kartais dėstoma: per visą istoriją Vakarai, Roma (Vatikanas), jėzuitai ir CŽV – ir tai yra vienas ir tas pats – nuolat vis mėgina išvesti Baltarusiją iš doros kelio.

Tai štai tokios trys versijos, ir kitos, ketvirtosios, aš kažkaip nematau. Kuri bent jau apeliuotų į tai, iš kur ji ateina, toji tūkstantmečio idėja. Tai yra aišku iš Šventojo Rašto, iš Apreiškimo Jonui. Tūkstantis metų po Kristaus – kas atgims? Tie, kuriems buvo nukirstos galvos dėl tikėjimo. Šventas Brunonas Bonifacijus yra Kristaus kareivis, pasiruošęs dėl Kristaus mirti ir taip toliau... Tai iš šito kilo visos tos nacionalizmo epochos tūkstantmečio idėjos, kurios pajungė tą vaizdinį iš Šventojo Rašto valstybės, nacijos ideologijos versijoms. Štai kaip aš suprantu, ką reikia užmiršti ir ką reikia atsiminti. Siūlau dabar visiems baigiamosios diskusijos dalyviams pristatyti savo supratimus.

Ir pirmiausia kreipiuosi vis dėlto į tą, kuris yra arčiausiai Klaipėdos, nes čia ilgai dirbęs – į Alvydą Nikžentaitį.

Alvydas Nikžentaitis. Aš truputį jaučiuosi įmestas į šitą laivą, nes net nežinojau, kad man čia teks sėdėti ir kalbėti. Bet jei jau reikia pasisakyti klausimu, ką reikia prisiminti ir ką reikia užmiršti, tai aš iš tikrųjų galvoju, kad mes galėtume kalbėti apie tai, kokie vaizdiniai iš šio tūkstantčio metų konstituoją dabar mūsų atmintį. Pradedant nuo asmenybių, tai jų pirmiausia galime paminėti dvi: jau senokai aktualizuotas Vytautas Didysis ir palyginti neseniai aktualizuotas karalius Mindaugas, kurio karūnaciją taip pabrėžiame. Na, o dabar dažnai galime patirti, kad turime dar du nacionalinius herojus, Hitlerį ir Staliną, – turiu omenyje tai, kad lietuviai visą laiką pabrėžia įvairių dalykų sąsajas su Molotovo–Ribbentropo paktu. Aš išivaizduočiau, kad šia diskusija mes turėtume pabandyti atsigręžti į *mūsų žinojimą*, konfrontuojant jį su tais paplitusiais teiginiais, ir tada pabandyti pagalvoti apie tai, ką reikia atsiminti ir kokia susiklosto Lietuvos civilizacija

per tą tūkstantį metų. Iš tikrųjų reikia galvoti ta linkme, kuo mes realiai galime didžiuotis, ką Lietuva per tūkstantį metų davė pasauliui ir, galbūt svarbiau, – ką ji iš pasaulio gavo.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū, o dabar išklauskime tu, kurie iš anksto pasiruošė diskusijai. Gerbiama Inge, sakėte, kad turite ar tik ne 11 dalykų, kuriuos galite pasiūlyti mūsų klausimu?..

Ingė Lukšaitė. Mūsų temą suvokčiau taip. Kadangi čia visi esame istorikai, istorikams prijauciantieji ar bent jau gerbiantys istoriją, tai turbūt mes turėtume atsiremti į tai, kad pažindami istoriją ir bandydami jos pažinimą pagilinti, mes pajuntame, kurie dalykai per šitą tūkstantį metų mums buvo išminties ir laikysenos visuotinių iššūkių akivaizdoje pamokos. Turėtume pabandyti susivokti patys, kuo mes galime tapti išmintingesni, prisimindami, suvokdami ir pažindami savo istoriją. Taip aš suprantu šitą atsiminimą. Tad peržvelgiant greitai, ką mums svarbiausia suvokti, pirmiausia turime pabrėžti, kad mes buvome tokia bendruomenė arba bendrija, kuri skirtingais istorijos laikotarpiais turėjo valstybę arba neturėjo, mes gyvenom vienu laiku ją turėdami ir kitu jos neturėdami, todėl reikia nusistatyti savo santykį su ta valstybe, susivokti, ar reikalinga ji mums, ar ne, ir jei reikalinga, tai ko mes galime iš jos laukti, kada ji mums sava, ir kaip valstybė gali padėti tai bendruomenei gyventi? Iš čia istorikas pastebi, kad buvo pora šimtmečių, kada dalis mums buvo svarbesnė už visumą. Taip buvo valstybės kūrimosi laikotarpiu, kai kyla valstybė ir subyra, per visą XVIII a., kai atskira bendrijos dalis, jos interesas, noras kažką turėti yra pastatomas aukščiau bendro labo. Šiandien mes galime suformuluoti taip: buvo gana ilgi laikotarpiai, kada partija buvo pastatoma aukščiau valstybės ir visuomenės. Per tūkstantį metų ta pati situacija kartojosi bent kelis kartus. Taigi reikia apsispręsti, ar tikrai dalis yra didesnė ir svarbesnė už visumą, ir ar mes esame visuma.

Bendrija, bendruomenės buria ryšiai, įvairialypiai saitai. Taip teigia modernioji sociologija. Jeigu mes tuos dalykus pabandome aprėpti, man, kaip istorikui, kultūros istorikui, nuolat kyla klausimas, ar mes pakankamai suvokiame, kad būtent kalba yra viena stipriausių ryšio konstruktoriaus. Tai labai seniai pasakė Mikalojus Daukša. Modernioji sociologija tvirtina, kad būtina įvertinti kalbos vaidmenį kaip visuomenę konsoliduojantį dalyką. Priešingu atveju – mes jau turėjome ne vieną šimtmetį, kai buvome atsidūrę ant išlikimo ribos, o šitas pasaulis yra daug negailestingesnis ir už XVIII, ir už XIX a. Tad atsidūrę ant ribos, prie kurios buvome, pavyzdžiui, XIX a., šiais laikais mes galime jau ir išnykti.

Tūkstantmečio patirtis verčia mus įvertinti, ar konservatyvi laikysena mums yra perspektyvi, ar ji gali padėti išgyventi bendrijai. Tūkstantmečio pamokos siūlo mums susivokti, kad konservatyvi elgsena tėra labai trumpalaikis klausimo sprendimas savo tapatybei arba tęstinumui išlaikyti. Tai yra momentinis sprendimas – užsadarai, nepriimi naujovės, ir manai, kad gali toks išlikti. Deja, mes turime labai aiškiai išsąmoninti: tik labai sparti modernizacija su ilga projekcija į ateitį mums tegali padėti išlikti šiame pasaulyje. Bet tam dar yra ir labai daug sąlygų. Sparti modernizacija pirmiausia reikalauja visiškai savarankiško mąstymo, suvokimo, apibrėžimo, kas, kokia bendruomenė esame, plačios perspektyvos tolyn ir labai didelių kūrybinių pastangų. Tos kūrybinės pastangos ir tegali užtikrinti, kad kultūra išlaikytų tęstinumą. Reikia suprasti, kad kaita ir tęstinumas gali ir turi būti mūsų rankose, tai yra sąmoningų žmonių konstruojami dalykai, ir priemonė savo patirčiai išreikšti. Konkrečios šeimos, vienos kartos autentiškas patyrimas diktuoja tęstinumui reikalingus dalykus. Mūsų XX a. patyrimas tebėra aktualus bendrijos išlikimui XXI a.

Dar vienas dalykas, kurio galėtume aiškiai pasimokyti iš savo istorijos – mes neturėtume atmesti tam tikrų savo visuomenės sluoksnių ar dalių, kaip tai buvom padarę atmesdami bajoriją ir didikus. Galbūt 1918–1919 m. tai dar ir buvo tam tikros kolektyvinės psichologijos padiktuotas veiksmas. Jei bajorų valstybė – supuvusi (tai, kaip šiandien svarstėme vienoje sekcijoje, yra atėję iš Jekaterinos dvaro kaip postulatas), tai jos atsisakydami mes išmetėme ir dalį savo bendruomenės, atsisakėme ir dalies kultūros palikimo. Buvo ilgas laikotarpis, kai mes jo nesugebėjome rasti, kuo galėtume pasiremti tame kultūros pavelde. Buvo tam pagrindo? Buvo. Kokio? Todėl, kad toji dalis visuomenės, kuri praranda ryšį, konstruojamą kalbos, imasi kurti kultūrą kita kalba, po truputį nutraukia tęstinumą. Ir štai tokios ribinės situacijos verčia mus mąstyti – kaip reikia dabar elgtis?

Ir turbūt paskutinis dalykas – reiktų iširti, imant daug atskirų atvejų, kaip yra kuriamas kultūros tę-

tinumas sparčios modernizacijos sąlygomis. Jeigu mes tai suvoktume, turėtume galimybę prisiminti tai, kas reikalinga, ir jau dabar koreguoti savo elgesį. Ir asmeniškai, ir grupiškai, ir instituciškai, ir pagaliau valstybėje. Taip aš suprantu šią temą.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū. Tarsi sakėte 11 dalykų, aš užsirašiau 6, stengsiuosi prisimint, ką jūs pasakėte. Svarbiausias turbūt yra klausimas, kaip iš tikrųjų kuriamas kultūros tęstinumas šiandien? Šis klausimas leidžia mums visiškai naujai, manyčiau, aptarti, ką reiškia Lietuvai 2004-ieji? Mano išmanymu, tai geopolitinė revoliucija, kuri yra diametraliai priešinga lietuvių tradicinei tapatybei. Tai rizikinga tezė, bet drįščiau dėl jos ginčytis ir diskutuoti. Lietuvių tapatybė šiandien aiškiai reaguoja į mūsų pasirinktą geopolitinį kursą. Taigi kalbamės toliau, ir dabar norėtume išklausti Ireną. Iš pradžių damos, vaikinai palauks.

Irena Vaišvilaitė. Sužinojau, kad būsiu kalbančioji šioje diskusijoje tik vakar vakare, ir taip suformuluo-

Rolandas Rimkūnas. Iš ciklo „Būk tvirtas“. 2000. Ofortas

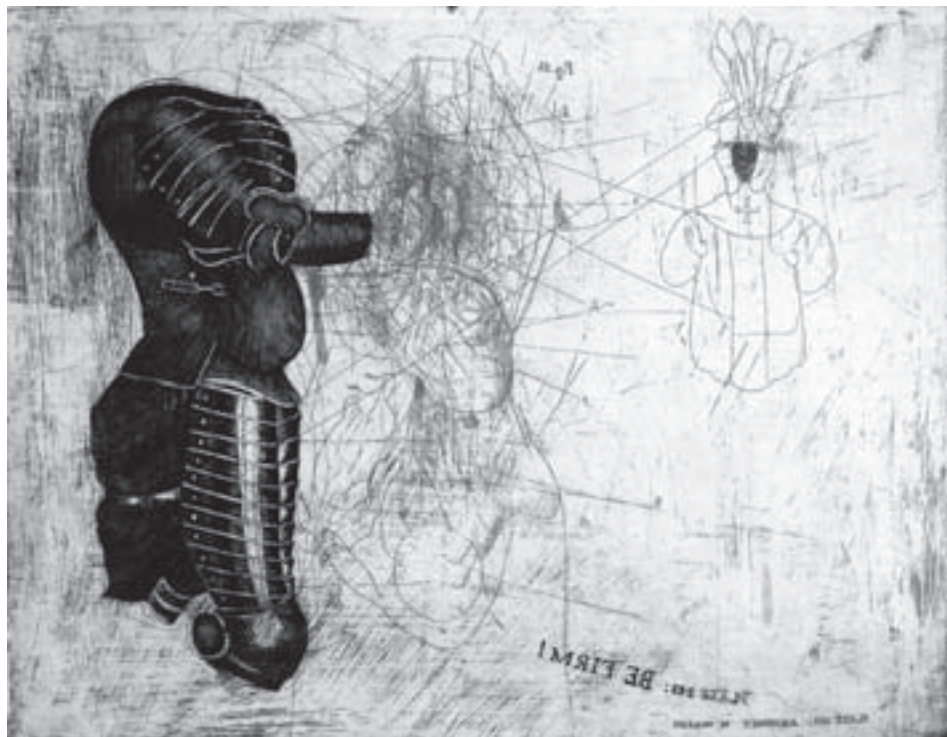
tas klausimas mane irgi pastatė į keblią padėtį. Tačiau pagalvojau, kad toks klausimas veikiausiai ne tik skiriamas man kaip istorikei, bet nukreiptas ir į visą mūsų visuomenę, ką mes turėtume prisiminti ir ką pamiršti. Apie pamiršimą – tai būtent istorikams skirtas klausimas, ir čia aš sutinku su Inge Lukšaitė ir Alfredu Bumblausku, – mums tikriausiai reiktų pamiršti, pa-

čia paprasčiausia buitine prasme, kai kurias prieigas prie mūsų istorijos. Paprasčiausiai pamiršti, pripažįstant jas esant užbaigtas, išsemtas ar neaktualias, palikti jas istoriografiniam tyrinėjimui, o ne tolesniam eksploatavimui. Ir čia gerbiama Ingė Lukšaitė paminėjo nacijos formavimosi diskursą, kai lietuviybės istoriją atskiriame nuo valstybės istorijos. Ką mes turėtume prisiminti, – čia kaip visuomenės balsas aš manau, kad pirmiausia turėtume prisiminti *savo* istoriją. Paaiškinasiu, ką turiu omenyje. Mes šventėme tūkstantmetį, tai valstybės oficialiai nustatyta data. Tarp daugybės tūkstantmečio renginių, – iš pradžių buvo sumanyta vienaip, bet ilgiamui susiklostė kitaip, – vienas svarbiausių buvo Tūkstantmečio dainų šventė. Didžiulis renginys, ne toks ir pigus, sutraukęs lietuvių iš viso pasaulio. Ir štai tos šventės programos visos dienos skirtos tarytum Lietuvos apžvalgai – nuo praamžių, – kiek prisimenu, viena programa vos ne nuo pasaulio sukūrimo prasidėjo, – iki šių dienų. Ir kaip atrodo tas Lietuvos vaizdas? Tai labai išplėtotas, labai suliturgintas, sakyčiau, netgi mistifikuota pagonybė – neįtikėtinai daug vietos visų

ris sušmėžavo kaip istorinė bajoriškos Lietuvos detalė, tai buvo Lietuvos lenkų ansamblis.

Šitai man ir kelia didžiausią nerimą tūkstantmečio Lietuvos oficialiojoje kultūroje, nes dainų šventės yra vienintelis įstatymu įtvirtintos kultūros elementas. Taigi jeigu galime kalbėti, kad Lietuva turi tam tikrą oficialią kultūrą, tai vienintelis aiškus jos elementas – dainų šventės. Jeigu mes kaip valstybė turime oficialią kultūrą, tai toji oficiali kultūra yra iš esmės antivalstybiška – joje nėra valstybės. Tokiu atveju kažkas su mumis yra labai negerai – kažko mes neprisimename, kažko nenorime prisiminti, ir taip susiklosto, kad lietuvių istorija ir Lietuvos istorija yra du skirtingi reiškiniai. Ką reiškia būti Lietuvoje savo šalies savininkais, mums gal ir derėtų pabandyti nuosekliai prisiminti.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū Irenai už puikią provokuojančią tezę. Įsidėmėkime – „oficialioji kultūra yra antivalstybinė“. Antivalstybinė veikla, kaip žinia, baudžiama įstatymu. Turim nuostabią tezę, – ir ką darysime su oficialiaja kultūra, kuri yra antivalstybiška? Gerai, judame toliau – Artūrai, dabar Jūs.

Rolandas Rimkūnas. Iš ciklo „Būk tvirtas“. 2000. Ofortas

vakarų programoje užima pagoniški elementai, jų režisūrinė rekonstrukcija, choreografiniai elementai. O ten, kur baigiasi pagonybė, čia pat prasideda lietuviškas kaimas, gal kiek supaprastintai tariant – kaimo vakaruška. Nėra visuomenės, nėra Vytauto, ką ir kalbėti, kad nėra lietuvių bajorų, kad ir kokiais rūbais jie vilkėtų, kokių nors šokių – nė vieno. Vienintelis dalykas, ku-

valdžia?“ – „Ogi nuo tada, kai Algirdas ir Kęstutis nuštūmė nuo valdžios Jaunutį“. [juokas salėje] Aš bijau, kad ir mes tą patį darome kaip tie troleibuso keleiviai, tik mes tai darome būdami profesionalūs istorikai. Juk dažniausiai mums mūsų praeitis reikalinga tik tam, kad mes nueitume ten ir pasirinktume medžiagėlės mūsų tapatybei konstruoti, o visa kita mums nelabai

Artūras Vasiliauskas. Net nežinau, ar galiu kalbėti kaip istorikas, tad pasisakysiu daugiau kaip atidus šiuolaikinės lietuvių istoriografijos stebėtojas iš šalies. Vis dėlto norėčiau pradėti nuo tokios vienos istorijos, kurią kai kurie mano kolegos jau gal penkis kartus girdėjo, bet ji čia man regisi labai tinkama prie tęstinumo motyvo. Tai buvo vienas nugirstas pokalbis važiuojant troleibusu. Du žmonės kalbasi apie valdžios sugedimą – dėl ko ta valdžia sugedusi, kodėl bloga ta mūsų valdžia. Ir štai vienas jų, matyt, labai besidomintis istorija, klausia kito: „O ar žinai, kada sugedo Lietuvoje valdžia?“ – „Na, ir nuo kada sugedo Lietuvoje

rūpi. Girdėjau apie vieną tokį vilnietį, kuris nuvažiavo į Paryžių, ir vaikščiodamas po jį vis sako: „O, čia kaip Karoliniškėse. O čia kaip Lazdynuose“. Tad jeigu mes tik taip savo praeitį naudojame, tai ko vertas tas mūsų praeities supratimas? Pavydžiu archeologams, kurie iškasa kaulus, šukes, seges, ir jos nieko jiems nebyloja, tad jie negali primesti iškastajai praeičiai tęstinumo idėjos... O kai tik žmogus istorijos eigoje prabylo, kai atsiranda vadinamieji rašytiniai šaltiniai, kai žmogus pradeda pasakoti apie savo karus, vargus ir panašiai, tai mes su savąja dabartine tapatybe iš karto ir mėginame prisiklijuoti, tuojau brėždami tęstinumo liniją – bet kokia kaina brėždami – tarp mūsų ir jų tapatybės. Manau, kad mums dar labai trūksta istorijos rašymo, dėstymo ir „vartojimo“ įvairovės. Docentui Šepečiuviui ir profesorui Droysenui paliepus, atlikime vidinę šaltinių kritiką, po to – išorinę šaltinių kritiką, ir tuomet jau esame visiškai laisvi daryti daugybę dalykų. Tuo tarpu iki šiol, visiškos akademinės laisvės, kuri jau trunka vos ne dvidešimt metų, sąlygomis, mes, istorikai, užsiimam vienu vieninteliu dalyku – vykdomė tapatybės palaikymo užsakymą. Taigi visi esame vienos spalvos ir nė nepagalvojame apie plačias, akademinės laisvės teikiamas galimybes istorikams ne tik teoriją ar tyrimo metodologijų požiūriu, bet ir fantazijos bei moralinės vaizduotės požiūriu. Istorikas gali dekonstruoti, ironizuoti, gali leisti į hermeneutinius žaidimus, galų gale tenkinti savo intelektualinį smalsumą ar siūlyti išvalgas, kurios nebūtinai sutampa su šios dienos ideologiniais ar tapatybės poreikiais, tačiau gali tapti akademiškai, kultūriškai ar socialiai reikšmingos dabar arba rytoj. Tačiau to mūsų istorikai nedaro, matyt, todėl, kad tai nerimta, nes rimta yra tik būti nusiplūkusių šaltinių artoju ir raumeningu tapatybės statybininku. Tačiau tai, ko nedaro istorikai, jau daro kiti, kad ir filosofai, čia užtenka paminėti Nerijos Putinaitės knygą „Šiaurės Atėnų tremtiniai“. Mes, istorikai, toliau uoliai dirbame prie vienos tapatybės linijos, ją plėtojame, pramanome vis naujas tęstinumo gijas, velkame tą valstybinį užsakymą, ir daugiau nieko. Aš nesakau, kad turime atsisakyti tapatybės konstravimo misijos, tik sakau, kad reikėtų prisiminti tai, kas jau tikrai išnyko, kas neturi sąlyčio su mumis, kas buvo kitaip. Kitaip mūsų santykis su istorija bus perdėm instrumentiškas, ir žvelgdami į ją tik kaip į mūsų tapatybės ištakas, paliksime užmarštyje daugybę įdomių ir unikalių dalykų. Tad gal galima pasiūlyti istorikams kokius du metus pastreikuoti variant, kad mes dabar tiek laiko tapatybės klausimų neaparnausime ir ką nors kita paveiksime. Pažiūrėtume, kas atsitiktų su taja tapatybe, kas nutiktų istorikams... Esu tikras, kad lietuviška tapatybė jau nebėra tokia neįgali, kad mes, istorikai, nuolatos turėtumėm siūlyti jai kažkokius ramentus – ar tautinius-medinius, ar gudriau

sukonstruotus europietiškus, ar globalius. O jeigu ir toliau mes, istorikai, rūpinsimės tik tapatybe ir iš savo tvartelio neišeisim, tuomet tikrai neįstengsim pasauliui pasiūlyti ko nors, kas būtų reikšminga kitiems, kas turėtų universalią vertę, kaip kad semiotikoje universalią vertę turi Greimo darbai, o moderniajame mene Mačiūnas, vienintelis lietuvis, kurį galima aptikti *Tate Modern*. Istoriofrafija, kuri nesukuria universalių vertių, nė nemėgindama eksperimentuoti ir atsiverti ne tik pasauliui, bet ir įvairesnėms intelektualinėms laikysenoms, laikytina dar provincialia.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū Artūriui. Aš jam siūlau dar pagalvoti, nes pajutau jo kalboje prieštaravimą. Jis kaip ir siūlo neignoruoti tų paramokslinių koncepcijų. Na, šiuo atveju istorikai vėluoja, eidami paskui naciją. Tai nacija pasiskelbė, kad yra drašijų šalis, istorikams šioje vietoje drašos labai trūksta. Istorikai lieka nacijos ariergarde. Čia aš jau ironizuoju. Taigi, viena vertus, sakai, kad prieštarauji pasyviai reagavimui į tuos, kurie savavališkai konstruojasi netikusias tapatybes, – reikia reaguoti. Kita vertus, sakai, kad spjaukim į visas tapatybės konstrukcijas ir užsiiminėkime intelektualiniais žaidimais, – pagalvok dar. Dabar duokime žodį Nerijui.

Nerijus Šepetys. Kiekvienas iš kalbėjusių vis kokią tapatybę susigalvoja. Taigi iš pradžių aš, kaip iki magistrinių studijų pabaigos krintęs teologinius tekstus, pakalbėsiu iš šios varpinės. Mano galva, šiame suvažiavime ir apskritai Lietuvoje mes atminties klausimus formuluojuame ir svarstome instrumentiškai. Sakome: „atmintį konstruoti“ arba net „kurti“. Tačiau gal atmintis yra ne tiek mūsų tikslingos veiklos rezultatas, o vieta, kuri jau duota? Vieta, kurioje kažkas užsilieka, įstringa. Čia gal tiktų „pėdsako“ sąvoka – kai kas atmintyje įsispaudžia, ir tada jau prisimeni. Gali prisiminti aktyviai pats, gali tau kai ką priminti kiti, – tas pėdsakas gali iš laisvos valios atsirasti arba šiek tiek iš prievartos. Lygiai taip pat su užmarštimi – gali užsimiršti kažkas, kai pėdsakas išsitrina, arba ištrina tau jį kiti. Taigi žmonės ir patys kažką atsimenta ar užmiršta, ne tik dėl istorikų nuopelnų. Tai čia Paulio Ricoeuro knygos „Istorija, atmintis ir užmarštis“ mintimis prabilau. Ir atsispirdamas į tai mūsų diskusijos klausimą performuluočiau taip: ko neturime pamiršti ir ko nebūtina prisiminti? Vardo paminėjimo minėjimo tūkstantmečio kontekste patikslinant: kas vis dėlto istorikams labiau minėtina ir kas nebūtinai minėtina. Abiejų rūšių dalykų paminėsiu po penketą, taip šaržuodamas suvažiavimo pradžioje Virgio Savukyno užmojį išskirti penkis „aukso amžius“ Lietuvos istorijoje, iš kurių esą reikėtų išsirinkti vieną šiuolaikinei lietuvių tapatybei formuoti.

Pradėsiu nuo penkių dalykų, kurių mes neturėtumėm pamiršti ar kurie istorikams labiau minėtini. Pirmasis – apie tuos „mes“, kurie neturime pamiršti. Mes neturime pamiršti, kas „mes“ esame, t. y. kad „mūsų“ esama įvairių. Ir tai yra klausimas atminties, o ne konstravimo. „Mes“ juk galime būti nebūtinai *lietuviai* ar kokie „Lietuvos piliečiai“, bet ir, prisimenant tūkstantmetį, krikščionys (netgi – katalikai, reformatai, liuteronai ar stačiatikiai); galime būti „mes“ – europiečiai, ir tiesiog „mes“ – laisvę mylintys žmonės, kuriems nepatinka vergijos, agresijos ir svetimųjų priespaudos. Tokių „mes“ gali būti daugiau, ir neturime *mes*, istorikai, savo profesionalumu nukirsti tos šaknies – tegali būti tik XX a., tik čia ir dabar – arba dirbtinai ilginti tos šaknies, kaip mėgsta kai kurie medievistai per toli pradėti, ką ir kalbėti apie profesionalius istorijos profanuotojus.

Taigi iš tų penkių dalykų, kurių neturime pamiršti, vienas susijęs su tapatybe „mes“, du su veikimu ir du su turėjimu. Veiksmai apskritai būna sėkmingi arba nesėkmingi, pavadinkime – pergalės ir pralaimėjimai. Savo ruožtu, ir pergalės, ir pralaimėjimus minėdami istorikai neturi pamiršti nei tamsių, nei šviesių jų pusių.

Tamsumai, susiję su pergalėmis, paprastai išryškėja, kai remiamės jėga, puolame. Tokio sėkmingo žygio, puolamojo veiksmo pavyzdys – Klaipėdos kraštas 1923 m. Žygis sėkmingas ir sveikintinas, tačiau kas buvo po jo: imta elgtis kiek bravūriškai, visomis jėgomis mėginant klaipeidiškius atlietuvininti ar sulietuvininti. Galiausiai teko pabrukti uodegas ir sprukti, – ne vien dėl nesėkmingai išnaudotos pergalės, bet ir dėlto. Tačiau būna ir taurioji pergalės pusė, nemažiau svarbi: pavyzdys – 1991-ųjų sausio pergalė, kai tiesiog reikėjo stovėti, atsilaikyti, net ir atidainuoti nesitraukiant. Žygis juk nebūtinai būna puolamasis...

Kitos rūšies nepamirštinas veikimas, – kai pralaimime. Pralaimėti galima ir oriai, ir nelabai. Ir abi tas pusės reikia matyti, nenuslėpti ne tik to, kokie būname kaip nugalėtojai, bet ir kaip elgiamės pralaimėję. Man čia pirmiausia iškyla atmintyje Nebylusis seimas. Žinoma, tai reiškė gėdingą kapituliaciją, bet juk tada buvo ir kažkuria prasme išlaikytas orumas. Tik tada negalime nutylėti kitos pralaimėjimų pusės, kai jų nepavyksta nukęsti. Jie skaudina atmintį, ją perkrauna, ir tas atminties perteklius kartais pasireiškia kaip kerštas. Aš čia turiu galvoje ne sukilimus ir maištus, – savaimingą, spontanišką aktyvumą, kovą prieš priespaudą, o asmeninį kerštą, ko netrūko ir 1941-ųjų birželį...

Alfredas Bumblauskas. Nesupratau šios perskyros, kaip ten su Nebyliuotu seimu?..

Nerijus Šepetys. Pralaimėjimas gali būti orus ir ne, peraugti į kerštą. Mano supratimu, Nebylusis seimas

yra vis dėlto orumo pavyzdys. Kai kartais negali nieko padaryti ir kapituliuoji, tai bent patyli, kerštas – kai nesusilaikai, nors iš to nelaimi net vidujai.

Dabar apie du turėjimo pavidalus, vėl ir su tamsiomis, ir su šviesiomis pusėmis. Esti tam tikrų per laiką įgytų ir išlaikytų laimikių, esti ir to, kas su laiku prarandama, išbarstoma ir nebeturima. Labai jau čia sudėtingą mokymą užsimojau išdėstyti, tad gali būti netolygumų... Taigi laimikio mūsų, ir kaip istorikų, ir, manau, kaip Lietuvos žmonių, pavyzdys galėtų būti savikritiškumas. Tai, ką mes kartais patiriame tautos ir valdžios tarpusavio niekinimą, turi ir pozityvią pusę. Mes tad ir neturime pamiršti pozityvios tos savikritikos pusės. Savikritika juk skirta ne tam, kad mes atsikratytume bet kokios valdžios ar tautos, kad pradėtume suskirstę „mus“ į tautą ir valdžią, elitą ir mases, vieni kitus niekinti, ar visus niekinti – būdami nuo nieko nepriklausantys istorikai. Savikritika padeda nepamiršti mūsų ribotumo, istorinio ir neistorinio trumparegiškumo, klaidų. O kita laimėjimo pusė čia pas mane pažymėta tokiais hieroglifais, kad aš dabar neįsiskaitau, tai pereisiu prie praradimų.

Ryškiausias pavyzdys mūsų praradimų yra ta įvairovė, kuri dabar vadinama daugianacionaline, „multikultūrine“ Lietuva – mes praradome ne tik savo žydus, bet ir vokiečius, ir lenkus, kuriuos, prie jų dar priskyrus visus „nelietuviakalbius“, dabar laikome svetimaisiais. Nepamiršti turime ne tik jų, su kuriais susvetimėjome, bet ir to, kad tai buvo mūsų pačių nuopelnas, ne pačia geriausia prasme: bajorija ir žydai, keičiantis laikams ir idėjoms, ne tik patys atsiribojo nuo „mūsų“, bet ir *mūsų* atstumti, jei ne blogiau.

Dabar apie tai, ko nebūtina prisiminti arba kas nebūtinai minėtina. Vienas čia bus vidinis dalykas, vienas išorinis, vienas iš amžinasties, vienas iš laikinumo ir vienas iš pačios atminties.

Pradėsiu nuo išorės, kurios poveikį Lietuvos istorijoje taip mėgsta iš visų pusių narstyti istorikai. Tai ir yra, ko nebūtina prisiminti nuolat, – ir čia yra imperatyvas istorikams, kad jie per daug apie tai nekalbėtų... Prisimenant mano tapatybę, nuo kurios pradėjau: tai, kas iš išorės į žmogų įeina, jo nesuteršia, o suteršia tai, kas išeina iš vidaus. Nuolat primindami žmonėms, ką jie (gera ar bloga) yra gavę iš išorės, mes savitai palaike masinę visuomenę ir populiarią kultūrą, kurioje svarbiausia, ką apie tave žmonės pasakys... Lietuvos įvaizdis, ar ne?.. O juk nuolat pabrėždami, kaip mums viskas buvę *duota* ar *primesta*, pradedant nuo civilizacijos, baigiant sovietizmu, mes išties neretai praleidžiame progą patylėti. Jokia svetimųjų įtaka juk neveikia be vidinio jos *priėmimo*.

Dabar apie patį vidų: gal dažniau pamirškime savo didžiadvasiškumą, kokie mes kilnūs esame, kokie senovės nekeičiantys ir naujovių neprimetantys nugalė-

tojai kunigaikščių laikais, kokie tolerantiški po unijos, kokie atleidūs „kitakalbiam“ dabartyje. Tegul kiti tai pastebi. Dalykai, kurie yra svarbūs vidujai – jie yra svarbūs savaime, kaip ir dramblys, kuris yra didelis savaime, ne dėl to, kad mes tai pastebime. Juk galime, savo vidinius privalumus išskeldami, ir iš musės dramblių išpūsti.

Dabar dalykas iš amžinasties, kuri turėtume mažiau minėti ir dažniau užmiršti: tai yra tai, kas mūsų per amžius išsaugota. Lietuviškumas esą per amžius išsaugotas. Kai mes suvokiame, kad esame išlaikę kažkokią seniausią kalbą, kažkokių pagoniškų papročius, – vidinius ar išorinius turtus, – tai čia neretai pražiūrima, kad laikas vis dėl to daug ką sunaikina, ištrina. Ir tada atsiranda erdvė tos neva išlaikytosios savasties padirbinėtojams, kurie įlenda ir pakiša tautai visokių surogatų, kaip čia minėtoji Trinkūno pagonybė... Prisiminkime tad savo laikinumą, ir ne tik mūsų, bet ir tų dalykų, kuriuos turime.

Dabar apie pačius laikinuosius dalykus, – kas gali būti laikiniau už ant „laiko bangos“ iškilusį žmogų, hėgeliškąjį herojų. O juk mes labai mėgstam tuos herojus, kurie yra kaip chameleonai, keičiasi su laiku kaip visokie kosakovskiai, voldemariai, brazauskai ir į juos panašūs, kurie pučiant vėjui nuolat persimaino ir pasikeičia. Tai tas, kas tinka viskam, tas nėra joks turtas. Tai gali būti herojai lokalūs, būrų herojai, tų mažųjų „mes“ herojai, bet nedarykim jų nacionaliniais herojais, istorikai čia turėtų būti atsargūs ir saikingi.

Ir paskutinis dalykas, ką verta labiau užmiršti ir mažiau prisiminti, yra pati atmintis. Mes neturime tų problemų kaip vokiečiai, būtent išorinio atminties pertekliaus, bet kai kur vis dėlto tos atminties yra per daug, ir tai pirmiausia nuoskaudos. Nuoskaudos, kurias daug Lietuvos žmonių, net ir visai nesidominčių istorija, jaučia kokiems nors lenkams, žydams ar kokiam kitam vidiniam ar išoriniam engėjui. Nuoskaudos esmė yra ta, kad kai tu įvardiji blogį, tam blogio nešėjui turi nebejausti neapykantos. Istorikai turi mokėti padėti įvardyti, nebijoti pasakyti: va, šitas – kolaborantas, šitas – išdavikas, čia – agresija, o čia – parsidavimas, bet idant ta vidinė nuoskauda būtų

įveikta, reikia mokėti užmiršti. Juk užmaršties esmė Europos istorijoje visada buvo ta, kad pasibaigus karui, reikia užmiršti, ką blogo tau priešas padarė ir jam nekeršyti, čia visa tradicija buvo – ir per Bažnyčią ėjusi, per valstybę: susitaikymas, taika, atleidimas. Dabar – konstitucijų ir sekuliarizacijos era, tai gal istorikai gali tą nuoskaudas nutrinančios užmaršties prievolę kar-tais prisiimti. Dėkui.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū Nerijui už tokią schemą. Kažkur vis tiek palikau nesupratęs – paskui pasiaiškinsime. Kas man vis dėlto labiausiai įstrigo Nerijaus pastebėjime – tai tapatybės svarstymo perteklius, kai iš tikrųjų kartais nebesuvokiame, apie ką čia mes kalbame, kas tie „mes“. O „mes“ problema, manytai, šiandien mums ypač aktuali. O Karolis Didysis – ar mūsų dalis, ar ne? Tai yra Europos tėvas. Galime ginčytis su ta koncepcija, ieškoti tos tėvystės Periklio laikuose ar Kristaus, „mes“ variantai galimi tikrai įvairūs, tačiau neužmirškime, kad vis dėlto svarstome Lietuvos tūkstantmečio idėją – kas ta Lietuva? Ir aš

Rolandas Rimkūnas. Iš ciklo „Būk tvirtas“. 2000. Ofortas

čia pasirašiau keletą tokių provokuojančių dalykų. Tai yra, Lietuvos tūkstantmetis mus per mažai skatina išsąmoninti valstybės idėją, mūsų valstybės istorija labai selektyvi, mes prisimename nuo Mindaugo iki Vytauto, po to didžiulių dramų mums nebereikia, ypač kuo toliau link XVIII a. Kartais net tiek susipainiojame, kad žmones, kurie buvo už Gegužės 3-iosios konstituciją ir

visą konstituciją paskelbiame – „tai ne mūsų“, su kuo aš tvirtai nesutinku. Tai vienas dalykas.

Antras dalykas, kad į mūsų šios dienos kultūrą ta istorija iš tikrųjų veržiasi, nori ar nenori. Ta tūkstantmečio idėja kartais interpretuojama taip, kaip jos kūrėjai ir puoselėtojai nė nebuvo pagalvoję. Turiu omeny Česlovą Laurinavičių, kuris mano, kad 1009-ųjų, tūkstantmečio idėja yra pritempta norint parodyti, kad Lietuva yra Europoje. Tokie dalykai man atrodo svarstyti, nors Česlovas čia ir nėra. Šv. Brunonas Bonifacijus buvo milenaristinio sąjūdžio dalyvis, kaip Gudavičius sako, šio sąjūdžio žvaigždė, tai savaimė buvo to meto Europos atstovas, atvykęs į Lietuvą. Tai, kaip mes dabar čia suprantame tą „mūsų“ ir „ne mūsų“ perskyrą, man vis tiek lieka didžiuliai klausimai. Ir vis dėlto drįsčiau manyti, kad reikia pasvarstyti, kas tie 1009-ieji yra mums čia ir dabar? Irena pasakė, kad Dainų šventė iš esmės sukūrė pagonišką misteriją, kad vaidmuo istorijos, kuri yra istorikų puoselėjama, tik labai neįdomiai, yra menkas. Kaip Tomas Daugirdas, apžvalgininkas „Naujajame Židinyje-Aiduose“ paskelbė: istorikai daro tokią nuobodybę, o štai visuomenei reikia dainų ir pagoniškų mistifikacijų. Kaip kiti sureaguotų į Irenos provokaciją, kad Lietuvos oficialioji kultūra yra antivalstybinė?

Alvydas Nikžentaitis. Iš tikrųjų mes akcentuojame tam tikrus dalykus, kurie tik įrodo, kad mes į naują tūkstantmetį žengiamo su tomis pačiomis intencijomis, su tomis pačiomis nuostatomis, kokios gyvavo 1918-aisiais. Pagonybės mitas ir jos išaukštinimas gimsta kartu su mūsų moderniaja tauta. Ir, aišku, turime pabrėžti šį 1000-mečio paminėjimo akcentą oficialioje kultūroje. Čia, matyt, mums reikia kalbėti ne apie tai, kaip mes žiūrime į šią dalyką, nes, ko gero, čia, prie šito stalo, mes vienodai žiūrime, o pasvarstyti, kokie istoriniai siužetai įeina į tą pagonišką tūkstantmečio minėjimo aspektą.

Iš tikrųjų susiklosto tokia situacija, kad mes prisime name tam tikrą praeitį, o prisiminimas apie tą praeitį mus ir formuoja. Šiaip siūlyčiau nerealizuoti paminėtos idėjos, kylančios iš tokių egoistinių istorikų interesų: įsivaizduokite, jeigu istorikai neprisidėtų prie tapatybės formavimo, tai kam jie tada būtų reikalingi? Tik pagalvokit, kaip, iš ko jūs pragyventumėte? Nes prisiminkime, kaip istorija tapo svarbia dalimi visuomenės gyvenime XIX amžiuje, – aš neįsivaizduoju, kuo tada taptų istorikai, jei jie nebeformuotų žmogaus.

Alfredas Bumblauskas. Pasukome į Artūro Vasiliausko pasiūlytą temą. Artūrai, čia dar sugrįšim. Artūras pats pasakė, kad jis atstovauja marginaliniam požiūriui, šiek tiek chuliganiškam, tai dabar gal labai nediskutuosime jo tezės. Aš vis dėlto siūlau pakalbėti apie tai, nuo ko pradėjome: istorija be valstybės, kul-

tūra – be valstybės, arba valstybės oficialioji kultūra – antivalstybiška.

Ingė Lukšaitė. Na, istorija be valstybės, mes, istorikai, jau turbūt visi žinome, kad ji vyksta sunkiai, ir be valstybės mūsų visuomenės gyvenimas buvo ir yra sunkus. Tai reiškia, kad mes kiekvienas, jei veikiame valstybės labui, tai darome ir sau; turėtume siekti veikti taip, kad kurtume tai, kas būtų geriausia valstybei palaikyti, jai gyvuoti ir suteikti formas, kurios būtų palankios kultūros raidai arba tapatybės tęstinumui. Aš suprantu tai kaip labai didelių kultūros procesų arba paskatinimą, arba korekciją, – ką gali padaryti organizuota visuomenė. Taip žvelgiant, kad ir tas pats mūsų svarstomas tūkstantmetis yra atskaitos taškas, nuo kurio bendruomenė, visuomenė, valstybė yra skatinama apmąstyti savo kelią; pamačius visus tūkstantmečio renginius išsiaiškinti sau, kas mes tokie. Šia prasme tūkstantmečio minėjimas man atrodo gana vaisingas, jis gerokai pastūmėjo mūsų visuomenės savęs pažinimą. Antai buvo Vilniaus knygų mugėje surengta Tūkstantmečio direktijos paremtų leidinių paroda. Ir žinote, kvapą užgniaužė, kas buvo padaryta per šią dešimtmetį. Tai buvo vaisingas humanitarų vidinio susitelkimo metas, o dabar jau galime skaityti, ką mes parašėme, nes mes tik rašėm ir rašėm, skubėjom, skubėjom... Užtat išleidome labai daug gerų kūrinių, ir jie, mano galva, grįžta į visuomenę. Juose yra svarstomas žmogaus, šiuolaikinės visuomenės santykis su tuo, ką mes pažįstame buvus praeityje. Visuomenė jau yra gana išprususi, ji sąmoningai dalyvauja tame pažinime, ir tai yra mūsų didelis laimėjimas.

Iš tiesų tame tęstinumo vyksme lieka labai daug dar neaiškių dalykų, yra neapmąstyti didžiuliai kultūros procesai. Kad būtų aiškiau, pasitelkime pavyzdį. Skaitome Mažvydo arba Bretkūno tekstą, ir iš vienos pusės daugybę žodžių mums reikia paaiškinti, mes nežinome jų prasmų, iš kitos pusės – daugybei dalykų įvardyti dar nėra žodžių. Kad galėtume prisitaikyti šiame pasaulyje, turi pasikeisti kalba. Ką mes galime: ar imsimės tuos žodžius iš kitų kalbų mechaniškai, ar sugebėsime juos sukurti? Juk kalbos kaita yra ir kultūros kaita, ir kūrybos aktas: arba jame dalyvaujame, arba ne, ir mechaniškai viską pritaikome. Aš tik vieną pavyzdį pasakau, nes kultūros procesai ir reiškiniai yra platūs: juose dalyvauja labai daug įvairių dalykų, pastangų, nuostatų, įtakų, ir kūrybinės veiklos, ir palikimo, ir pralaimėjimo. Tad man regis, kad tūkstantmečio minėjimas, jo organizavimas davė labai daug galimybių. Ir dabar dar sunku būtų pasakyti, ar mes tas galimybes visas išnaudojame.

Alfredas Bumblauskas. Ką Ingė pasakė – viskas tvarkoje, tačiau dar anų metų pabaigoje paaiškėjo, kad

Tūkstantmečio komisija neturi nė eilutės numaćiusi, kaip bus aiškinama visuomenei, kas tas tūkstantmetis. Knygų išleido tai iš tikrųjų puikių, kvapą gniaužiančių, bet kas yra tūkstantmetis? Ir dabar jau girdima – na, ką čia tūkstantmetis, mes 10 000 metų čia gyvename. Šneku su Edita Mildažyte, o ji sako – 40 000 metų gyvename! [juokas salėje] Nagi iš kur? Žodžiu, aš manau, kad istorikų suvažiavimas turėtų ką nors pasmerkti, nežinau ką, – kas čia Lietuvoje prikūrė visokių paistalų apie mūsų žilą senovę. Ir pilna, dar gausėja tokios išminties, kaip Artūras ir sakė, visokių niekų. Esama jau keturių lietuvių, kurie skaito Faisto diską, kuris neperskaitytas mokslo iki šiol. Kasdienis lietuvių raštas mat tai buvęs...

Nerijus Šepetys. Norėčiau atsiliepti į Alfredo praekįsma, pritarti Irenai, papildyti Ingę, paprieštaruoti Alvydui ir apginti Artūrą. [juokas salėje] Tūkstantmetis yra labai geras riboženklis, riba, kurios nereikia peržengti, sykiu ir tai, kaip sakė Irena, ką reikia pervertinti. Tai kultūra, kaip gerai per kalbos pavyzdį nusakė Ingė Lukšaitė, atskirdama mechaniską dauginimą ir kūrimą, kūrybą; prie to dar aš pridurčiau, kad mes priklausome kultūrai, ne tik ją multiplikuojame ar kuriame. Kultūra kaip žmogiškojo bendrabūvio forma, kaip tęstinumas ar tiesiog tradicija apima ne tik tuos, kurie yra gyvi, bet ir tuos, kurie yra mirę: juk šeimos nariai lieka tie, kurie mirė, jie priklauso mūsų šeimai, giminei. Kaip valstybė padeda palaikyti tą (religijos, kultūros ir pan.) tradicijos nešamą gyvųjų ir mirusių bendrystę, tai yra svarbu ir kultūros palaikymui ar išsaugojimui, ir nubrėžia ribą beveidei „autentiško lietuviškumo“ struktūrai, kuri auga, skleidžiasi nejausdama laiko ribų.

Grįžtant prie tūkstantmečio ribos, prisiminkime, tie, kurie atnešė evangelijos žinią, atnešė mums ir naują tapatybę: galimybę persikeisti, tampant naujais žmonėmis. Svarbu ir tai, ką Artūras sakė: mes esame žmonės, ir nors yra įvairių „žmogiškųjų tapatybių“, šioje sąvokoje valdantis žodis yra „žmogiškasis“, o ne „tapatybė“. Istorikai yra tie, kurie prieš 200 metų padėjo suskirstyti žmones į tokias grupes („civilizacijas“ ar „naciją“), kad tapatybiniai skirtumai tarp žmonių grupių tapo svarbesni už žmogiškąjį bendrumą. Tie, kaip juos pavadinti, zebedenkai lietuviškąją tapatybę išskiria kaip pamatiškesnę už Brunono raginimą atsiversiti tampant naujais žmonėmis. Jie atmeta žmogiškojo bendrumo primatą – kad visi žmonės tam tikra prasme esam lygūs ir panašūs – ir atsisako suvokti, kad *priklausome* krikščioniškai Vakarų Europai. Būtų didelė džiugena, jeigu mes padėtume žmonėms šitai pastebėti: tai yra tas langas, kuris mums atsiveria, bet ne tai, kas mums priklauso, ne Lazdynai Paryžiuje, o atvirkščiai – mes priklausome, tai mūsų kultūrinė priklausomybė.

Šia prasme krikščioniškoji savimonė leidžia įsisavinti, kad mes ne tik kuriame ir gaminame ar statome, bet ir priklausome. Na, regis, viską pasakiau.

Alfredas Bumblauskas. Artūras nori – prašau.

Artūras Vasiliauskas. Ačiū labai. Tai taip. Kaip pasiteisinti? Dėl tūkstantmečio – taip, viskas gražu, mes tą tūkstantmetį turime. Sukonstravome, o po to numetėm tai visuomenei – kas atsitiko? Paaiškėjo, politikai suplanavo kažkokią gatvę – Brunono, ir čia pat pasiūloma Zebedeno gatvė...

Alfredas Bumblauskas. Popiežius jau pasveikino mus su idėja, kad šv. Brunono Bonifacijaus vardo gatvė turi būti, Lietuva nusprendė taip ir gražu, bet kaip atsakas šitai gatvei buvo Brunono Bonifacijaus žudiko Zebedeno gatvei vietos ieškoma, ir Vilniaus miesto taryba tai rimtu veidu svarsto. Tikra bakchanalija 2009 metais! Ir tam vadovauja rimtų veidų politikai! Juk čia yra kažkoks košmaras! Aš vis dėlto siūlyčiau suvažiavimui kažkokią rezoliuciją priimti...

Artūras Vasiliauskas. Ačiū, kad pataisėte mane dėl istorinio tikslumo, bet tai mes tą Netimero vardą [balzas iš salės – „Zebedeno!!!“] ir numetėme. Abu vardus. Mes planuojame tapatybės kūrimui paramą iš istorikų pusės, numetame tai į visuomenę, ir viskas baigiasi tokiomis tragikomiškomis istorijomis. Aš ne prieš tapatybes, aš už atsargumą. Ir tas tūkstantmetis primena fantomą – tūkstantis metų tęstinumo, bet kol tu išaiškinsi visas detales, niekas galų gale tų istorikų neklausys! Pasiima tą Netimerą, Zebedeną, ar kaip anksčiau: Jogaila buvo „svolačius“, o Vytautas – šaunuolis, ir viskas. Aš nenoriu visiškai atitraukti istorikų nuo darbo prie tapatybės projektų, bet jie neturi vergauti tam. Aišku, yra valstybės užsakymai, yra net kažkokioje nacionalinėje programoje parašyta „tapatybė“. Dabar mes visi turėsime teikti projektą dėl tapatybės!

Alfredas Bumblauskas. Va, kaip suprato! Įvairūs istoriografiniai žanrai, įvairūs intelektualiniai žaidimai padės mums atgauti savastį. Bet istorikai turi užsiiminti tuo, ko reikia valstybei. O apie tai, ką kalbi – tebus laisvė istorikams dirbant valstybei. Zigmaiti?

Zigmantas Kiaupa. (iš salės) O ar valstybė žino, ko reikia?

Alfredas Bumblauskas. Niekas nežino. [juokas salėje] Tai va. Specialiai pasistengiau, kad Irena liktų antram ratui paskutinė, nes jos klausimas labiausiai provokuojantis: antivalstybinė oficialioji programa. Irena, ką iš to, kas pridurta, kaip supratai, ką galėtum papildyti?

Irena Vaišvilaitė. Pirmiausia apie tūkstantmetį. Čia buvo minėtas Martikonis, bet jis nieko nauja nesugalvojo, kaip parodė dainų šventė: mes turim tai savo vadinamoje tapatybėje, kuri, beje, buvo konstruojama gerokai anksčiau negu nuo 1991-ųjų. 1990–1991 m. mums tapatybės klausimas nekilo, mes ją turėjome, tą tapatybę. Šaknys kai kurių tapatybės konstravimų buvo neblogai suvažiavime aptartos kalbant apie didįjį Rytų kaimyną, ir kaip jo tapatybės konstravimai veikė mūsų politikų galvas ir mūsų bandymus kai kurias tapatybes konstruoti, bet aš ne apie tai. Apie tūkstantmetį – sutinku su Inge, kad tūkstantmetis kaip lakmuso popierėlis parodė, kas mūsų visuomenėje ir žmonių galvose vyksta. Aš kalbėjau apie būtinybę suvokti, kad mes tikriausiai kelias tapatybes konstruojame vienu metu, nes dainų šventė buvo būtent tapatybės konstravimo projektas, ir ten kelios linijos veikė atskirai, ir dar neaišku, kuris geriau funkcionuoja ar funkcionuos... Bet kalbant apie gerus dalykus, aš iš esmės sutinku su Laurinavičiumi dėl tūkstantmečio: ir Mindaugo karūnavimo paminėjimas kaip valstybinis projektas, ir Lietuvos vardo paminėjimo paminėjimas kaip valstybinis projektas nebūtų įmanomi, jeigu Lietuva tuo metu nebūtų labai kryptingai jungusis į tai, ką mes vadiname euroatlantine erdve.

Ką davė tūkstantmetis mums visiems? Labai paprastas klausimas, nes dauguma čia sėdinčiųjų vis dėlto istorikai. Prieš 20 metų, ponai, ką jūs žinojote apie 1000-uosius metus? Aš nekalbu apie Brunoną, kas jį žinojo? Manau, kad nesuklysiu pasakydama – iš esmės niekas. Prieš 20 metų dauguma dar buvo jauna publika, bet mokykloje apie Brunoną mes nieko neišmokome. O 1000-ieji metai juk buvo imperijos atnaujinimas, Otonas III, krikščionybės žygis į Rytus, Europos koncepcijos, krikščionybės nešimas į šitas žemes iki kryžiaus žygių. Visokiais gabaliukais istorikams ir visuomenei tos žinios su laiku pabyrėjo. Ir šiandien, kaip teisingai pasakė Nerijus ir Artūras, mes daug žinome apie pasaulį, kuriam mes nepriklausome. Mes prisimenam tai, ko neatsimename ar nežinome, bet tai yra prisiminimo aktas – mes prisimenam savo šaknis, tas tikrąsias. Kadaisė provokavau tokią grupelę labai jaunų mokinukų – aš esu lietuvė, todėl, kad esu vakarietė. Jeigu aš būčiau rytietė, tai nebūčiau lietuvė, nes nekalbėčiau lietuviškai. Galbūt mes vadinumės lietuviais, bet jeigu dabar mūsų tapatybei taip svarbu yra kalba, tai mes kalbame lietuviškai tik todėl, kad esame vakariečiai. Šiuo atveju tūkstantmetis yra savęs prisiminimas ir tikriausiai proga pagalvoti, kaip mes atskiriame save.

Alfredas Bumblauskas. Ir antrą provokaciją Irena išklojo: mes kalbame lietuviškai todėl, kad esame vakariečiai. Jau mano minėtos paramokslinės koncepcijos

nuosekli taša mokytų: šiuolaikinę, modernišką lietuviųbę, kokią turim XIX–XX a. sandūroje, esą išrado, sukūrė Jekaterina ir Muravjovas savo laikais. Mes kalbam lietuviškai todėl, kad visi esame Suvalkijos agentai. Nerijau?

Nerijus Šepetys. Čia ne aš mokinu apie proletuvišką carų politiką XIX a., o Darius Staliūnas, jo ir klauskite... O jei rimtai, tai vienas pamirštų mano paminėti mūsų prisimintinų laimėjimų yra tai, kad mes puikiai mokam kurti – ypač kalbėti apie kūrimą, statymą ir atstatymą. Daugiau yra kūrybiškų nacių, kurios išskirtų tokį savo sugebėjimą, bet mūsų atveju ypač aiški antireliginė, prometėjiška konotacija... Aš pats nelabai tikiu, kad ką nors galime iš niekur nieko sukurti, ir sakydamas, kad istorikai stipriai prisidėjo prie nacių atribojimo prieš 200 metų, šiek tiek perdėjau. Gal taip nesureikšminkime to kūrimo, juk kai mėginai sukurti tai, ko visai nėra, tai nelabai kas ir pavyksta?.. Nebent esperanto kalbą kai buvo mėginama sukurti, – va čia tai tikras kūrinys... Ar atsakiau į provokaciją?

Alfredas Bumblauskas. Gerai jau, antrą raundą mes pabaigėme. Turime dar 15 minučių. Trumpas apibendrinimas būtų sąžiningai visiems mintyse pergaltoti, kiek mūsų kalbose ir tekstuose yra paramokslis, ir pasverkime tai. Tai jau būtų šioks toks šio suvažiavimo rezultatas. Taip, kaip Robinas George'as Collingwoodas kadaise kreipėsi: „Padėkit, istorikai, ranką ant širdies, ir prisipažinkite: kiek kartų kirpote ir klijavote žirklių ir klijų metodu?“ Dar vienas dalykas, kurį noriu pabrėžti, apeliuodamas į Česlovo Laurinavičiaus tekstą „Metuose“, kur šiuolaikinės Lietuvos Respublikos idėja ir 1009-ųjų metų idėja yra suvokiamos per priešpriešą. Ir tuo remdamasis mūsų diskusijos baigiamąjį klausimą grubiai suformuluočiau taip: Liepos 6-oji ar Vasario 16-oji? Laurinavičius atsako vienprasmiškai – Vasario 16-oji. Mes, vargana Rusijos imperijos nacija, atsiradome XIX a. pabaigoje, mums nėra ko dairytis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istoriją, tai veda mūsų politikus klaidingais keliais, tie politikai, neišmanydami istorijos, pradeda formuoti regioninio centro geopolitinę idėją, gimsta imperialistinės užmačios, lendam į Rusijos reikalus: Ukraina ir Baltarusija yra Rusijos vidaus reikalai. Taip tiesmukai gal ir nerėžiama, bet vienaip ar kitaip LDK idėja laikoma dirbtina, istorikų išpučiama be reikalo, kaip ir 1009 metų idėja. Būkim „biedni“, bet teisingi – mes esame valstiečių tauta, gimusi vasario 16-ąją, ir nėra ko dairytis atgal. Ugdykime šią idėją šiandien, visos kitos idėjos yra tapatybės savižudybė. Taigi Liepos 6-oji ar Vasario 16-oji? Kas pirmas pradeda?

Ingė Lukšaitė. Mano bėda ta, kad negaliu maštyti

distinkcijomis arba – arba..., tai ir negaliu rinktis – modernioji Lietuvos valstybė ir jos istorija yra natūralus didžiulės kaitos elementas, sakykime, kelio stotelė. Todėl jeigu aš būtinai turiu atsakyti į tokį klausimą, tai sakau: ir Liepos 6-oji, ir Vasario 16-oji, ir Kovo 11-oji, nes valstybė ir visuomenė negali būti konstruojamos pagal kokią vieną idėją, ji nėra tik idėjų produktas.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū. Irena?

Irena Vaišvilaitė. Ką aš galiu pasakyti: kiek prisimenu, Vasario 16-osios aktas buvo ne valstybės sukūrimo, o atkūrimo aktas, tai patys Vasario 16-osios žmonės į tą klausimą kaip ir atsako. Bet kitas dalykas tavo, Alfredai, klausime: ta pati Vasario 16-osios Lietuva, pirmoji Lietuvos Respublika, pratęsdama tam tikra prasme LDK tradiciją, kartu, žinoma, žengė daugybę žingsnių, idant nuo tos LDK labai aiškiai atsiribotų. Palyginimui (nors nepriimkite to kaip tiesmukos analogijos) pažvelkime į situaciją, kuri nėra taip istoriškai sąlygota valstybiniais aktais, kaip Vasario 16-osios ar Kovo 11-osios, – kaip elgiasi italai, žvelgdami į Romos imperiją. Žinoma, Italijos valstybės sukūrimą nuo Romos imperijos skiria nepalyginamai didesnis laiko tarpsnis, nei mus nuo LDK, bet italai labai rūpinasi savo švietimo sistema, kad dabartiniai jų vaikai (kad ir kaip tai sunku būtų ir jiems, ir tėvams) nebūtų atskirti nuo Romos imperijos, kurios įpėdiniais jie vis dėlto save laiko, tik labiau kultūriniais įpėdiniais. Teko girdėti tokį vienos mamos pasakymą, prasidėjus diskusijoms dėl mokymosi programos palengvinimo, kad vaikams nereikėtų tiek daug mokytis graikų ir lotynų kalbų, – paprasčiausiai ji pasakė: „Aš negaliu įsivaizduoti, kad mano vaikas negalės paskaityti graikiškos poezijos senąja graikų kalba“. Mes laisviausiai įsivaizduojame, kad mūsų vaikai jokio tos LDK, kurią mes taip mylime ir prie kurios taip prisirišame, literatūros kūrinio paskaityt negali. Ir mūsų tai nejaudina, mes ramiai gyvename. Tad štai kokia ši kultūrinė LDK priklausomybė/nepriklausomybė ir kokia tapatybė: jeigu tapatybė remiama tik deklaracijomis, tai ją labai sunku išlaiky-

ti. Kol kas tapatybę tik deklaruojame, o baltarusiai, kuriuos jau pradėdame kartais suvokti kaip grėsmę, – tikriausiai matėt televizijos laidą „Baltarusiai vagia Lietuvos istoriją“, – bent dalį LDK tekstų paskaityti gali, o mes – ne.

Alvydas Nikžentaitis. Čia buvo kaip pagrindinis diskutuotinas klausimas iškelta pozicija žmogaus, kuris, deja, negalėjo čia dalyvauti. Tad aš tik norėčiau apginti Česlovą Laurinavičių, su kuriuo pats nesutinku. Visų pirma todėl, kad Laurinavičius iš tikrųjų yra ne tik svarus istorikas, bet ir politologas, ir jo pasisakymai apie Liepos 6-ąją susiję su jo išvengtomis problemomis dabartinėje Lietuvos politikoje. Galbūt kartais mes ne teikiame pagalbą demokratijai, o tik užsiimame demokratijos eksportu. Ir Česlovo pasisakymas prieš Liepos 6-ąją, ko gero, buvo perspėjimas, kad mes, nesuprasdami istorijos, nepadarykime taip, kad su istorijos pagalba bus galima pateisinti galbūt ir ne visai gerus

Rolandas Rimkūnas. Iš ciklo „Būk tvirtas“. 2000. Ofortas

dalykus. Bet šiame kontekste mums reikia pabandyti atskleisti ir kitas galimybes – kaip ir ką tautai praeities prisiminimas atveria. Maždaug prieš dešimtį metų viena šveicarų kultūrologė yra pastebėjusi, kad Lietuvos visuomenė yra žymiai atviresnė visiems, demokratiškesnė nei Latvijos ir Estijos, nes visi Lietuvos intelektualai, kaip ji sakė, klieči pliuralizmu ir tam tikra prasme tai prisiminimas LDK. Įtraukimas jos į mūsų atmintį iš tikrųjų suteikia jausmą, kad mes esame lie-

tuviai, mes buvome lietuviai, ir kartu padeda nebijoti keistis. Ta pati „lietuvio“ sąvoka per tūkstantį metų labai įvairavo ir tikrai ne visada didžiausieji Lietuvos patriotai kalbėjo lietuviškai, bet tai netrukė jiems būti pačiais didžiausiais Lietuvos žmonėmis.

Nerijus Šepetys. Klausimas iš tikrųjų yra svarbus, ir nėra paprasta integruoti šiuos du ar tris siužetus. Man asmeniškai brangiausia Kovo 11-oji, nes aš ją prisimenu, ir nejučiu priešiško Lietuvos valstybei, – ji man labai patinka. Dėl Vasario 16-osios ir Liepos 6-osios. Nėra gal miela Mindaugo asmenybė, palyginti su Antano Smetonos, tačiau jei palyginsime daktaro Basanavičiaus dienoraščius su Mindaugo karūna ir karaliene Morta, tai, ko gero, antrasis vaizdas bus gražesnis. Šalia kultūrinio ir tautinio mūsų ištakų pripažinimo mes turime ir estetinį ar savumo atpažinimo matmenį, kuomet tai, kas buvo istorijoje, gali lengviau ar sunkiau paversti vaizdu kaip savą dalyką ir turėti galvoje. Istorikai labai dažnai į tekstus susitelkia, bet ir tie vaizdai neretai būna labai svarbūs – karūna ir karalystė yra gražu. Ir nebūtina čia pabrėžti LDK tolerancijos, juk Mindaugas buvo kiaurai netolerantiškas, – aš turiu omeny ne Mindaugą Paknį, o karalių Mindaugą, – ir karūna yra tauru, kodėl ne?

Alfредas Bumblauskas. Ir Artūrai trumpai – tik dabar jau atsakyk!

Artūras Vasiliauskas. Pažadu Bumblauskui, tikrai atsakysiu į klausimą. Man tai labai paprastai: Liepos 6-oji man reikalinga, o ir Vasario 16-oji. Man LDK yra mūsų, tačiau ne mes. Ir jeigu kuriai ministerijai reikia LDK, kad vykdytų gerą užsienio politiką – prašau, institucionalizuokite, tegul ir čia istorikai padirbėja... tačiau nevyniokime nieko į vata – šiuo atveju istorikai atlieka ideologinį užsakymą, paverčia istoriją oficialios kultūros instrumentu. Tokios istorijos man nepakanka.

Alfредas Bumblauskas. Iš karto noriu sukritikuoti Artūrą. LDK mano supratimu yra ne tik „mūsų“, bet ir mes, nes kai Dainora Pociūtė gynė disertaciją, tai visus šokas ištiko, kai ji grindė mintį, jog „sąžinės“ kategorijos išradėjas yra Abraomas Kulvietis. Įsivaizduokime, kokia intelektualinė kultūra tuo metu buvo! Atsiranda raštija. Raštijos kultas veda prie LDK laikymo „mūsų“. Jeigu laikomės neraštingumo kulto, tai mums LDK nereikia. Gerai, apibendrinsime pabaigoje, o dabar gal yra norinčių pasisakyti iš šalės?

Zigmantas Kiaupa. (iš šalės) Pradėsiu nuo to, kad kai prieš 20 metų Lietuvos istorikų draugijos suvažiavime – čia jau nedaug yra jo dalyvių – pradėjome kal-

bėti apie tai, kad reikia minėti Lietuvos tūkstantmetį ir jį švęsti, tai reikėjo apgalvoti daug svarbių dalykų. Vienas jų – kad visuomenė, tauta išitrauks į šią veiklą, žmonės patys rodys iniciatyvą, ir atsiras tada projektas, ir panašiai. Kitas dalykas, kuris rūpėjo – reikėjo ir mums, istorikams, ir lietuvių tautai susitaikyti su savo praeitimi, su savo istorija, su kurios didžiąja dalimi arba buvome supykdyti, arba savo iniciatyva susipykę – ir LDK buvo bloga, ir bajorai buvo blogi, ir daug buvo blogų dalykų. Tai štai ko tada tikėjomės. Dėl visuomenės ištraukimo – visko buvo, tam tikra prasme tūkstantmečio idėją nukonkuravo Baltijos kelias, tai gal nuostabiausias XX a. Lietuvos istorijos įvykis. Bet vis dėlto iš dalies ir visuomenė, tenka pripažinti, susitaikyti su istorija nebuvo pasiruošusi. Atsimenu, ateina toks prašymas iš vieno Žemaitijos miestelio: norime išvalyti savo parką, kurį sovietai sujaukė, skirkite iš valstybės lėšų dešimtį tūkstančių vagnorkių upei išvalyti. Tada mes pasakėme – o tokį žodį „talka“ žinote? Įsižeidė. Tai va, iš vienos pusės taip buvo, bet iš kitos pusės tie 20 metų po truputį viską išjudino. Tiesa, iš valstybės pusės ši idėja labai greitai buvo suvalstybinta, ir, deja, mes patys prie to prisidėjome, manydami, kad viską galim pavesti valstybei. Taip, geriausias dalykas, kuris buvo sukurtas šioje tūkstantmečio minėjimo epopėjoje, ir buvo knygų leidybos programa. Bet čia aš papildyčiau Irenos pasakymą apie antivalstybinę politiką. Didžioji tų knygų tiražo dalis buvo kraunama į sandėlį dėl elementarių programinių priežasčių – iš didelių noro, kad iš to sandėlio knygos būtų išsiuntintos po mokyklas... Atsiprašau, bet valstybė stovėjo čia nuošalėje, ir iš visų tūkstantmečio minėjimo priemonių iki šių metų vasaros man asmeniškai įstrigo vienintelė buriuotojų kelionė aplink pasaulį su Lietuvos vėliava. To anksčiau nėra buvę.

Dabar dėl susitaikymo su istorija. Manau, nemaža visuomenės dalis suvokia, o gal ir supranta, kad mes dabar esame tiesioginiai Netimero ir jo brolio Zebedeno palikuonys, tiesioginiai palikuonys. Nes Lietuva, deja, net buvo išnykusi, jos aukščiausia organizacijos forma – valstybė – išnykdavo, ir lietuviai visą laiką keitėsi, įskaitant ir tą bajoriškąjį sulenkėjimą, bet tie lenkiškai kalbantys bajorai vis tiek buvo lietuviai. Ir dabar esame tokie, kokie esame. Ir štai šito supratimo kontekste, deja, mes, istorikų klanas, vis bandomė klausti: kas svarbiau – Mindaugo karūnacija ar Kovo 11-oji? Aš sakyčiau, visiškai nusikaltimas yra jau kelti tokį klausimą. Viskas yra svarbu! [*audringi plojimai salėje*] Dabar suskaidome istoriją į gabalus ir klausiamo – kuris tų gabalų yra geresnis, o kuris galbūt blogesnis? Nonsensas tai yra. Aš raginčiau žiūrėti istoriškai į mūsų istoriją – jeigu Vytautas buvo savo laiko herojus, jeigu Basanavičius buvo savo laiko herojus, tai tegul dabar, šiuo metu, nors jų metodai ir nebetinka, jų idėjos pase-

nusios, bet jie vis tiek išlieka lietuvių tautos herojais. [*audringi plojimai salėje*]

Nežinomas kalbėtojas. (iš salės) Noriu pasidalyti keliomis mintimis, kurios kilo klausant šios diskusijos. Pagrindinė mintis tokia, kad jau ne kartą buvo tokia situacija pasaulyje, kai buvo svarstoma, ką užmiršti, o ką prisiminti, ypač tai mėgo totalitariniai režimai, – tai čia vienas toks pamąstymas. Ir antras trumpas pamąstymas: pritarčiau Zigmanto Kiaupos minčiai, kad vis dėlto prisiminti reikia viską, tik, deja, mūsų atmintis yra ne beribė. Bet reikia nusakyti mūsų santykį su tais reiškiniais, kurie buvo: tai yra mūsų, tai yra mums, tai esame mes: Zebedenas, Netimeras, – mes esame tai.

Alfredas Bumblauskas. Ačiū. Čia Zigmantas be reikalo ant mūsų pyksta, aš jau pagalvojau, kad reikės bėgti nuo stalo, – nes mes pradėdami svarstyti istoriją. Jonas Trinkūnas, kadaise pasivedęs mane prie universiteto ansamblio, rodo į viršų ir sako: čia ne mūsų

istorija, Alfredai! Tai kas pradeda dalyti istoriją? Pagonys, neopagonys baltofilai, nes tik jiems istorija yra toji „jų“, o visa kita LDK istorija – ne jų! Ne profesionalieji istorikai pradeda dalyti istoriją, o ideologai! Užmiršo ir profesionalūs istorikai gausybę dalykų, ypač 1792-ųjų Lietuvos ir Rusijos karą užmiršome, kad toks buvo. Visa Lietuvos istoriografija tai užmiršo. Vadinausi, natūraliai kažkas vis dėlto užmirštama. Tad vieną dalyką, kurį norėčiau dabar taip saliamoniškai, hėgeliškai apibendrinti: buvo LDK tezė, buvo Lietuvos Respublikos antitezė, dabar reikia sintezės. Ir Kovo 11-oji yra mūsų sintezė. Ir kai kadaise Bronius Leonavičius pasiūlė trečiai Lietuvos banko tūkstantmečio monetai Kovo 11-osios idėją, aš išsigandau – kaip reikės tekstą parašyti? O po to šovė išganinga mintis: gal 1990-ieji metai, o gal ir dainuojanti revoliucija ar apskritai Baltijos kelias reiškia, kad 1989 m. yra antro tūkstantmečio pradžia. Tada mane aplankė toks visai geras jausmas: labai svarbiu laiku gyvename. Tuo ir noriu baigti, ačiū visiems.

Radek Sikorski

ŠVENTŪJŲ PELENAI

iš lenkų kalbos vertė Vytautas Dekšnys

„Šventųjų pelenai“ – tai įtampos kupina istorija apie pavojingą kelionę po Afganistaną, į kurią Radekas Sikorskis leidosi karo metais: tuo metu politinis pabėgėlis iš Lenkijos, karo korespondentas, o šiandien – vienas garsiausių politikų, kuris, būdamas laisvos Lenkijos gynybos ministru, įrodinėjo būtinybę siųsti lenkų karius į Afganistaną. Be galo gyvai ir spalvingai, su reporterio aistra autorius pasakoja apie šimtą dvi dienas trukusią kelionę po karo apimtą šalį. Su automatu rankoje, lydimas ir saugomas mudžahedų, reporteris tapo antskrydžių, bombardavimų ir kovų liudy-

toju. Lenkų kariai dabar vyksta į tas pačias vietas, kuriose autorius kadaise mėgino prisiskverbti tarp sovietų dalinių per fronto liniją. Knygoje neapsiribojama vien pasakojimu apie karą: skaitytojas patraukliai supažindinamas su Afganistano kultūra, religija ir istorija. Šiame leidime pateikiama nauja įžanga ir epilogas, autoriaus rašyti jau esant gynybos ministru, suteikiantys knygai ypatingą aktualumą.

Radekas Sikorskis (g. 1963) dar mokydamasis vidurinėje mokykloje dalyvavo *Solidarumo* veikloje. 1981–1989 m. gyveno Didžiojoje Britanijoje kaip politinis pabėgėlis. Oksfordo universitete įgijo filosofijos, politikos mokslų ir ekonomikos magistro laipsnį. Dirbo britų spaudos (*The Spectator* ir *The Observer*) korespondentu Afganistane, Angoloje ir Jugoslavijoje. Karo korespondento darbą jis suvokė kaip savo kovą su sovietine „blogio imperija“ ir teigė privalęs padėti tautai, kuri atitraukė didžiules sovietų armijos pajėgas ir kartu užkirto kelią Lenkijos okupacijai. Nuo 1992 m. aktyviai dalyvauja Lenkijos politiniame gyvenime. 2005–2007 m. buvo Lenkijos Respublikos Nacionalinės gynybos ministras, o 2007 m. pabaigoje susiformavus Donaldso Tusko vyriausybei tapo Užsienio reikalų ministru.

VYTAUTO VAINIKAS

Neįvykusios karūnacijos ir „dingusios karūnos“ reikšmės

Rimvydas Petrauskas

1946 m. rugsėjo pradžioje pabėgėlių stovykloje Vokietijoje Adolfas Šapoka rašė: „Taip būdavo prieš septynerius metus. Laisvoje tėvynėje iškilmingai minėdavome Švč. Panelės gimimą ir Vytauto Didžiojo karūnavimui skirtą dieną, kaip mūsų tautinę šventę. Toji Lietuvos kunigaikščių epochos aukščiausios valstybinės garbės kulminacinė diena teikdavo mums džiaugsmo. Ar šandien neatsistoja gyvai prieš akis kiekvienam tautiečiui tie vaizdai, kai tos šventės proga kaimai ir miestai puošdavosi vėliavomis; kai būdavo atliekami iškilmingi aktai, kai eisenose žygiuodavo jaunimas, įvykdavo savos kariuomenės paradai, laisvės kovose žuvusių pagerbimai, vainikų uždėjimai, koncertai, pobūviai...“¹ Šie įtremtį ką tik pasitraukusio istoriko žodžiai gerai perteikia Rugsėjo 8-osios šventės reikšmę prieškarinio Lietuvoje. Ir ši šventė, ir jos istorinis objektas – numatytoji, bet neįvykusi Vytauto karūnacija – plačiai tyrinėtose istoriografijoje². Akivaizdu, kad išskirtinę šventės reikšmę prieškariniu didele dalimi lėmė to meto politinis konfliktas su lenkais dėl Vilniaus. O pačiu Vytauto karūnacijos klausimu tautinės istoriografijos nuosekliai gina savo pozicijas: lenkai, pradėdant XV a. kronikininku Jonu Dluogošu, šioje istorijoje visų pirma mato imperatoriaus Zigmanto Liuksemburgiečio intriga, o lietuviai pabrėžia siekį įtvirtinti valstybinį savarankiškumą³.

Studijuojant to meto šaltinius, gali stebinti faktas, kad jie beveik nieko nepasako apie veikiančiųjų asmenų intencijas⁴. „Karūnacijos audros“, – taip šiuos įvykius yra pavadinę tyrėjai, – korespondencijoje kalbama apie iš pirmo žvilgsnio antrareikšmius dalykus – krikščionybės stiprinimą husitų ir turkų pavojaus akivaizdoje, laisvės sampratą, taikos suvažiavimus. Ir čia neišvengiamai įsijungia istoriko vaizduotė, kuri iš padrikų šaltinių turi sukurti daugiau mažiau įtikinamą istorinį pasakojimą. Šią vaizduotę maitina, o sykiu ją riboja ne tik šaltinių

tekstai, bet ir tam tikras įgytas pažinimas: šiuo atveju tai viduramžiškos valstybės sampratos, jos valdymo, valdžios reprezentacijos ir simbolikos pobūdis, o kartu ir vykstantys šių reiškinių pokyčiai. Mat Vytauto karūnacijos istorija rutuliojosi baigiantis Viduramžiams, kai Europoje jau ryškėjo tam tikra politinių struktūrų stabilizacija, vyko užsienio politikos ir diplomatijos taisyklių norminimas. Kita vertus, vis dar viduramžiškos komunikacijos sąlygos paliko daug erdvės gandams, paskaloms, intrigoms ir manipuliacijoms. Tai, kad istoriniai veikėjai šiomis sąlygomis sugebėdavo priimti adekvačius sprendimus, liudija ne tik jų pačių ir aplinkos (patarėjai, kanceliarijos) brandą, bet ir egzistuojančių politinės komunikacijos taisyklių perpratimą. Vytauto karūnacijos idėja ir yra bandymas sukurti naują situaciją esamos politinės struktūros ir galiojančių taisyklių rėmuose. Todėl galima manyti, kad istorinėje literatūroje ir savimonėje nepagrįstai yra išvirtinęs Vytauto beatodairiško karūnos siekio (tai suprantant tiek teigiama, tiek neigiama prasme) motyvas.

Kaip žinia, po pirmojo ir vienintelio Lietuvos karaliaus Mindaugo mirties Lietuvos valdovų titulatura ilgą laiką varijavo. Ankstyvieji Gediminaičių giminės valdovai savo dokumentuose neretai titulavosi karaliais, taip pabrėždami savo valdžios šalyje suverenumą. Tačiau jų aplinkoje buvo žinomas dar Karolingų laikais Vakarų Europoje susiformavęs principas, kad krikščioniškoje Europoje karaliumi pripažįstamas tik popiežiaus palaiminimą ir bažnytinį patepimą gavęs asmuo. Todėl nuo pat Gedimino laikų derybose dėl pagonių valdovų krikšto nuolat iškildavo ir Lietuvos valdovo vainikavimo idėja. Beje, šiose derybose nuo Gedimino iki Vytauto nė karto neapeliuota į Mindaugo paveldą, o tai (turint omenyje itin didelę tradicijos reikšmę to meto politinėje sampratoje) yra iškalbingas valstybinės tradicijos dis-

¹ Tekstas paskelbtas: *Švyturys*, 1989, Nr. 19, p. 24–27.

² V. Sirutavičius, „Tautos šventės „išradimas“ tarpukario Lietuvos Respublikoje“, in: *Akiračiai*, 1999, Nr. 10.

³ Naujausi darbai šia tema: M. Jučas, „Neįvykusi Vytauto karūnacija“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1994, Nr. 12, p. 33–40; G. Błaszczak, *Burza koronacyjna: Dramatyczny fragment stosunków polsko-litewskich w XV wieku*, Poznań, 1998; J. Nikodem, „Spore o koronację wielkiego księcia Litwy Witolda w latach 1429–1430. Część I. „Burza ko-

ronacyjna“ w relacji Jana Długosza“, in: *Lituanio–Slavica Posnaniensia: Studia historica*, 1994 (95), t. 6, p. 55–75; Idem., „Część II. Próba rekonstrukcji wydarzeń“, in: *Ibid.*, 1995 (97), t. 7, p. 155–171. Čia ir kita literatūra bei nuorodos į pagrindinius šaltinius.

⁴ Iš esmės visi svarbiausi šaltiniai paskelbti Antonio Prochaskos (*Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882; toliau – CEV).

kontinuiteto pavyzdys⁵. Kita vertus, įvairiuose Europos kraštuose (Šv. Romos imperijoje, Burgundijoje, Rusioje) egzistavusi samprata apie kunigaikščio (hercogo) valdžios suverenumą įgalino politinėje praktikoje ilgainiui perimti didžiojo kunigaikščio titulą. Būtent Vytauto laikais „didysis kunigaikštis“ galutinai tampa Lietuvos valdovo apibūdinimu. Istoriografijoje vyrauja požiūris, kad sistemingai plėsdamas savo savarankiškumą Vytautas neišvengiamai turėjo ieškoti būdų, kaip pasiekti karaliaus statusą. Ir čia susiduriame su metodologine vertinimo iš retrospektyvos problema. Istorikai dažnai linkę Vytauto veiksmus interpretuoti žvelgdami iš jo paskutiniojo didžiojo projekto varpinės, o tai trukdo deramai suvokti ankstesnius Vytauto veiksmus ir intencijas. Todėl klausimas, ar tikrai iki 1428–1430 m. įvykių Vytautas puoselėjo karūnacijos idėją, yra visiškai pagrįstas. Kitaip formuluojant, galima klausti, kiek Vytauto paskutiniųjų gyvenimo metų idėją galima paversti universaliu jo politikos motyvu?

Istoriografijoje yra atrasti ir keli ilgalaikio siekio gauti karaliaus vainiką etapai. Pirmas atvejis – tai įvykiai Salyne 1398 m., kai Lietuvos didikai ir bajorai paskelbė Vytautą savo karaliumi. Apie šį įvykį žinome tik iš Vokiečių ordino kronikininko Jono Posilgiečio pasakojimo (tiksliau vieno sakinio), kurio nei terminija (plati vokiško žodžio *konig* semantika), nei informacijos pobūdis neleidžia daryti plačių išvadų. Ši istorija gali būti vertinama tik kaip simbolinė lietuvių kilmingųjų ištikimybės Vytautui deklaracija kylančio ginčo su lenkais metu. Nekelia abejonių, kad to meto lietuvių politiniam elitui turėjo būti aišku, kad karūnacijos projektas yra visų pirma tarptautinės ir universalios politikos dalykas, o ne privatus Vytauto ir didikų susitarimas. Todėl atidesnės analizės verta tų pačių metų Ordino vadovybės instrukcija pasiuntiniams į Šv. Romos imperiją, kurioje minimas gandas apie Jogailos ir Vytauto ketinimą kreiptis į popiežių dėl karūnos lietuvių ir rusų žemėms⁶. Toks bendras pusbrolių planas nėra visai neįsivaizduojamas, kadangi kelios karūnos vienos šeimos rankose galėjo sukurti gana patogią politinę situaciją dinastijai, dar tik bandančiai išsigalėti platesniame Europos regione. Tačiau kiti šaltiniai tokio plano nepatvirtina, bet kuriuo atveju po 1399 m. Vorsklos pralaimėjimo ir karalienės Jadvygos mirties jis tapo visiškai nerealus.

Kiek kitaip atrodo 1410 m. įvykiai, kai apie galimą Vytauto karūnaciją asmeniniame susitikime Kežmarke užsiminė tuomet dar tik Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis. Nors toks pasiūlymas yra visai tikėtinas, tačiau jo aplinkybės ir Vytauto nediploma-

tiška reakcija (jis apie tai iškart papasakojo Jogailai) rodo ne tiek Zigmanto interesus suskaldyti Lenkijos ir Lietuvos sąjungą karo su Ordinu išvakarėse, kiek paties Vytauto siekį kurti apie save teigiamą nuomonę Lenkijoje.

Jei peržvelgtume Vytauto politikos bruožus XV a. pradžioje (institucinio dvaro steigimas; intensyvi reprezentacinė veikla – valdžios simbolikos atnaujinimas/majestotinis antspaudas, pilių statyba; santykių su užsienio valstybėmis plėtojimas)⁷, jie liudija pastangas įtvirtinti didžiojo kunigaikščio valdžią, tačiau dar neduoda pagrindo teigti apie daugiau mažiau reflektuotos karūnacinės programos egzistavimą. Suverenaus valdovo statuso pabrėžimas ir deklaravimas visai ne-

Juozas Ignatavičius. Vytautas Didysis. Apie 1930. Drobė, aliejus

būtinai liudija vainikavimo siekį. Didžiojo kunigaikščio statusas Vytautui ilgą laiką galėjo būti visiškai priimtinas. Tuo tarpu karūnacijos siekiui atsirasti buvo būtini pokyčiai šalies viduje ir palanki tarptautinė situacija. Ši kito pernelyg greitai, kad tvirtomis valstybės administravimo institucijomis dar neapsirūpinęs valdovas galėtų nuosekliai ir ilgiems metams į priekį

⁵ Plačiau žr. R. Petrauskas, „Užmirštas karalius: Mindaugas LDK višiuomenės savimonėje XIV a. pabaigoje – XVI a.“, in: *Mindaugas karalius*, Vilnius, 2008, p. 51–63.

⁶ *Codex diplomaticus Prussicus*, hrsg. von J. Voigt, Königsberg, 1861, t. 6, p. 66.

⁷ P. Zenon, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli władzy Jagiellonów*, Warszawa, 2002, p. 91–99; R. Petrauskas, „Didžiojo kunigaikščio institucinio dvaro susiformavimas Lietuvoje (XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 2005/1*, Vilnius, 2006, p. 5–38.

1. Nežinomas dailininkas. Vytautas Didysis. XX a. pr. Popierius, pieštukas. 2. Nežinomas dailininkas. Vytautas Didysis. XX a. pradžia. Drobė, aliejus. 3. Justinas Vienožinskis. Vytautas Didysis. 1929. Drobė, aliejus. 4. Adomas Varnas. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. 1923. Litografija. 5. Adomas Varnas. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. 1920. Drobė, aliejus. 6. Jonas Mackevičius. Vytautas Didysis. Apie 1930. Drobė, aliejus

planuoti bei projektuoti savo veiksmus. Todėl 1428–1430 m. įvykiai veikiausiai buvo ne ilgalaikio plano, bet ne tokios jau ilgos istorijos atomazga. Europiniai kunigaikštiškos valdžios pavyzdžiai rodo, kad Europos politinis žemėlapis vėlyvaisiais Viduramžiais jau buvo nusistovėjęs, naujų karalysčių iš esmės nebeatsirasdavo, veikiau galima stebėti atvirkščią tendenciją – karalysčių/dinastinių unijų sudarymą. Tai, kad karalystės rangas buvo sunkiai įgyjamas, iškalbingai liudija pavyzdys Burgundijos hercogų, kurie net ir valdydami ekonomiškai turtingiausią regioną į šiaurę nuo Alpių, skyrę milžiniškas lėšas neprilygstamai dvaro gyvenimo reprezentacijai bei vykdę aktyvią užsienio politiką, toli gražu ne visuomet buvo pasirengę tokio rango siekti, o ir pasirengę susidurdavo su neišsprendžiamomis feodalinių sutarčių, suverenumo ribų ir teritorinio ne-

vientisumo problemomis⁸. Žinoma, ne visos Burgundijos hercogystės istorijos paralelės tinka Vytautui, bet ir jo atveju nereikėtų užmiršti, kad to meto LDK teritoriškai nebuvo vientisas darinys (antai Podolę Vytautas valdė kaip Lenkijos karaliaus lėną, Žemaitijos klausimas buvo išspręstas tik 1422 m. ir pan.), o valdžios stabilumas nemažai priklausė nuo valdovo sugebėjimo išspręsti vietos aristokratinio elito pretenzijas (savo padėtimi nepatenkintų Gediminaičių „suvaldymas“ taip pat užtruko).

Todėl istoriografijos ginčas dėl 1430 m. Vytauto karūnacijos idėjos autorystės iš esmės yra antrinė problema. Kur kas svarbiau suvokti, kodėl ši idėja atsirado būtent tuo metu ir kokiais būdais Vytautas rengė dirvą galimam išaukštinimui. Kaip žinia, pirmąkart žodžiai apie Vytauto vainiką užfiksuoti 1428 m. pabaigoje Zigman-

⁸ H. Müller, „Warum nicht einmal die Herzoge von Burgund das Königtum erlangen wollten und konnten“, in: *Die Macht des Königs*:

Herrschaft in Europa vom Frühmittelalter bis in die Neuzeit, hrsg. von B. Jussen, München, 2005, p. 255–274.

to ir Vytauto susirašinėjime. Tačiau kelių paskutiniųjų metų Vytauto veiksmai leidžia įtarti, kad ši mintis jau sukosi didžiojo kunigaikščio galvoje. Galima manyti, kad lemiamas postūmis buvo Zigmanto išrinkimas Čekijos karaliumi 1421 m.⁹ Tiesa, šaltiniai apie Vytauto planus nieko nesako, jų informacijos pobūdis ir neleidžia tikėtis išsamesnių duomenų apie valdovo ketinimus. Ir, kaip minėta, čia jau vieta istoriko interpretacinei vaizduotei. Štai keli faktai iš 1426–1428 m. Vytauto gyvenimo ir kelionių¹⁰. 1426 m. didysis kunigaikštis išsiruošia į kelių mėnesių karinę ekspediciją Pskovo link. Tų pačių metų spalį trumpam nukeliavęs į Lucką, 1427 m. vyksta šiuo maršrutu: Trakai – Palenkė – Minskas – Kričiovas – Smolenskas – Kijevas – Ostrogas – Luckas – Vladimiras – Horodlė – Brasta – Melnikas – Drohičinas – Gardinas – Kaunas – Naugardukas – Vilnius. Taigi per metus aplankytos visos svarbiausios Didžiosios Kunigaikštijos vietos, gal išskyrus Polocką ir Vitėbską, kuriuose, beje, pabuvota prieš metus. 1428 m. dar vienas žygis, šįkart prieš Didįjį Naugardą. Tai, kad tų metų kariniai žygiai ne tiek reišė politinių strateginių užduočių sprendimus, kiek buvo riteriškos ir dvaro kultūros forma bei valdovo galios demonstracija, liudija Vytauto korespondencijoje aptinkamos užuominos apie riterių ir kitų palydovų verbavimo ir bendravimo su jais ypatybes¹¹, taip pat paties Vytauto veiksmai tų žygių metu. Tai buvo kartu ir reprezentaciniai spektakliai, aplankant pakeliui esančius sritinius kunigaikščius, priimant atvykstančių kaimyninių kraštų valdovų (pavyzdžiui, Riazanės kunigaikščio) dovanas ir ištikimybės priesaikas.

1429 m. sausį surengtas tarptautinis Lucko suvažiavimas buvo visos šios reprezentacinės kampanijos kulminacija. Šis forumas buvo bene vienintelis tokio masto tarptautinis renginys per visą ilgą valdymą, kuriame Vytautas galėjo mėgautis šeimininko teisėmis (anksčiau bendri Jogailos ir Vytauto suvažiavimai su Zigmantu paprastai vykdavo Kėžmarke, prie tos pačios sienos, tik Vengrijos pusėje esančioje vietovėje). Ši Romos karaliaus kelionė už imperijos ribų tolyn į rytus, be abejo, buvo politinė demonstracija, tačiau tai nepaneigia Vytauto savarankiškos politikos principų. Vytauto karūnacijos idėjos paviešinimas iškart užgožė visus suvažiavimo klausimus. Po to, kai lenkų diduomenės, vadovaujamos Krokuvos vyskupo Zbignievo Olesnickio ir kanclerio Jono Šafranco, veikiamas Jogaila pakeitė savo nusistatymą, kilo bene didžiausia santykių tarp Vytauto ir Jogailos bei Lenkijos krizė nuo

pat 1392 m. Istoriografijoje šie klausimai plačiai tyrinėti, juolab kad neretai prieštaringi veiksmai ar įvykiai bei šaltinių nutylėjimai suteikia peno įvairioms interpretacijoms. Istorikai paprastai mėgina surasti tam tikrą tikslingą logiką veikėjų veiksmuose, o tariamai ją atpažinę (Zigmantas – iniciatorius, Vytautas – karūna bet kokia kaina, Jogaila ir lenkų didikai – pasipriešinimas), visus kitus dalykus atmeta kaip nereikšmingus. Tačiau ar taip žvelgdami į istorinius veikėjus, nesumenkiname jų sugebėjimo mąstyti, veikti ir, jei reikia, keisti savo tikslus, atsižvelgiant į dinamiškai bekintančią politinę situaciją, kartu atimdami iš savęs galimybę adekvačiau suvokti jų poelgius?

Visų pirma reikia konstatuoti skirtingą Gediminaičių kilmės valdovų ir Lenkijos diduomenės požiūrį į valstybės struktūrą. Vytautas (o turbūt ir Jogaila, kuris iš pradžių karūnacijai pritarė) nepakankamai įvertino Lenkijos didikų aršaus pasipriešinimo galimybę. Valdovai mąstė dinastinėmis kategorijomis ir Lietuvos karalystės klausimas jiems reišė ne tiek Lenkijos ir Lietuvos unijos reikalą, kiek naujų galimybių dinastinei valdžiai įtvirtinti atvėrimą. Tuo tarpu lenkų politinis elitas šiuose planuose išvėlgė ir potencialią grėsmę Lenkijos ir Lietuvos unijai, ir Gediminaičių tikslus stiprinti dinastinę valdžią. Šis Jogailos ir Vytauto iš vienos pusės ir lenkų didikų iš kitos pusės požiūrių į valstybių politinės organizacijos ateitį išsiskyrimas ir paaiškina pusbrolių veiksmus, kuomet, nepaisant viešų abipusių kaltinimų, toliau buvo slapta keičiamasi pasiuntinybėmis ir ieškoma kelių kaip išspręsti sudėtingą problemą. Todėl reikėtų skirti viešą retoriką ir realius veiksmus. Įdomu, kad konflikto įkarštyje pusbroliai neatsisakė per ilgus metus susiklosčiusios tradicijos kartu medžiojant praleisti pokalėdinį laikotarpį ir susitiko Lietuvos giriose 1429–1430 m. sandūroje.

Ir apskritai stebint 1430 m. Vytauto veiksmus neatrodo, kad karūnacijos problema jį buvo iki galo užvaldžiusi. Per pirmąją 1430 m. pusę jis spėjo kelis kartus ištrūkti pamedžioti, laiškuose magistrui daugiausia rašė apie husitų problemą ir gynė savo pirklių interesus. Jis rūpinosi suvažiavimo rugsėjo 8 d. organizavimu, kvietėsi aukšto rango svečius, tačiau beveik nieko nedarė, kad palengvintų karūnos kelią Vilniaus link. Vytauto delsimą atpažino aukštas Ordino pareigūnas savo pranešime magistrui taikliai pažymėjęs, kad didysis kunigaikštis laiškuose kalba tik apie suvažiavimą, bet nieko nesako apie karūną¹². Nepaisant viešai reiškiamo pasiryžimo siekti karūnos bet kokia kaina,

⁹ Apie tai plačiau: J. Nikodem, *Polska i Litwa wobec husyckich Czech w latach 1420–1433: Studium o polityce dynastycznej Władysława Jagiełły i Witolda Kiejstutowicza*, Poznań, 2004.

¹⁰ J. Purc, „Itinerarium Witolda wielkiego księcia Litwy (17 lutego 1370 roku – 27 października 1430 roku)“, in: *Zeszyty naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia*, 1971, t. 11, p. 71–115.

¹¹ Žr. R. Petrauskas, „Riteriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2008, t. 1, p. 91–113.

¹² CEV, p. 923 (1430-08-15 Christburgo komtūro laiškas didžiajam magistrui).

tikrovėje Vytautas veikiausiai apie tą kainą mastė. Lygiai taip pat kaip ir Zigmantas, kuris lemiamu momentu parinko karūnoms patį nesaugiausią kelią – per Lenkiją. Šioje istorijoje Zigmantui buvo nepalanki precedento galimybė (ypač Burgundijos hercogų pretenzijų akivaizdoje) bei potencialus universalijų konflikto su popiežiumi eskalavimas. Pagaliau ir Jogaila mėgino suderinti du tikslus – užtikrinti sūnams elekciją Lenkijoje (todėl turėjo sutikti priešintis Vytauto karūnacijai) ir išlaikyti Lietuvos valdymą tėvoninėmis sąlygomis (Vytauto karūnacija tam ne tik neprieštaravo, bet aiškiai padėjo). Šiame kontekste suprantamas draugiškas Vytauto ir Jogailos susitikimas 1430 m. spalį bei paskutinysis mirštančio Vytauto sprendimas patikėti Jogailai savo žmonos ir pavaldinių globą.

Tačiau visi šie politiniai skaičiavimai ir alternatyvios raidos keliai greitai buvo užmiršti. 1430 m. Švč. Mergelės Marijos gimimo dieną numatytos Vytauto karūnacijos sužlugdymas virto ilgalaikiu lenkų triumfu ir lietuvių nuoskauda. Mirus Vytautui ir neužilgo užgesus Kęstutaičių dinastinei linijai, ši istorija Jogailaičių kilmės valdovams neturėjo didelės reikšmės. Kur kas labiau ji jaudino abiejų šalių diduomenę, t. y. tą socialinę

¹³ R. Petrauskas, „Titulas ir valdžia: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų savimonės pokyčiai XVI amžiaus pirmoje pusėje“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Vilnius, 2005, p. 35–46.

grupe, kuriai karūnacijos reikalas ir buvo aktualiausias. Lenkijoje labai greitai buvo sukurta oficiali šių įvykių versija, kurioje visų įvykių kaltininku lengva ranka paskelbtas imperatorius Zigmantas, o didvyriais – lenkų didikai su Zbignievu Olesnickiu priešakyje. Tuo tarpu Lietuvoje ilgainiui radosi teorija apie lenkų klastą. Jos pirmosios apraiškos pastebimos XVI a. pradžioje, kai pradėta tvirtinti, kad lenkai Krokuvoje laiko paslėpę Vytautui siūstą karūną. Vargu ar tai yra iš XV a. ateinančių žodinių pasakojimų atgarsis (po Švitrigailos mėginimo gauti Vytauto karūną daugiau ji to amžiaus LDK šaltiniuose neminama). Ta teorija buvo apie LDK kanclerį ir Vilniaus vaivada Albertą Goštautą suburtų mokytų vyrų istorinės interpretacijos vaisius. Taigi turime pirmąjį istorikų vaizduotės šia tema atvejį. Abu karūnos siužetą perduodantys tekstai buvo sukurti LDK Ponų tarybos aplinkoje ir yra aktyvejančių pastangų įtvirtinti Lietuvos socialinį ir politinį išskirtinumą unijoje su Lenkija išraiška¹³. Jie atspindi ne realią Vytauto laikų istoriją, o LDK diduomenės politines aspiracijas XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais (1526 m. Lietuvos karalystės projektas). Pasakojimas apie Vytauto karūną pirmąkart sutinkamas Plačiajame Lietuvos metraščių sąvade (Bychoveco kronikoje), kur rašoma, kad lenkai atėmė iš lietuvių pasiuntinių karaliaus vainiką, perkirto jį pusiau ir prilydė prie Krokuvos vyskupo karūnos,

1

2

3

1. Nežinomas dailininkas. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas. XIX a. Drobė, aliejus. 2. Petras Kalpokas. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas. Apie 1923. Drobė, aliejus. 3. Petras Kalpokas. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas. Apie 1937?. Drobė, aliejus

kuri „ir dabar tebėra Krokuvos pilies švento Stanislovo bažnyčioje“¹⁴. Po kelių metų, 1526-aisiais, tas pats siužetas trumpai pakartojamas LDK Ponų tarybos slaptoje pasiuntinybėje Žygimantui Senajam dėl Lietuvos karalystės įkūrimo, siūlant valdovui vainikuoti ta karūna sūnų Žygimantą Augustą¹⁵. Vytauto vainiko istorija buvo puikus istorinis argumentas Lietuvos politinių pretenzijų teisėtumui pagrįsti. Nors ir ne be klaidų, lietuvių kronikininkams pavyko rekonstruoti 1430 m. įvykius, trūkstamas grandis papildant išgalvotomis, tačiau, jų akimis, tiesai artimomis detalėmis. Vis dėlto jau po kelių dešimtmečių, atslūgus šios diduomenės politikos bangai, pasakojimas apie pagrobtas karūnas tapo neaktualus ir jo bergždžiai ieškotume vėlesniuose istoriografiniuose veikaluose.

Tik daug vėliau, XIX ir XX a. prasidėjus naujiems lenkų ir lietuvių politiniams nesutarimams, historiografijoje ir populiarioje literatūroje iš naujo paplito tariamo karūnų pagrobimo versijos ir jų sukeltos dingusių karūnų paieškos. Ieškojimų kryptis buvo viena – Lenkija. Ypač pagarsėjo 1910 m. Sandomire atrastos karūnos istorija, kurią kai kurie itin lakios vaizduotės lietuvių autoriai paskubėjo paskelbti vytautine ir apkaltinti lenkus karūnos pavogimu iš Vilniaus katedros. 1914 m. „Vaire“ Donatas Malinauskas rašė: „Taip tad, praslinkus penkiems amžiams, pagaliaus atsirado viena Lietuvos karūna. [...] Ar ji bus paglemžta iš Vytauto grabo Vilniaus katedroje, ar šiaip kame rasta, gal kada nors bus susekta. Šiaip ar taip nesame tauta be ambicijų, ir negali būti mums vis lygu kur turi būti padėta ir laikoma toliau taip brangi tautos liekana, kaip tas mūsų senovės liuosybės ženklas, kuriam tiek daug vargo padėjo mūsų didysis galinčius Vytautas“¹⁶. Dar dažniau teigta ir tebetiegiama, kad 1430 m. rugpjūčio mėnesį lenkų kariniai būriai iš Romos karaliaus Zigmanto Liuksemburgiečio pasiuntinių atėmė Vytautui ir jo žmonai nukaldintas karūnas, jas išsivežė į Lenkiją, kur jos nuo to laiko ir saugomos. Nepaisant dar prieškarinio istorikų¹⁷ ganėtinai tiksliai aptartos 1430 m. rugpjūčio įvykių eigos, teorija apie vainiko pagrobimą tapo tokia tvirta, kad ją kartojo ir profesionalūs istorikai. Tačiau pasakojimas apie karūnų pagrobimą akivaizdžiai prieštarauja turimiems istorinių šaltinių duomenims ir suplaka į vieną dvi Zigmanto Liuksemburgiečio pasiuntinybes. Pirmąją pasiuntinybę, kuri turėjo išaiškinti Vytautui

teisinius karūnacijos niuansus ir kuriai vadovavo Vienos universiteto teisininkas Baptista Cigala, lenkų iš tiesų buvo sulaikyta ir apiplėšta (minimi atimti dokumentai bei dovanos). Tuo tarpu paskui ją turėjusi vykti iškilminga pasiuntinybė (beje, jos sudėtyje buvo ir karūnacijos ceremonialui vadovauti turėjęs Magdeburgo arkivyskupas bei visas būrys imperijos kunigaikščių) su Niurnbergo auksakalių nukaltomis karūnomis Vytautui ir jo žmonai Julijonai Lenkijos ir Lietuvos taip ir nepasiekė. To meto dokumentuose apie karūnų atėmimą žinių nėra, ir būtų itin keista, jei taip būtų nutikę. Zigmantas tikrai būtų neužmiršęs apie šį nutikimą plačiai paskelbti krikščioniškame pasaulyje, o vėliau ir paminėti viena ar kita proga. Vienalaikiame kronikiniam Ordino tekste aiškiai rašoma, kad iškilminga Romos imperatoriaus pasiuntinybė, sužinojusi apie lenkų užtvaras, iš Frankfurto prie Oderio su karūnomis grįžo atgal į Niurnbergą¹⁸. Po Vytauto mirties didžiuoju kunigaikščiu tapęs Švitrigaila per pasiuntinius rūpinosi iš Zigmanto gauti Vytautui nukaldintą karūną, tačiau jo pastangos liko bevaisės¹⁹.

Šios karūnos likimas taip ir liktų nežinomas, jei ne lakoniški, objektyvūs, su politinėmis peripetijomis mažai susiję ir todėl istorikų vaizduotės nekaitinantys ūkinio gyvenimo šaltiniai – sąskaitų knygos ir įkeitimų dokumentai. Niurnbergo miesto šaltiniuose yra bent keli įrašai, kuriuose galima rasti žinių apie Vytauto karūnacijos rengimą ir pačią karūną. Visų pirma sužinome, kad Zigmanto nurodymu Niurnbergo miesto taryba buvo nupirkusi 104 šarvus, kuriuos Romos karalius ketino siųsti dovanų į Lietuvą. Dovanojimo aktui taip ir neįvykus, buvo mėginta tuos šarvus parduoti, tačiau galiausiai (parduoti pavyko vos vieną) visi jie atsidūrė miesto arsenalo depozite²⁰. Bet įdomiausi duomenys yra apie Vytauto karūną, sugrįžusią nuo imperijos ir Lenkijos sienos. Jau 1431 m. Zigmantas ją už stambią 1500 guldenų sumą įkeitė²¹ Niurnbergo pirkliui Ulrichui Ortliebui; po to ji toliau buvo įkeičiama turtingiems Ravensburgo, Bazelio ir Regensburgo miestiečiams²². Paskutinis toks dokumentas žinomas iš 1434 m., vėliau informacija nutrūksta, todėl galima pagrįstai manyti, kad karūna galiausiai sugrįžo perlydimui į vietos auksakalių rankas. Nuo to laiko ši karūna pradėjo savo naują gyvenimą – istorikų ir istorija besidominčių vaizduotėje.

¹⁴ Lietuvos metraštis: Bychovco kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jاسas, Vilnius, 1971, p. 117.

¹⁵ Šešioliktojo amžiaus raštija, Vilnius, 2000, p. 72–73.

¹⁶ X [D. Malinauskas], „Rado Lietuvos karūną“, in: *Vairas*, 1914, Nr. 3, p. 12–13. Sandomiro karūnos radimo aplinkybės ir įvairios interpretacijos išsamiai aptartos: M. Morelowski, „Korona i hełm znalezione w Sandomierzu a sprawa korony Witolda i grobców dynastycznych w Wilnie“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1930, t. 7, p. 602–683.

¹⁷ Pvz.: J. Pfcneris, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, Vilnius, 1989 (1930), p. 271–273.

¹⁸ *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*, OF 14, p. 586–591.

¹⁹ *Ibid.*, OBA 5542 (reg. – CEV, p. 953–955).

²⁰ *Deutsche Reichstagsakte*, t. 9, p. 478.

²¹ Apie karūnų įkeitimo fenomeną Viduramžiais: P. E. Schramm, *Herrschaftszeichen. Gestiftet, verschenkt, verkauft, verpfändet*, Göttingen, 1958.

²² W. von Stromer, *Oberdeutsche Hochfinanz 1350–1450*, Wiesbaden, 1970, t. 1, p. 172–173.

NEMUNAIČIO EPOCHA

Tarp pradžios ir vidurinio mokslo II

Sigitas Jegelevičius

NEMUNAIČIO KAMPININKAI

Mums, toliau nuo Nemunaičio gyvenantiems, sunku buvo ištisus metus vaikščioti į mokyklą. Spalio pabaigoje ir lapkričio pradžioje – sunkiai išbrendamas purvas. Paskui užpuлдavę šalčiai ir sniegas. Tais laikais žiemos būdavusios speiguotos ir labai sniegingos. Pavasario polydžio metu vieškelis taip pat labai patįzdavo, likdavo sunkiai išbrendamas. Viena vėlyvo rudens dieną Mamytė sukrovė į vežimą geležinę lovą, patalynę, mano knygas, kiek maisto, įsodino mane ir išvažiavome į Nemunaitį ieškoti žiemai kampo. Tą pat dieną žiemai išvežė ir Vitkauskus. Jie siūlė apsigyventi kartu, bet Mamytė norėjo, kad aš gyvenčiau atskirai nuo tų pusbernių. Apgyvendino mane Bažnyčios gatvėje (dabar – Nemuno) pas šlubą siuvėją, davatką Pauliną, visų vadintą tiesiog Paulinka, su apakusia motina gyvenusią netoli bažnyčios, taigi ir mokyklos. Po dienos kitos Mamytė atvežė man bulvių, kopūstų, kruopų, miltų, mėsos. Iki 1952 m. mes dar neįėjome mair-

to stygiaus. Už kampa, šeiminkavimą bei priežiūrą Paulinkai mėnesiui priklausė pūdas rugių. Tokia buvo žemiausia to meto Nemunaičio taksa už moksleivio priežiūrą ir kampa. Kažkas imdavo netgi du pūdus rugių. Žiemos kampininkai kai kam Nemunaityje būvę tam tikra paspirtis. Neįsivaizduoju, iš ko gyveno nemažai miestelio šeimų, neturėjusių žemės užmiestyje, paklausaus amato ar kokio nors darbo, nelaikiusių net karvės ar ožkų pulkelio. Neįmanoma pramisti iš nedidelio daržo, neretai smėlėto žemės lopinėlio.

Nemunaityje žiemai apsigyveno Vitkauskai, Tocionis, Susmara, Slavinskas, Kirvelevičiūtė, mažesniosios Gečialaukio bei Kalnėnų mergaitės. Pirmieji keturi visas tris žiemas gyveno pas Karaluką miestelio viduryje, o Slavinskas apsigyveno pranciškonų vienuolyne už kapinių. Priėmė jį brolis Liudvikas OFM, vienintelis čia likęs vienuolis. Aš irgi mėginau ten apsigyventi (pats buvau nuėjęs prašytis), bet brolis Liudvikas daugiau įnamių nepriėmė.

Šeštadienį grįždavome namo, o sekmadienio vakare

Nemunaičio panorama. Pirmame plane centre Paulinkos namelis. 1971-07-02

ar ankstų pirmadienio rytą vėl eidavome į Nemunaitį. Nusinešdavome savaitei duonos, sviesto, pieno, dar ko nors. Pagal išgales. Paprastai lazda ant peties, o ant jos galo užnertas ryšulėlis. Taip nešti patogiau, nei rankoje. Vitkauskai paprastai eidavę sekmadienio pavakary taip, kad temstant pasiektų miestelį. Norėdavosi ilgiau pabūti namuose, tad dažniausia į Nemunaitį eidavau pirmadienio rytą. Tekdavo išeiti anksti. Žiemą dar su tamsa pasiekdavau Nemunaitį. Nejauku būdavę eiti tik per mišką. Baisu vilkų, o jų tais laikais aplinkiniuose miškuose nemažai buvo. Nešdavausi keletą laikraščių, susuktų į grįžtes, kad ilgiau degtų. Šviesdavau ne kelią, – kiekvieną jo vingį, visas kitas ypatybes atmintinai žinojau. Degančio laikraščio šviesa drąsinausi vilkus nubaidysias. Naktį eiti vieškeliu per laukus – jokios baimės. Tamsoje gerai orientuodavausi. Nemėgau mėnesienos: stovintis vietoje tave mato iš tolo, o tu nejudančių nematai. Kas kita eiti gūdžioje tamsoje!

Pas Paulinką *ant kampo* gyvenau visas tris mokslų Nemunaityje žiemas. Trijulė iš Užnemunėje esančio Nemunaičio kaimo, paprastai tiesiog *Ūlyčia* vadinto, kasdien per Nemuną keldavosi valtimi. Žiemos pradžioje Nemunu izui einant ir pavasarį Nemunui ledus laužiant bei pirmomis ledonešio dienomis užnemuniečiai mokyklos nelankydavę. Kai kada tomis stichijos dienomis savaitei apsigyvendavę miestelyje.

Pirmąją žiemą pas Paulinkos motiną neretai užbėgdavo Būtėnienė – ganėtinai sena, bet dar vikri, nedidukė, sudžiūvusi moterėlė iš Nemunaičio kolonijų. Ji buvo lankiusi rusišką pradžios mokyklą. Mėgdavusi egzaminuoti, klausinėdama, ko mes išmokome šioje naujoje mokykloje. Ir būtinai paklausdavusi, ar aš jau išmokęs rusišką abėcėlę ir ar jau gališ slebizavoti rusiškus žodžius. Aš rimtai pradėdavau – *a, be, ve, ge, de...* Paprastai nuo čia ji mane nutraukdavusi ir su įkvėpimu imdavusi bertį: *азъ, буки, веди, глаголъ, дѣло...* Ir maždaug taip užbaigdavusi: va, kokia tikra rusų abėcėdla, mokykis! Aš nieko nesupratau. Gerai padariau, kad nepaklausiau rusų kalbos mokytojo. Iš kur jam tai žinoti? Būtų išjuokęs prieš visą klasę. Ypač kai būtų išsiaiškinęs, jog aš tai sužinojau iš senosios Vaitukienės... Vasarą Paulinkos motina mirė ir Būtėnienė daugiau neužeidavo. Užbėgdavo kitapus gatvės netoli Nemuno mažyčiame namelyje gyvenusi Ona Tunylaitė, Valstybės kūrimosi pradžioje buvusi pradžios mokyklų mokytoja. Įdomu buvo pasiklausti jos pokalbių su Paulinka. Dabar man atrodo, ji specialiai tam, kad aš girdėčiau, vis kalbėdavusi apie anų laikų mokytojus, mokyklas, mokinius. Gaila, kad nieko neužsirašiau ir neatsimenu detalių. Žinau tik, kad buvo įdomu klausytis.

Tai, kad apsigyvenau pas Paulinką, tapo dar vienu erzino bei patyčių pretekstu. Maža to, pirmajai žiemai įpusėjus, pas Paulinką apsigyveno Albina Juknevičiūtė (g. 1938) iš Gečialaukio. Klasėje ūgiu pati ma-

žiausia mergytė, visad raudona nosyte. Tai pašaipūnai mus ir *apvesdino*, mane erzindavo, – esą tai tavo nuotaka. Albinai gal ir patiko tokio *kavaleriaus* pripiršimas, bet man tai ne. Nuo antrų mokslo metų Nemunaityje pradžios, savo simpatijas ir palankumą man rodė Katriukė Šlečnaitė (Jekaterina Šliačina) iš Fermos. Antrą žiemą pas Paulinką prie manęs ir Albinos dar apsigyveno Petras Vitkauskas iš Vabalių, ilgiausias ir gražiausias klasėje kasas turinti įnoringoji Sabonytė iš Gečialaukio, realiai geriausia klasės mokinė Jarmalaitė iš Kalnėnų, pašėlusiai simpatinga, anksti prinkusi panelė – Kirvelevičiūtė iš Galintankos. Gana erdvus kambarys buvo užstatytas lovomis. Trečią mokslų žiemą prie minėtų Paulinkos įnamių (išskyrus Kirvelevičiūtę, apsigyvenusią buvusioje klebonijoje pas mokytoją ir Jarmalaitę, kažkur kitur apsigyvenusią) dar prisidėjo Aleksandras Maslauskas iš Vabalių ir Romaldas Dilijonas iš Valėniškių. Tais metais jau ankštai gyvenome. Visus trejus metus aš, kaip pirmasis nuomininkas, išsaugojau savo lovos vietą patogiam kampe. Bendrabutį prie mokyklos įrengė jau po mūsų. Klebonijoje, o vėliau perkėlė į vienuolyną.

Nemunaičio Pranciškonų vienuolynas, vėliau mokinių bendrabutis. 1971

Būdavome neįmantriai, bet sočiai pamaitinami tris kartus per dieną. Tik tarp pusryčių ir pietų būdavęs ilgokas tarpas. Keldavo mus anksti. Skubiai užbaigę ruošą pusryčiaudavome dar patamsyje. Būdavo dar nemažai laisvo laiko iki pamokų pradžios. Rytą laike orientuodavomės pagal bažnyčios varpus. Kai varpai skambėdavo kviesdami rytinėms pamaldoms, reikšdavo, jog reikia ruoštis eiti į mokyklą. Paskutiniams išėjus į mokyklą, Paulinka išskubėdavusi į bažnyčią. Pietaudavome pasibaigus pamokoms. Vakariene būdavusi anksti, – temstant ar tik sutemus, žiūrint koks metų laikas. Ilgiau vakaroti Paulinka neleidavusi, kad žibalo daug neeikvotume. Miegoti varė anksti. Ypač pirmą žiemą.

BROLIS LIUDVIKAS OFM

Mokymosi septynmetėje laikais Nemunaityje dar nebuvo uždarytas pranciškonų vienuolynas (pranciškonų namai). Jame gyveno tik vienas vienuolis – brolis Liudvikas. Brolis Mykolas Tamošiūnas jau buvo išvykęs į Kauną. Liudvikas kalbėdavęs pusiau žemaitiškai ir dar su lenkišku akcentu. Jo kalbą suprasti buvo sunkoka. Tėvai Paulinkai buvo pavedę prižiūrėti mus. Naudojamasi suteiktomis auklėjimo teisėmis, Paulinka neretai vakarais vesdavosi mus mels-tis į vienuolyno koplyčią. Gavėnios metu gal kas vakarą lankydavomės koplyčioje. Su broliu Liudviku eidavome kryžiaus kelius. Jis būdavo labai patenkintas tokiu maldininkų būreliu, nes šiaip ateidavusi tik viena kita moterėlė. Brolis Liudvikas mėgdavo giedoti. Ir bažnyčioje, ir vienuolyno koplyčioje. Tik neturėjo nei klausos, nei balso.

Tiesiog ūbaudavo. Labai laikydavomės, kad nepradėtume prunkšti. Kur jam lygintis su Aleksu Vyšniausku, sekmadieniais iš ryto bažnyčioje giedančiu rožančių! Jo aukštas skaidrus balsas gražiai skambėdavęs dar apytuštėje bažnyčioje. Užvertęs galvą, užmerktomis

Brolis Liudvikas OFM. 1969

akimis daug metų bažnyčioje energingai vesdavęs rožančių. Gyveno skurdžiai. Gal dėl to sakydavo: jei ne ta mano kuprė [žmona], tai aš iš balso gyvenčia! Užmiršau jo priežodį, kuriuo jis pradėdavęs šitą pasiguodimą. Nė didelio ūgio jo žmona, nuolatinių nepriteklių prislėgta, iš tiesų jau buvo besusimetanti į kuprą.

Mokykloje puikiai žinojo, jog Paulinka vakarais mus vedžioja į vienuolyną, lygiai kaip žinojo, kad sekmadieniais daugelis mokinių eina į bažnyčią. Mokykloje tais metais dar nebuvo vadinamojo ateistinio auklėjimo. Tik paskutiniiais mūsų mokslo metais kažkas iš mokytojų surinktiems buvusioje parapijos salėje gal visų klasių moksleiviams paskaitė kažkokią neilgą ateistinio turinio paskaitą. Direktorius ir mokytojai stengėsi bent pasiekti, kad per Kalėdas ar Velykų antrą ir trečią dieną moksleiviai susirinktų į mokyklą. Būdavo, kad tomis dienomis į mokyklą neateidavo beveik pusė klasės.

Brolis Liudvikas buvo įsimenanti figūra, vėliau žinomas ne tik Nemunaičio parapijoje, bet ir Alytuje, o gal net dar plačiau. Bajoras Vladislovas (?) Mocianskis, kilęs iš Žemaitijos ar nuo Kėdainių, kur paveldėjęs nedidelį palivarkėlį. Kelis kartus nesėkmingai mėginęs įstoti į vienuolyną ir pagaliau savo pasiekęs. Sesuo taip pat tapusi vienuole. Paulinka minėjo, tarytum brolis Liudvikas visą savo turtą pavedęs vienuolynui ir už jo pinigus Nemunaityje buvęs nupirktas žemės sklypas ir ant jo pastatyti pranciškonų namai – vienuolynas. Brolis Liudvikas – aukštas, plikai kirpta galva, liesas, askeetiškos išvaizdos, gana guvus, sulaukė gilios senatvės ir visuomet spėriai vaikščiojo, pagal išgales. Žiemą vasarą vaikščiodavo tik su abitu, neturėdamas jokio drabužio virš jo. Kadaiše vaikščiodavo po miestelį ir apylinkes, sveikindamasis bučiuodavo kiekvieną sutiktąjį. Pokario metais į vienuolyną krėsti patalpų neretai užsukdavo nuolat slankiojantys NKVD kareivių būreliai ar sribai (tai šio vienuolyno kieme 1945 m. birželio pradžios naktį prisiekė Vanago didelio būrio partizanai, prieš tai čia pat atlikę išpažintį). Sakoma, kad brolis Liudvikas, išibrovėlius sutikdamas tarpduryje taip pat bučiuodavęs, pavaišindavęs bent arbata, o po to tempdavęs juos pasimelsti į koplytėlę antrame aukšte. Išibrovėliai, žinia, norėję apžiūrėti ir šitą patalpą, o brolis Liudvikas, rodydamas pavyzdį, suklupdavęs melstis...

Bene 1947 m. sovietų valdžia vienuolyną *sekuliarizavo* – abu broliukus paliko gyventi vienuolyne, bet atėmė pranciškonų abitus. Broliai Liudvikas ir Mykolas protestuodami pareiškė neturintys jokio kito viršutinio drabužio ir negalintys išeiti į lauką. Valdžios atstovai pateko į keblią padėtį. Davė abiem pilkšvos spalvos ilgus demisezoninius paltus, tikriausiai užsilikusius iš Amerikos lietuvių labdaros. Taip apsirengę abu ilgokai vaikščiojo, parapijiečių užjaučiami. Brolis Mykolas Nemunaitį apleido. Brolis Liudvikas įsigijo kitą abitą ir pradėjo jį dėvėti. Valdžia, tikriausiai nenorėdama iš at-

kaklaus seno vienuolio žmonių akyse daryti kankinio už tikėjimą, numojo ranka ir daugiau netrukde broliui Liudvikui viešai dėvėti pranciškono abito. Liudvikas kelis dešimtmečius tikriausiai buvo vienintelis pranciškonas Lietuvoje, viešai dėvėjęs vienuolio drabužį.

Gyveno iš išmaldos. Parapijiečiai ką nors atnešdavo, prašydami pasimelsti. Žinia, tai nutikdavo ne kasdien. Vaikščiodamas po kaimus taip pat pats ši bei tą pasirinkdavo. Niekuomet nieko neprašydavo. Prie pranciškono juostos prisirišęs nešiojosi puodelį. Iš jo atsigerdavo vandens, gerdavęs šeimininkių pasiūlytą pieną. Vėliau jam buvo uždrausta vaikštinėti po kaimus, bet netrukdyta eiti ar važiuoti į Alytų, nuvažiuoti į Žemaitiją. Pagaliau buvo išstumtas iš vienuolyno pastato. Davė jam kambarį buvusiam pradžios mokyklos pastate. Vienuolynė išsikūrė mokiūnių bendrabutis, vėliau mokytojų butai. Šiek tiek atkutę po pokario mokesčių ir kolchozų pradžios sunkmečio, parapijiečiai jį rėmė pinigais. Laikydavo ožką.

Tarp brolio Liudviko ir naujojo klebono Juraičio buvo kilęs kažkoks aštrus konfliktas, trukęs keletą metų. Paprastai vienuoliai pranciškonai Mišių metu klūpodavo netoli altoriaus, bet šiaipus Dievo stalo. Po to konflikto brolis Liudvikas stovėdavo tik *bobinčiuje*, t. y. prienavyje. Kiek vėliau jam buvo leista bažnyčioje būti ir kitur, bet tik ne arti altoriaus. Klebonas netgi neklausydavo jo išpažinčių. Vos ne kas dieną brolis Liudvikas pėsčias eidavo išpažinties į Alytų, nebent kas pavijęs pavėžindavo (autobusai iš Alytaus į Nemunaitį pradėjo kursuoti tik septinto dešimtmečio pradžioje). Savitas brolio Liudviko suspendavimas piktino žmones, nežinojusius konflikto priežasties. Praėjo nemažai metų, kol jam buvo leista pamaldų metu būti šalia altoriaus. Kažkodėl nepalankiai apie brolių Liudviką atsiliepdavo ir kun. Albinas Šilkinis, ilgiau klebonavęs Nemunaityje. Jo klebonavimo metu brolis Liudvikas buvo jau garbaus amžiaus, tai gal elgesyje ir buvę keistenybių.

Brolis Liudvikas mirė devintame dešimtmečio pradžioje, sulaukęs itin garbaus amžiaus. Jo mirtis lyg susijusi su kažkokiu nelaimingu atsitikimu.

PAULINKA

Paulina Jegelevičiūtė (g. 1895) buvo kilusi iš Vangelonių. Mus siejo tik pavardė. Vangelonių Jegelevičių atšaka su Vabalių ar Gečialaukio Jegelevičiais nesigiminiavo. Paulina paauglystėje susižeidė koją ir visam gyvenimui liko raiša. Broliai iš jai skirtos dalies Nemu-

naityje nupirko kelių arų sklypelį, pastatydino nedidelį namelį ir mažytį tvartelį, nupirko siuvamąją mašiną ir apmokėjo amato mokslus pas žinomą siuvėją. Aukštą medinį kryžių prie namelio pasistatydino pati, nors didesniais uždarbiais nebuvo lepinama, nes miestelyje buvo didelė siuvėjų konkurencija. Nedaug klientų turėdavusi, tai ir savo amato srityje neišstobulėjusi. Gyveno iš savo daržiuko ir retų užsakymų. Po reokupacijos Nemunaityje ilgai nebuvo parduotuvės, tai ke-

Iš dešinės į kairę brolis Mykolas OFM ir brolis Liudvikas OFM su bažnyčios patarnautojomis prie Nemunaičio klebonijos. 1946 m. Petro Kaupinio nuotr.

liolika rublių per mėnesį užsidirbdavo perpardavinėdama cigaretes. Populiariausios buvo cigaretės *Pamir*, kainavusios 1,20 rub., kurias ji pardavinėdavo po 1,50 rub. už pakelį. Mažiau paklausios buvo kiek aukštesnės klasės cigaretės *Aurora*, kainavusios 1,40 rub. Dar mažesnė buvusi tiek pat kainavusių cigarečių *Prima* paklausa (daug vėliau dėl raudonos spalvos pakuotės ir pasekmių šios cigaretės vadintos *vėžiukais*). Abiejų šių markių cigaretes pardavinėdavo po 2 rub. už pakelį. Šių cigarečių pirkėjai būdavę šiek tiek pinigingesni už *masinį rūkalių*. Tai buvo nelegalus verslas. Vis tik apie tai sužinodavo sribai, saugoję vadinamų rinkimų apylinkės pastatą ar kitokią kelias dienas trunkančią akciją. Pristigę rūkalų, ateidavo pas Paulinką. Cigaretes ji parduodavo tik po vieną ateinantiems sribams. Kai ieškodami cigarečių užsukdavo dviese ar daugiau, tai Paulinka dievagodavosi cigarečių neturinti ir apskritai jų neperpardavinėjanti. Man sakydavusi: cigaretes parduodu tik pavieniui ateinantiems, kad perkantysis neturėtų liudininkų. Ir dar pridurdavusi, kad nesanti nuodėmė pasidievagoti prieš sribus.

Kartais apsinakvodavo pusiau legaliai gyvenęs Paulinkos brolis Antanas iš Lankų. 1948 m. tremiant šei-

ma, jis su dviem sūnumis kažkaip pasilikęs Lietuvoje. Neturėjo pastovios gyvenamosios vietos. 1950 m. pats išvažiavo pas žmoną į Sibirą.

Kol gyvenau tik vienas, tai Paulinka mėgdavo vakarais pasikalbėti, paatvirauti. Sakydavo – nors ir nesame giminės, bet vis tik Jegelevičiai! Paulinka – buvusi pavasarininkų Nemunaičio kuopos aktyvistė, būdavusi renkama į kuopos valdybą. Apskritai ji buvusi tarp pir-

Nemunaičio bažnyčios choras. Pirmą iš kairės sėdi Paulinka. 1935

mųjų Nemunaičio pavasarininkų. Pasakodavo apie pavasarininkų rengtas gegužines, vaidinimus jau aukščiau minėtame kluone, eitynes. Jaunystėje giedojusi bažnyčios chore. Pasakodavo, kaip bažnyčios statyboje nešiojusi plytas (tikriausiai statant bokštą, kuris buvo mūrijamas jau po Pirmojo pasaulinio karo). 1950 m. vasario 16 d. nusivedė mane į kamara, kur stovėjo kuparas. Nukrovusi nemažai drabužių ir audinių, išėmė gražiai sulankstyta Trispalvę. Išskleidė. Šilkinis audeklas blausiai sublizgėjo žibalinės lempos šviesoje. Sakė, gal dar sulauksianti, kai vėl bus galima iškelti šią vėliavą. Parodė ant vinies kabantį kronšteiną vėliavos kotui įstatyti. Pasakojo, kad kronšteiną nuo namelio sienos nulupusi 1940 m. vasarą, kad nereiktų kelti raudonos vėliavos. Esą miestelyje daug kas taip pasielgė. Nacių okupacijos metais kronšteinai vėl buvo pritvirtinti, paskui vėl tekę nuimti. Raudonų vėliavų Nemunaitėje niekas neiškabindavo. Jos būdavo tik prie vadinamųjų rinkimų apylinkių, kurias saugojo stribai ir po rinkimų vėliavą išsinešdavo. Per trejus metus prie mūsų mokyklos per jokiais šventes nekabėjo. Koks Paulinkos išsaugotos vėliavos likimas? Po jos mirties namelis atiteko jos jauniausiam sūnėnui, kurio jau seniai nebėra. Toje šeimoje buvo svarbių partinių funkcionierių. Prie na-

melio stovėjęs kryžius buvo nupjautas. Namelis sudegė ir jo vietoje atsirado mūrinukas. Gaisro liepsnose vėliava tikriausiai žuvo, jeigu nebuvo sunaikinta anksčiau.

Bažnyčios aplinkoje Paulinka tuomet buvo patikimas žmogus. Ant jos namelio aukšto dėžėse buvo sukrauti buvusio klebono kun. Želnios stalo įrankiai, pora porceliano servizų (taip sakiusi Paulinka) ir nemažai porceliano ar panašios medžiagos lėkščių ir kitokių indų.

1947 m. kovą areštavus kun. Želnią, viena iš jam patarnavusių moterų, neturėjusių savo pastovaus kampo, kreipėsi į savo bendrapavardę Paulinką ir ši apsiėmė išsaugoti klebono turta, kuris iš klebonijos galėjo būti atimtas valdžios nurodymu, pagaliau šiaip ištamptas po kampus. Sakė, kad naujasis klebonas mėginęs iš jos išgauti kun. Želnios indus bei stalo įrankius, tarsi būtų klebonijos inventorius, bet ji pasakiusi visa tai gražinsianti tik iš lagerio grįžusiam kun. Želniai. Ant aukšto stovėjo tvirtai sukalta skrynelė, kurioje buvo keletas kun. Želnios sukauptų fotografijų albumų, išleistų ketvirtą dešimtmetį. Daugumoje tų albumų atsispindėjo Katalikų Bažnyčios Lietuvoje ir jos dvasininkų gyvenimas. Paulinka pati atnešdavo nuo aukšto tuos albumus ir leisdavo žiūrinėti.

Kai kitais metais pas Paulinką gyveno daug kampininkų, tai tik reitsykiais atnešdavo pavartyti tuos albumus. Sakė, kad daug rankų dažnai vartydamos juos sutepliosią ar net suplėšysią.

Ant aukšto buvo dar viena skrynelė ir pintinė, prikrautos iš Nemunaičio apylinkių kilusios ir čia pusiau legaliai gyvenusios mokytojos invalidės Marijonos Palukaitienės knygų (jos vyras mokytojas buvo įkalinatas). Insulto suluošinta mokytoja kartais užeidavo pas Paulinką. Pastaroji vėliau, bene paskutinius metus Nemunaitėje gyvenant, man leido pasižvalgyti po Palukaitienės turtus. Daugiausia ten buvo kažkokios pedagoginės literatūros, Antano Smetonos raštai, žurnalų pabirų numerių. Visa tai manęs nesudomino. Kelios knygos atkreipė mano dėmesį. Su įdomumu perskaičiau *Šiaulėniškį senelį*. Man padarė įspūdį *Antano tretininko pasakojimai*. Ant aukšto saugoti albumai, knygos, jau patsai jų vartymas buvo labai vertingas savišvietos veiksmas.

Po mokslų Nemunaitėje Paulinkos daugiau nemačiau.

DIREKTORIUS

Septynmetės mokyklos direktoriumi tapo buvęs pradžios mokyklos vedėjas Adomas Vencius (g. 1906). Jau

pagyvenęs, vidutinio ūgio, storas, pilvotas vyras. Gerokai nuplikęs. Plikę maskuodavo plonu plaukų kuokštelio sluoksniu, išpuoselėtu aplink plikę augusio plaukų vainikėlio vienoje pusėje. Tą kuokštelį šukuodavęs iš šono ir kažkokiu būdu prilipindavęs prie pliko viršugalvio. Į jį buvo panašus iš kažkur atsikėlęs siuvėjas, nors miestelis turėjo gerą savo siuvėją. Nežinojome to atkilėlio pavardės. Žmonės jį vadindavo tiesiog Siuvėju. Mūsų direktorius ir Siuvėjas skyrėsi gal tik veido išraiška ir apranga. Mūsiškio nedidelės akys, stambi mėsinga nosis. Kalbėjo sodriu, lyg iš statinės, kiek gergždžiančiu balsu. Paprastai mūvėjo pilkas galifė kelnes ir aulinius batus. Tokia apranga dar daugiau pabrėždavusi jo pilvotumą. Buvo tiesus, žengdavo užtikrintai, plačiu žingsniu. Daugiau panašėjo ne į mokytoją, bet į paleistą atsargon kadrinį karininką.

Buvo baigęs Rygiškių Jono gimnaziją Marijampolėje ir vienerių metų pedagoginius kursus. Vasaros atostogų metu lankė ir baigė sodininkystės, bitininkystės, žemės ūkio, kūno kultūros, karinio parengimo kursus. Mokytojavo nuo 1927 metų. Jo žmona Kazimiera mokytojavo Užnemunės Nemunaičio pradžios mokykloje (oficialiai: Volungės pradžios mokyklos II komplekte). Pagal išvaizdą ji buvo tikra priešingybė savo vyrui: aukšta, liesa, tiesiog išdžiūvusi, nuo rūpesčių pajuodusi. Užnemunės mokiniai ją vadino *Ašaka*. Vaikų Venciai neturėjo.

Vencius mėgo išgerti, bet darbo metu tuo nepiktnaudžiavo. Dar daugiau mėgo moteris. Jis gyveno kitame Nemuno krante beveik priešais mokyklą. Nemuno pašlaitėje turėjo užveisęs nemažą gražų sodą. Kasdien per Nemuną valtimi keldavosi į mokyklą ir atgal. Mokyklos antrame aukšte turėjo kambarį, kuriame nakvodavo, kai Nemunu eidavo izas ar pavasarį upė lauždavo ledus. Be to, kartais ir šiaip čia apsinakvodavo. Mokykloje nakvodavo ir pasklidus kalboms apie būsimą trėmimą į Sibirą. Bene pirmųjų mokslo metų pavasarį kelis vyresnius mokinius pasiuntė į viršų tvarkyti kambarių. Jie nusitempė ir mane, kad turėtų ką pasiūsti žemyn su šiukšlėmis. Direktoriaus kambariulyje radome kažko prikimštą maišą. Kažkas jį atrišo. Maišas buvo prikrautas duonos džiūvėsių. Paklausta sargė Aneliumkė paaiškino: ponas direktorius nežinaš, kada ir iš kur jį ims, tai ne tik namuose turis džiūvėsių atsargą, bet ir čia pasidėjęs... Taigi žmogus daug metų gyveno nuolatinėje baimėje, kad jį ištremis ar areštuos.

Mums jis dėstė prancūzų kalbą. Įsiminė pirmosios jo pamokos pradžia. Plačiu žingsniu įėjęs į klasę griausmingai sududeno: *Bonjour! Parlez-vous français?* Ir pats tokiu pat balsu už mus atsakė: *Non!* Vėliau kartais pamokos pradžioje taip paklausus, turėdavome žvaliai atsakyti – *Oui!* Mokiniai jį vadindavę *Tartarenu* ar *Tėvu Barbarenu*. Ne ką jis mus teišmokė. O gal mes neišmokome? Iš pradžių gal du ar tris mėnesius jis buvo

Nemunaičio septintmetės mokyklos V–VII klasių mokiniai su mokytojais. Centre direktorius Adomas Vencius. 1952 m. pavasaris. Petro Kaupinio nuotr.

ir fizinio lavinimo mokytoju. Jo fizinio lavinimo pamokose būdavo tik du dalykai: rikiuotės pratimai, žygiavimas ir paprasčiausi mankštos pratimai. Tai buvo senas mokytojas, lyg ir patyręs, bet mokinių tarpe neturėjo direktoriui pritinkančio autoriteto. Bent man taip atrodė ir dabar dar taip dingojasi.

Mums baigus mokyklą, po metų kitų Vencius buvo atleistas iš direktoriaus pareigų. Mokyklos direktoriai

Mokytojai (iš kairės į dešinę) Antanas Pangonis, B. Lukoševičiūtė, Kęstutis Grubevičius ir D. Kupčiūnaitė prie Nemuno. 1951. Petro Kaupinio nuotr.

dažnai keitėsi. Sakoma, kad spalvingiausia asmenybė – direktoriumi dirbęs Albinas Švedkauskas. Raišas, tikriausiai karo veteranas. Garsėjęs pomėgiais. Tai jo pastangomis broliui Liudvikui tekę apleisti vienuolyno pastatą. Teko girdėti, kad jau po mūsų mokytoju dirbęs toks Krutulis viešai su pistoletu vaikščiojęs. Ir ko jis bijojo?

Vencius į pensiją buvo išleistas pagal amžių. Mirė Kaune, palaidotas Nemunaitėje.

MOKYTOJAI

Iš pradžių buvo tik viena nauja mokytoja – Ona Kuzmickaitė, jauna daili šviesiaplaukė. Ji tapo pirmąją mūsų, penktosios, klasės auklėtoja. Dėstė lietuvių ir rusų kalbas, senovės istoriją, vedė dainavimo pamokas.

Mokytoja dirbo bene pirmus metus, tačiau mokiniai ją gerbė, jos klausė. Ypač ją mėgo mergaitės. Geografiją ir gamtos mokslą dėstė Fermos pradžios mokyklos mokytoja Urbanavičiūtė. Jos pamokos būdavo tik iš ryto. Po jų skubėdavusi namo, kur jau laukė vietos mokiniai. Taip per dieną ji sukardavusi apie 7 km. Piešimą ir aritmetiką dėstė Antanas Tamošiūnas. Netrukus aritmetiką perėmė kitas mokytojas, tai su Tamošiūnu retai susitikdavome. Mokiniai mėgo šį besišypsantį, su judančiu panosėje ūsiukų šepetėliu, sodriai prakvopusį tabako dūmais mokytoją.

Spalį gavome dar vieną mokytoją. Įdomus buvo jo pasirodymas mokykloje. Per kažkurią pamoką pro langus pamatėme lėtai ateinantį ir besižvalgantį garbanių, apsivilkusį sodrios *chaki* spalvos Lietuvos kariuomenės uniformine miline. Pamanėme, kad eina partizanas. Tik keista, kad jis be uniforminės kepurės. Bendrasuolis Jasionis man jau buvo pasakojęs, kad 1948 m. pavasarį iš šios mokyklos partizanauti išėjo jų mokytojas Jonas Sauka. Tiesiog per pertrauką. Kažkas pas jį atėjo ir po pokalbio, tiesiog apstulbusių smalsių mokinių akivaizdoje po veranda iš palubės (aukšta ir erdvi ertmė po veranda taip pat buvo su lubomis) išsitraukė vokišką mašinpistolę, *šmaiseriu* vadintą ir skubiai patraukė į mišką. Daugiau mokykloje jo nematė. Sauka 1948 m. birželio 24 d. žuvo kaimynystėje, Vangelonyse. Po veranda taip ir liko jo paslėpta šaudmenų atsarga – brezentinis maišelis šovinių. Tą maišelį rado mūsų klasės mokiniai, kažkurį pavasarį tvarkydami aplinką. Po veranda grėbstė lapus ir sausame smėlyje užkabino maišelį...

Per pertrauką paaiškėjo, kad pėsčias iš Alytaus atėjo naujas mokytojas. Tai alytiškis Kęstutis Grubevičius. Augalotas, akiniuotas, tamsiaplaukis garbanius, baigęs du Alytaus mokytojų seminarijos kursus (seminariją jis baigė ruošdamasis individualiai, Alytuje laikydavo egzaminus kartu su kitais seminaristais, nors ten nebuvo neakivaizdinio skyriaus). Apskritai mokykloje praktiškai *pirmuoju smuiku griežė* ne direktorius, bet Grubevičius. Organizatorius šiaip jis buvo geras. Ap-sigyveno vienuolyne pas brolių Liudviką. Vėliau gyveno pas Kaupinius. Po kiek laiko atsivežė į Nemunaitį savo brolių Romualdą (po poros metų paaiškėjo esąs geltonplaukis garbanius). Jis atėjo į mūsų klasę. Pavasariop su juo susidraugavome ir artimiau bendravome iki mokslų Nemunaitėje pabaigos. Perėjus į septintą klasę, Grubevičius atsikvietė į Nemunaitį dar vieną brolių, Algirdą, lankiusį šeštą klasę (šis tapo dailininku tapytoju).

Per mūsų bendrąją savo brolių Romualdą pusberniams ir kitiems sportinių žaidimų aktyvistams bei aktyvistėms Grubevičius nutekindavo informaciją apie egzaminų raštu užduotis (meistriškai atklijudavo gautus susegtus ir paprastu antspaudu užantspauduotus

vokus su užduotimis). Kartais man kildavo kažkokių neaiškių įtarimų. Paklausus Vitkauskai apsimesdavo visiškais neišmanėliais. Apie šitaip platintas egzaminų užduotis prieš porą trejetą metų papasakojo viena bendrklasė, kuri taip pat gaudavusi tas užduotis.

Mums baigus mokyklą, iš Nemunaičio išsikėlė ir Grubevičius. Jis tapo Veisiejų rajono komjaunimo komiteto sekretoriumi.

Atvykus šiam mokytojui, Kuzmickaitę pašalino iš mūsų auklėtojos pareigų. Auklėtoju tapo Grubevičius. Jam perdavė Tamošiūno turėtas aritmetikos pamokas bei Kuzmickaitės rusų kalbos pamokas. Žiemą iš jos paėmė lietuvių kalbos pamokas. Ir tos pamokos atiteko Grubevičiui. Iš direktoriaus jis perėmė fizinio lavinimo pamokas. Nesinori kalbėti apie jo pedagoginę nuovoką bei taktą. Ne mokytojo darbui jis buvo sutvertas. Iš prigimties jis – anarchistinių polinkių menininkas, aistringas sporto mėgėjas. Tik vasarą man atsitiktinai išaiškėjo vienas nemalonus jo akibrokštas. Kuzmickaitę išstūmė į vieną pradžios mokyklos kompleksą, – kažkodėl jos nemėgo direktorius. Pas mus jai liko tik dainavimo pamokos. Su koku entuziazmu per jos pamokas mes plėšėme visa gerklę: *Negrįš ta diena, kur praėjo, / ir upės neplauks atgalios. / Išbėgo gauja prispaudėjų / iš tėviškės mūsų žalios*, – į Kazio Jakubėno žodžius įdėdami visai kitokią prasmę! Kiekvienos pamokos pradžioje sugiedodavome Lietuvos himną. Įsiminė, kad paskutinę pamoką ir baigėme Lietuvos himnu. Tuomet ji maždaug taip pasakė: tuoj bus naujas himnas, o dabartinį himną bus draudžiama giedoti, bet jūs neužmirškite šio himno. Tai buvo 1950 m. gegužės pabaiga. Liepą Dainų šventėje buvo oficialiai pradėtas giedoti LTSR himnas, o Lietuvos himnas beveik 40 metų buvo uždraustas. Pasiėmus mokslo metams, Kuzmickaitė kažkaip labai skubotai išsikraustė iš Nemunaičio. Vėliau pašnibždomis kalbėta, kad ją areštavo už ryšius su partizanais.

Nuo 1950 m. rugsėjo atvažiavo du nauji mokytojai: augesnių klasės panelių akį patraukęs šviesiaplaukis Antanas Pangonis, dailiai nauaugusi D. Kupčiūnaitė ir nedidukė storuliukė B. Lukoševičiūtė, baigusi mokytojų seminariją. Pangonis dėstė lietuvių kalbą, istoriją, geografiją, gamtos mokslą. Lukoševičiūtė – fiziką. Svarbiausias jos krūvis buvo penktoje klasėje. Po kiek laiko fiziką iš jos perėmė Grubevičius. Jis dėstė penktoje klasėje rusų kalbą ir aritmetiką, o mums – rusų kalbą, algebrą, fiziką, gal dar kokius naujus dalykus, vedė fizinio lavinimo pamokas. Jo algebros pamokos buvo ne tik nuobodžios ir kažkokios suveltos, bet dar ir nemalios. Jis ilgai ir negailestingai tyčiojosi iš tų, kurie iš karto nepajėgė suvokti, kodėl $a+b=c$. Pangonis dirbo tik vienerius metus. Egzaminų metu per antanines mokytojų kambaryje jį taip prigirdė, kad tas nebepajėgė eiti ir užmigo. Kompanijai skirstantis, jo prižadinti nepavyko. Atrodo, mokytoja liepė mūsų klasės dičkiam nu-

nešti jį namo. Šešiese nešė mokytoją per visą miestelį (jis gyveno miestelio gale pas Kazį Kudarauską) ir paliko paguldę ant suolo atviroje verandoje.

1951–1952 mokslo metais, pasiekus septintą klasę, vėl atsirado naujų mokytojų: Natalija Stačkonytė ir Kalikstas Martušis. Abiems mokytojoms tai buvo pirmieji darbo metai baigus Alytaus mokytojų seminariją.

Martušis jau buvo dirbęs mokytoju. Į Nemunaitį su šeima atsikėlė iš Alytaus. Martušis buvo kilęs iš Nemunaičio kaimo, esančio kitame Nemuno krante, Užnemunėje. Nemunaityje buvo žinoma, kad Martušis įnikęs į girtavimą. Dėl to jam teko apieisti Alytaus 1-ąją vidurinę mokyklą. Atvykęs mokytojauti į Nemunaitį, atrodė iš esmės jau susitvarkęs ir mokiniai jo nepastebėdavę išgėrusio. Kalbėdavo, kad žmona jį sutvarkiusi. Teko girdėti, kad po mūsų jis vėl girtuokliavo kaip ir anksčiau. Tai jo brolis kun. Stasys – Tėvas Liucijus OFM, pokariu buvęs svarbus NKVD-MGB agentas Kardas, siekęs tapti Lietuvos pranciškonų provincijolu. Jis net privačiai pasirašinėjo provincijolu; 1948 m. Kaune neiškiomis aplinkybėmis nusišovė (buvo nušautas?).

Tėvas Liucijus OFM ir brolis Pranciškus OFM (vargonininkas Bitė). Apie 1939

Mokytojas Martušis tuomet Kauno arkivyskupijos valdytoją kanauninką dr. Juozą Stankevičių prašęs leidimo palaidoti Liucijų su visomis išskilmėmis kaip Lietuvos pranciškonų provincijolą. Leidimo negavo. Karštą su palaikais naktį atvežė į Nemunaitį ir palaidojo be iškilmių. Žmonės jo gailėjo, manė už tikėjimą žuvus. Buvęs partizanas Viktoras Zalanskas, vėliau mokėsis Alytaus mokytojų seminarijoje, dar 1948 m. vasarą pasakojo, kaip Kalikstas Martušis vasaros atostogų metu jį sekiodavęs. Vienintelis būdas atsipalaiduoti nuo jo – nugirdyti ir palikti pakelyje miegoti.

Kupčiūnaitė dėstė chemiją ir bene visose klasėse gamtos mokslą. Beje, tais metais Kupčiūnaitė ir Lukoševičiūtė dėvėjo vienodas languotos medžiagos sukneles, panašiai kaip Salomėja Nėris karo metų fotografijoje. Tokia suknele kartais pasirodydavusi ir Stačkonytė. Tais laikais jaunoms mokytojoms apsirengti buvo nemaža problema. Iš visų šioje mokykloje sutiktų mokytojų tik Stačkonytę galima pavadinti pedagoge tikrąja žodžio prasme (prie jos reiktų pridurti Tamošiūną). Kupčiūnaitė taip pat buvusi neblogo mokytoja. Lukoševičiūtė mažai pažinojome. Stačkonytė visose trijose klasėse dėstė lietuvių kalbą. Gal dar turėjo istorijos pamokų. Niekaip negaliu prisiminti, kas paskutinėje klasėje dėstė ypatingą kursą – SSRS konstituciją. Kursas ypatingas dėl to, kad septintoje klasėje gautas pažymys buvo įrašomas į brandos atestatą!

Daug kas iki 1951 m. rudens dėstė lietuvių kalbą, bet dauguma sutiktų buvusių Nemunaičio moksleivių tvirtina: rašyti lietuviškai mus išmokė Stačkonytė! Tai buvo tvirto charakterio ir tiesaus būdo mokytoja. Su mokiniais elgėsi griežtai, bet pagarbiai. Nuo pat pradžios jos ypač nemėgo Martušis ir Grubevičius. Pastarasis vos ne atvirai pašiepdavęs dėl jos nedidelio luošumo. Prieš ją buvo nuteikinėjami vyresnieji mokiniai. Kai kurie už akių ją pašiepdavę. Lukoševičiūtė ir Kupčiūnaitė Nemunaityje ilgai neužsibuvo. Tik Stačkonytė Nemunaityje liko iki gyvenimo pabaigos (mirė bene 2007 m.), bet nepanašu, kad būtų pritapsi prie jo žmonių.

Martušis dėstė algebrą, geometriją, fiziką. Šeštoje klasėje negavome algebros pagrindų. Atėjus Martušiiui, kai kas pajėgė bent šiek tiek persilaužti. Silpnesnius matematikoje Martušis viešai klasėje vadino velniais, arkliais, asilais, arklių galvomis... Nemunaitis jam taip pat buvusi paskutinė gyvenamoji vieta. Čia pasistatė namą. Čia ir palaidotas šalia brolio.

STICHIŠKI PROTESTAI

Kai kurie mūsų klasės akibrokštai direktoriui įvarė baimės ar bent buvo gana nemalonūs. 1950 m. rugsė-

jo viduryje mūsų apylinkių ūkininkai, tris kartus per pusmetį sumokėję vis didinamus žemės mokesčius, užtat išpardavę ką tik galėjo ir gavę ketvirtą dar padidintų mokesčių pranešimą, buvo suvežti į apylinkių centrus, uždaryti sribų saugomose mokyklose ir po paros pasidavė – pasirašė aktyvo iš anksčiau surašytus pareiškimus stoti į kolchozus. Kitą rytą abu Vitkauskai susiruošė basi eiti į mokyklą. Esą mes dabar kolchozninkai! Nusiaviau batus ir aš, gal tik prieš porą dienų juos apsiavęs. Palikau pas Vitkauską. Kaip paprastai, Kastriskėse prie mūsų prisidėjo Alvydas Palažija. Jis nešiojo iš rusų kareivių turguje pirktus vokiečių kareivių aulinius batus neilgais odiniais aulais. Sužinojęs, kodėl mes basi, jis taip pat nusimovė savo aulinukus ir paslėpė verbos krūme pakelėje, nes iš vakaro ir Galintėnai buvę suvaryti į kolchozą. Prieš pamokas jis verandoje susidūrė su direktoriumi. Šis pasiteiravo, kodėl basas, kur vokiški aulinukai. Palažija išpoškino, kad mūsų tėvai tapo kolchozninkais ir dabar visi būsime basi. Direktorius susinervino ir pareikalavo, kad mes apsiautume, bet batai buvo toli... Nebarė. Ir atgaršių bijojo, ir barti vengė.

Po metų, spalio 3 d., nuvilnijo eilinis trėmimas į Sibirą. Mums išeinant į mokyklą, iš Vabalių ir Galintėnų tąsyk nieko nevežė. Susirinkome į mokyklą kaip įprasta. Prieš pat pamokas, uždusęs, vėliau nei įprastai atbėgo Palažija ir pasakė, kad iš Kastriskių veža mūsų bendraklasio Būtėno šeimą. Visi sujudo. Bene Viktoras Vitkauskas ar Tocionis šūktelėjo: „Mes čia sėdime, o ten gal mūsų tėvus veža! Mes anksti išėjome iš namų. Einam namo. Velniop šitą mokyklą!“ Klasėje kilo didelis triukšmas. Išgirdęs šurmulį, užėjo direktorius. Visi šoko bėgti iš klasės. Direktorius atsistojo viduryje koridoriaus, išskėtęs rankas ir taip mėgino mus sulaukyti, bet tai jam nepavyko. Niekas jo nepaklausė ir visi išsibėgiojo. Kas pro duris, kas pro langus. Algimantas Vitkauskas su motina, gavę kažkokios informacijos apie galimą trėmimą, paryčiais išėidavę iš namų ir tūnodavę kur nors netoliese, stebėdami, ar į sodybą neateina trėmimo grupė.

Tą kartą iš apylinkės išvežė tik Būtėnų šeimą. Vilniuje rašytojui Juliiui Būtėnui per aukštus pareigūnus pavyko savo giminaičius ištraukti iš vagono. Į namus jie negrįžo – apsigyveno Vilniuje.

Kitą rytą pas mus į pirmą pamoką atėjo ne tvarkaraštyje numatytas mokytojas, bet patsai direktorius. Galvojome – bars už grupinį pabėgimą iš pamokų. Apie vakarykštį įvykį jis neužsiminė. Liepė rašyti kontrolinį darbą (asmenuoti veiksmožodį *akėti*), o paraštėje užrašyti vakarykštę datą. Supratome: direktorius dėl visa ko nori apsidrausti, jeigu kas paskųstų: mokiniai spalio 3 d. niekur nebėgo – jie rašė kontrolinį darbą. ☒

LEONARDO ANDRIEKAUS VIENUOLYSTĖ IR KŪRYBA

Biografinis etiudas

Dainius Sobeckis

Jau beveik dvidešimt metų, kai Lietuva yra atgavusi nepriklausomybę. Tai beveik pusė laiko, kiek egzodo rašytojai išgyveno priverstinėje tremtyje. Per nepriklausomybės metus vieni tų rašytojų buvo išpopuliarinti ir išgarsinti, kiti – nepelnytai primiršti. Tarp primirštųjų matome ir poetą, kunigą, vienuolį Leonardą Andriekų. Jo paskutinė knyga, eilėraščių rinktinė „Pasilikau tik dangų mėlyną“, pasirodė 1991 m. Daugiau jo knygų iki šiol neišleista.

Kazimieras Andriekus gimė 1914 m. liepos 15 d. Barstyčių kaime Mažeikių apskrityje (dabar Skuodo raj.). Anksti pajuto polinkį dvasiniam darbui ir norą tapti kunigu. „Galbūt piemenavimas pas kleboną J. Andraitį, gal šventų giesmių, iškilingos, idiliškos ir kartu paprastos minios išpūdis, per akmenuotą žemę keliaujančios keliais nuo vienos koplytėlės prie kitos, būsimą kunigą įkvėpė pasirinkti Kretingos pranciškonų gimnaziją, vėliau – vienuolyną.“¹ Andriekus mėgo vakarais sėdėti ant kalvos, vadinamos Raganos kalnu. Vėliau eilėraštyje „Kitoj buty“ apgailestavo:

Kur, planeta skubi, ko neleidi
Nuo kalvų ilgėliau pažiūrėti
Į saulėtekio tviskantį veidą,
Į saulėlydžio galvą žvaigždėtą.²

Apgailestavimas sietinas su gana ankstyvu išvykimu į užsienį studijuoti. Jo vaikystę praturtino apsilankymai Žemaičių Kalvarijoje, kuri buvo tik už septynių kilometrų nuo Barstyčių.

Motina Barbora mokė Kazimierą skaityti prie ratelio, tad prieš eidamas į pradžios mokyklą Barstyčiuose, skaityti jau mokėjo. 1927 m. ją baigė, tačiau tuo metu jo šeima sunkiai vertėsi, kaip ir trečdalis Barstyčių gyven-

tojų: buvo 7 vaikai šeimoje, o žemės turėjo tik 1,09 ha. Lengviau pragyventi sekėsi Barstyčių apylinkės žmonėms, kurie turėjo didesnius ūkius. Andriekų šeima pinigų neturėjo, tad normalius mokslus teko pamiršti. Kazimieras mokėsi savarankiškai ir savo jėgomis baigė

Leonardas Andriekus

dviejų klasių kursą. Baigdamas septynioliktus metus atvyko į Sedą ir parašė prašymą mokyklos direktoriui: „Turiu garbę prašyti poną Direktorių leisti mane laikyti įstojamuosius egzaminus į trečiąją klasę jūsų vedamoj mokykloj...“³ Egzaminus išlaikė, nors ir sunkiai sekėsi lietuvių kalba. 1931 m. birželio 16 d. Sedos vidurinės mokyklos pedagogų taryba nutarė jį priimti į trečiąją klasę, jei sutiks Švietimo ministras. Mat Andriekaus amžius trečiai klasei jau netiko. Švietimo ministrui surašė motyvaciją: „Mano tėveliai neturtingi ir anksčiau įstoti negalėjau. Pusseserė mokytoja žada duoti lėšų man mokslui“⁴. Ministras Andriekaus klausimą atidėjo, kol paaiškės surinktų mokinių skaičius. Todėl 1931 m. rugsėjo 22 d. jau tėvas Švietimo ministrui rašė: „Prašymas dėl sūnaus peraugimo nustatyto amžiaus buvo atmestas. Man būtų labai gaila, kad sūnus liktų be mokslo, nes mokslui jis yra labai atsida- vęs, mokytojai tvirtina, kad

Mat Andriekaus amžius trečiai klasei jau netiko. Švietimo ministrui surašė motyvaciją: „Mano tėveliai neturtingi ir anksčiau įstoti negalėjau. Pusseserė mokytoja žada duoti lėšų man mokslui“⁴. Ministras Andriekaus klausimą atidėjo, kol paaiškės surinktų mokinių skaičius. Todėl 1931 m. rugsėjo 22 d. jau tėvas Švietimo ministrui rašė: „Prašymas dėl sūnaus peraugimo nustatyto amžiaus buvo atmestas. Man būtų labai gaila, kad sūnus liktų be mokslo, nes mokslui jis yra labai atsida-

¹ Asta Grykštaitė, „Pirmieji kūrybiniai žingsniai žengti Kretingoje...“, in: *Švyturys*, 2006-08-05, p. 6.

² Leonardas Andriekus, *Pasilikau tik dangų mėlyną*: Poezijos rinktinė, Vilnius: Vaga, 1991, p. 74.

³ Povilas Švėrebas, „Sunkus kelias į šviesą“, in: *Gimtinė*, 1994, birželis, Nr. 6 (62), p. 2.

⁴ *Ibid.*

mokslo dalykus jis labai greitai ir gerai supranta. Man buvo skaudu, kad dėl neturtingumo iki šio laiko negalėjau leisti savo sūnų į vidurinę mokyklą...⁵ Mat tėvas, gavęs jam priklausančią dalį pinigų už parduotą ūkį Kaukolikuose, nusprendė gyventi iš privačiai skolintamų pinigų procentų, tačiau namie kilus gaisrui tie pinigai kažkur dingę, gal kas per gaisrą pavogė. Spalio

Telesforo Valiaus iliustracijos Leonardo Andriekaus poezijos knygai „Saulė kryžiuose“ (Bruklinas, 1960)

2 d. Sedos mokyklos direktorius gavo teigiamą atsakymą iš ministro. Finansinė šeimos padėtis nepagerėjo, tad Andriekus rašė prašymą mokyklos direktoriui, kad jį atleistų nuo mokesčių už mokslą. Nors gydytojas jam nustatė chronišką akių ligą, jis vis tiek siekė žinių. Besimokydamas įstojo į ateitininkų kuopelę, pradėjo jai vadovauti ir pasikvietė į ją Vytautą Mačernį. Po dviejų metų Sedoje pasuko į Kretingos gimnaziją. Tačiau nei vienoje, nei kitoje mokymo įstaigoje lietuvių kalbos mokytojai neskatinė jaunuolio kurti. Jiems labiau rūpėjo kalbos dalykai ir iš mokinių jie reikalavė pirmiausia daug žinių. Vis dėlto mokydamasis gimnazi-

joje Andriekus bandė rašyti: „Mirus žemesnės klasės mokinukui, parašiau eilėraštį apie mirtį ir atidaviau Šv. Pranciškaus varpelio redakcijai. Eilėraštis atsirado lotynų kalbos mokytojo Kazio Baubos rankose“⁶, kuris autorių paskatino eilėraštį pataisyti, tačiau jis nebuvo išspausdintas.

Pirmasis poezijos įkvėpimo šaltinis bus buvusios kantičkos, o pirmieji autoritetai, paskatinę toliau kurti jau Amerikoje, buvo Jonas Aistis ir Antanas Vaičiulaitis, kurie perskaitė kelis jo eilėraščius „Šv. Pranciškaus varpelyje“. Vėliau rašyti lenkė ir Jurgis Jankus su Stasiu Santvaru, kurie atvykę Amerikon pradėjo bendrauti su lietuviais pranciškonais. Dirbdamas „Aidų“ redakcijoje jis patyrė skatinimų toliau kurti ir iš kitų rašytojų, ypač Bernardo Brazdžionio.

Nepriklausomybės pradžioje Lietuvoje pradėjo atsikurti vienuolijos: pranciškoniai, marijonai, jėzuitai, saleziečiai. Tai, kaip ir pačios Lietuvos atgimimo banga, veikė ir Andriekų. Iš pradžių galvojo vykti pas marijonus į Marijampolę, bet ta kelionė jam pačiam pasirodė nereali, o tada išgirdo apie atsikuriančius pranciškonus Kretingoje bei steigiamą berniukų gimnaziją.

1934 m. rugpjūčio 3 d. Telšių vyskupo liudijimo dokumente teigiama, „kad K. Andriekus nėra susietas jokiais kitais įžadais, nėra sudaręs santuokos ir gali būti įvilktas į vienuolio abita. Tuo metu pranciškonų gimnazijoje buvo paprotys, kad gimnazistai, kurie galvojo apie pranciškonų gyvenimą, galėjo būti įvilkti vienuolio rūbais dar būdami gimnazistai“⁷.

Tais pačiais metais jis įstojo į vienuolių pranciškonų ordiną, kur gavo Leonardo vardą. 1937 m. vasarą būrys klierikų iš Kretingos pranciškonų vienuolyno buvo išsiųstas į užsienį. Andriekui buvo parinkta seminarija Austrijoje. 1937–1939 m. studijavo teologiją Švace prie Insbruko, karui prasidėjus ir Hitleriui uždarius seminariją – Jugoslavijoje, paskui Italijoje, kur 1940 m. birželio 29 d. Milane buvo iššventintas kunigu. Nuo 1941 m. trejus metus Romoje, pranciškonų popiežiškame Antonianumo universitete studijavo Bažnyčios teisę ir gavo teologijos daktaro laipsnį už disertaciją „Nepilnamečių baudimas romėnų ir Bažnyčios teisėje“. Po to jam vienerius metus dar teko studijuoti civilinę teisę Laterano teisės institute ir Bažnyčios administracinę teisę, į kurią gilinosi jau daugiau iš pareigos. Prieš išvykstant į Ameriką, Andriekui Italijoje dar teko pusmetį pabūti Regio Emilijos stovyklos lietuvių tremtinių kapelionu.

1946 m. apsigyveno JAV. Nuo 1958 m. (su pertraukomis) buvo lietuvių pranciškonų vienuolyno vyresnysis

⁵ *Ibid.*

⁶ *Poezijos kryžkelės: Dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išsivijoje*, sudarė Ričardas Pakalniškis, Vilnius: Vaga, 1994, p. 209–210.

⁷ Džiuljeta Kulvietienė, „Kunigas, pranciškonas, poetas“, in: *XXI amžius*, 2004-12-01, p. 7.

Niujorke, 1964–1969 m. – lietuvių pranciškonų provinciolas, Šv. Antano gimnazijos rektorius. 1973–1976 m. buvo Kenebunkporto vienuolyno vyresnysis.

1945 m. Andriekus ėmėsi redaguoti Italijoje leistą „Lietuvių balsą“, 1980–1992 m. buvo „Aidų“ vyr. redaktorius, net 42 metus – leidėjų įgaliotinis žurnalo reikalams. Tas darbas, anot Andriekaus, jam padėjęs susidraugauti su kūrybingais išėivijos žmonėmis. Taip pat 1948–1952 m. redagavo „Šv. Pranciškaus varpelį“. Bendradarbiavo „Darbininke“, „Drauge“, „Lux Christi“, „Ateityje“, „Tėviškės žiburiuose“, „Dirvoje“, „Lietuvių dienose“, „Pasaulio lietuvyje“ ir kitur.

Andriekus rūpinosi tremtyje atsidūrusiais Lietuvos rašytojais. Padėdavo jiems gauti afidavitus. Atvykusiems parūpindavo gyvenamąjį plotą bei darbą. Panašiai jis pasirūpino ir poeto Kazio Bradūno šeima. 1947–1948 m. jiems siūsdavo maisto ir drabužių siuntinėlius, taip pat siūsdamas laišką į atviruką nelegaliai įdėdavo pinigų: „Atpleşęs čia įdėtą paveikslėlį, rasite pirmuosius „trupinėlius“. Tik plėškite atsargiai ir man parašykite, ar ką radote. Prieš tris savaites taip pat išsiunčiau du kostiumus, megztinuką, baltinių, kojinių...“⁸; kitame laiške taip rašo: „Jau visai arti Kalėdos. Ta proga priimkite mano sveikinimą ir geriausius linkėjimus. Čia pridėtoje atvirutėje yra „Kalėdų Senelio“ dovana. O maisto siuntinėlių jis jau anksčiau surišo ir išleido. Tuo tarpu gi linksmų švenčių Jums, žmonai ir mažajai dukrai!“⁹

Andriekus artimai bendravo su kraštiečiu, iš Giršinių kaimo kilusiu dailininku Adomu Galdiku. Jo dėka į Lietuvą grįžo nemažai Galdiko paveikslų. Nuo 1980 m. buvo Galdiko dailės galerijos direktorius. Buvo susidraugavęs ir su Viktoru Vizgirda, lankydavo jo studiją, o jo parodas aptardavo „Aiduose“. Andriekų įkvėpė ir Telesforas Valius, iliustravęs beveik visas jo knygas. Bendravo ir su kitais dailininkais: Kazimieru Žoromskiu, Pranu Kiaulėnu, Vytautu A. Jonynu, Viktoru Petravičiumi, Vytautu Ignu, Jonu Rimša, Vytautu ir Aleksandru Kašubomis. Buvo „įsitikinęs, kad kiekvienas rašytojas privalo bendrauti su kitų sričių kūrėjais – dailininkais, aktorais, dainininkais, muzikais ir dalytis jų kūrybos vaisiais“¹⁰. Per 25 Niujorke pragyventus metus jo širdį palietė ir primityvusis Afrikos menas.

⁸ *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais: Rašytojų draugijos veikla, kultūrinė spauda, literatūros debiutai: Studija ir šaltinių publikacija, sudarytoja Dalia Kuiziniene, Vilnius: Versus aureus, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išėivijos institutas, 2003, p. 348.*

⁹ *Ibid.*, p. 350.

¹⁰ *Poezijos kryžkelės*, p. 219.

¹¹ Pats Andriekus autobiografijoje (Leonardas Andriekus, „Tik liepsnelė mažytė“, in: *Egzodo rašytojai: Autobiografijos*, parengė Algirdas Titus Antanaitis, Aldona Mickienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 37) nurodo 1960–1970 m., o Aleksandras Žalys (Aleksandras Žalys, „Žemiškumo ir dieviškumo sąsajos Leonardo

1970–1980 m. Andriekus – Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas¹¹, vėliau jos valdybos narys, priklausė lietuvių PEN centrai. Tai buvo įdomūs¹² veiklos metai, nes teko rūpintis Lietuvių rašytojų draugijos „literatūrinėmis premijomis, jų finansais ir įteikimo iškilėmis, mirusių rašytojų raštų leidimu, metiniais suvažiavimais, ryšiais su Amerikos bei kitų šalių rašytojais...“¹³

Rūpinosi lietuvių menininkų darbų kaupimu pranciškonų vienuolynuose ir koplyčiose.

Prisimindamas savo išvykimą į užsienį, viltį po studijų sugrįžti į tėvynę, veiklą išėivijoje, Andriekus rašė: „Nesu emigrantas ar išėivis, nes neemigravau; nesu tremtinys, nes niekas manęs neištrėmė; nesu pabėgėlis, nes nebėgau“¹⁴.

Andriekaus poezijoje, jų raiškos problemos“, in: *Tiltai*, 2005, Nr. 3, p. 107) mini 1969–1979 m. Kitur nurodomi 1970–1980 m. (Jonas Juškaitis, „Apie Kazimierą Leonardą Andriekų“, in: *Literatūra ir menas*, 1989-09-09, p. 8; *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 497).

¹² Leonardas Andriekus, „Mano turtas – dangus mėlynas ir sugraudinta širdis“, [Pokalbis su lietuviu kun. iš JAV L. Andriekumi, užrašė Leonas Peleckis], in: *Lietuvos aidas*, 1994-12-09, p. 13.

¹³ Leonardas Andriekus, „Tik liepsnelė mažytė“, in: *Egzodo rašytojai*, 1994, p. 38.

¹⁴ *Poezijos kryžkelės*, p. 212.

Andriekus mirė Brukline 2003 m. gegužės 20 d. Neilgai trukus būtų atšventęs 90-metį, planavo dar kartą apsilankyti Lietuvoje.

Gimtinėje po karo ir okupacijų Andriekus pirmą kartą lankėsi 1989 m. rugsėjį. Barstyčių bažnyčioje aukojų Šv. Mišias, dalyvavo Skuode vykusiame literatūros

vakare. Antrą kartą į tėviškę atvažiavo 1993 m. spalio 23 d. Barstyčiuose pasakė pamokslą apie pranciškonų veiklą išeivijoje ir jų atgimimą Lietuvoje. Pasidžiaugė antrą kartą grįžęs gimtinėn ir apgailestavo:

Jūs gal ne visi žinote, kad svetur išgyvenau beveik 60 metų. [...] Bet man pačiam keista, kad ir po tiek metų gimtojoje Barstyčių parapijoje nesijaučiu svetimais. Mane visi priėmė gražiai, maloniai, nuoširdžiai. Mat, ir gyvendamas svetur, aš savo atminimuose išlaikiau gyvą šią bažnytėlę, kurioje esu krikštytas, su tvirtintas ir tarnavęs mišioms; tuos žmones, kuriuos artimai pažinau bei mylėjau, tą miestelį, kuriame

praskrido mano vaikystės dienos ir pagaliau tas kapines, kuriose ilsisi tėvai ir beveik visi mano amžiaus žmonės.¹⁵

Tų pačių metų spalio 28 d. dalyvavo Simono Daukanto 200-ųjų metinių minėjime, Lenkimuose pasakė pamokslą. Jis liko dėkingas Dievui, kad gimė Žemaitijoje, nes ta žemė buvo jo poezijos pagrindas ir įkvėpimas.

Andriekus iš viso išleido septynis rinkinius lietuvių kalba: „Atviros marios“ (1955), „Saulė kryžiuose“ (1960), už kurią 1961 m. buvo apdovanotas Lietuvių rašytojų draugijos premija, „Naktigonė“ (1963), „Po Dievo antspaudais: Vytauto didžiojo godos“ (1969), „Už vasaros vartų“ (1976), „Atmink mane, Rūpintojėli“ (rinkinio „Saulė kryžiuose“ antroji versija, 1985), „Balsai iš anapus“ (1988) – šis rinkinys Ateitininkų Federacijos poezijos konkurse, paskelbtame Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejui paminėti, laimėjo pirmąją vietą; vieną rinktinę lietuvių kalba: „Pasilikau tik dangų mėlyną“ (1991), du rinkinius anglų kalba: „Amens in amber“ (1968), „Eternal dream: Selected poems“ (1980). Lietuvių literatūros enciklopedija ir Aleksandras Žalys savo straipsnyje¹⁶ nurodo dar vieno rinkinio „Ko liūdi, mano siela“ (1991) egzistavimą. Tačiau tokio rinkinio nėra. Pats Andriekus trumpoje savo autobiografijoje nurodo, jog planuotas rinkinys „Ko liūdi, mano siela“ yra įtrauktas į rinktinę „Pasilikau tik dangų mėlyną“, kuri pasirodė 1991 m. Neegzistuojančio rinkinio išleidimo data nurodoma tokia pati. Taip pat ir rinktinės anotacijoje autorius nurodo, jog eilėraščiai į ją pateko iš anksčiau visų leistų septynių knygų ir „iš nespausdinto rinkinio „Ko liūdi, mano siela““¹⁷. Taip pat rinktinėje nėra ir atskiros dalies pavadinimu „Ko liūdi, mano siela“. Tad, galima manyti, jo planuotas rinkinys įgijo kitą pavadinimą arba pasklido po visą rinktinę. Tik vienas rinktinės skyrius atitinka anksčiau išleisto rinkinio pavadinimą „Balsai iš anapus“.

Pirmoji Andriekaus knyga „Atviros marios“ išleista tik 1955 m. Autorius dar kūrybai nesijautė užaugęs. „Jis nieko nauja neįnešė į lietuvių raštiją, tik gal parodė, kaip vyresnio amžiaus žmogus persilaužia į meno pusę.“¹⁸ Paklaustas Leono Peleckio apie savo poezijos rinkinių skirtingumą, Andriekus atsakė:

Rinkinių skirtingumą kaip tik ir nulėmė tematika. Juk, pavyzdžiui, istoriniai eilėraščiai turi kitaip skambėti nei grynai lyriniai. Manau, kad mano eilėraščių tematika nėra visa religinė. Religinė yra galbūt tik nuotaika. Rinkiniuose – nemažai pasaulietišku

¹⁵ Leonardo Andriekaus pamokslas Kretingoje, Barstyčiuose, in: Leonardo Andriekaus archyvas Kryžių kalno pranciškonų vienuolyne.

¹⁶ Aleksandras Žalys, *op. cit.*, p. 107.

¹⁷ Leonardas Andriekus, *Pasilikau tik dangų mėlyną*, p. 320.

¹⁸ *Poezijos kryžkelės*, p. 213.

eilėraščių, bet visi jie tos pačios nuotaikos – pavaldūs Dievo Apvaizdai bei jo malonei. Poezijoje man svarbus ne vienas kuris elementas, bet keli. Pirmiausia, žinoma, poeto talentas ir jo tikėjimas tuo, ką sako, paskui eilėraščio aiškumas bei melodingumas.¹⁹

Andriekus stipriausia iš visų savo knygų laiko rinktinę „Pasilikau tik dangų mėlyną“, o apie savo gyvenimą yra užsiminęs eilėraštyje „Liepsnelė“:

Aš esu tik liepsnelė mažytė
Atplevenus blyksėt laikinai
[...]
Tik pažaist mane Dievas išleido.²⁰

Autorius nurodo į savo gyvenimo lemtį, skatinančią šviesti kitiems žmonėms.

Amerikoje jis buvo susilaukęs įvairių atsiliepimų apie savo kūrybą. Daug kas jam yra sakę, kad jo eilėraščiai yra gaudūs, tragiški ar net pesimistiški. Jo buvo klausama, kodėl jie nėra tokie šviesūs ir optimistiški kaip šv. Pranciškaus Asyžiečio. Andriekus į tai atsakė, kad jei šv. Pranciškus būtų gyvenęs XX a., tai jis giedotų kitaip, galbūt net prakeiktų mūsų nelaimingą amžių. Andriekus visada norėjo kalbėti kaip XX a. žmogus, nes nuo gimimo jautė pasaulio dramatiškumą, kraują, neapykantą ir pesimizmą²¹.

Andriekaus kūryboje galima pajusti atsiskyrimo nuotaikų, jis pats yra „jautrus religinių apmąstymų ir apskritai žmogiškos būties motyvų poetas“²². Jo poezijoje gyvuojantis Kristus-Rūpintojėlis yra būdingas ne tik mūsų religinei, bet ir tautinei būčiai. Siedamas su lietuviškuoju Rūpintojėliu, Andriekus religinį pasitikėjimą išsako programiškai:

Mes tikėjom,
Jog po tvano
Tu gailėjais, žmogų baudęs,
Ir likai liūdėt su juo
[...]
Tapo numylėto Veido bruožai gaudūs
Dėl žmogaus kaltės,
Dėl širdies klaidos.²³

Moderniai psychologizuojama Dievo kaip Teisėjo samprata: žmogus nuo amžių pradžios jau ištremtas iš rojus, tad ši daugiaprasmi ir daugiareikšmi „ro-

jaus tremtinį teisia teistasis Teisėjas“²⁴: „Tu buvai Pats teistas pas Pilotą / Ir ant kryžiaus tarp galvažudžių prikaltas“²⁵.

Apie Andriekaus eilėraščių „Ruduo“ labai palankiai yra atsiliepęs Charlesas Angoffas. Jo manymu, „tai vienas geriausių eilėraščių apie liūdnąjį metų laiką, parašytas per pastaruosius penkiasdešimt metų“²⁶.

Rinkinys „Saulė kryžiuose“ išleistas 1960 m., o „Atmink mane, Rūpintojėli“ – tik po 25 metų. Atsiliepdamas apie „Saulę kryžiuose“ Andriekus prisimena gimtąją Žemaitiją, kaip teko ją palikti, Antrojo pasaulinio karo peripetijas, visas nuotaikas, kurios buvo sutelktos rinkinio eilėraščiuose. Anot autoriaus, „eilėraščiuose laiko ribos sudyla, praeitis su dabartim ir ateitim suskamba. Visa knyga tampa lyg vienu eilėraščiu. [...] Į visa tai atsižvelgiant, rinkinys „Saulė kryžiuose“ nebelaikytinas autentišku ir, kaip juodraštinė medžiaga,

ir paaiškinimų autorius Liūtas Mockūnas, Vilnius: Vaga, 1989, p. 355.

²³ Leonardas Andriekus, *Pasilikau tik dangų mėlyną*, p. 117.

²⁴ Dalia Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, (ser. *Naujosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 102.

²⁵ Leonardas Andriekus, *op. cit.*, p. 117.

²⁶ *Encyclopedia Lituanica*, edited by Simas Sužiedėlis, vol. 1, Boston: J. Kapočius, 1970, p. 97.

¹⁹ Leonardas Andriekus, „Mano turtas – dangus mėlynas ir sugraudinta širdis“, p. 13.

²⁰ Leonardas Andriekus, *Už vasaros vartų*: Lyrika, New Yorkas: Pranciškonai, 1976, p. 15.

²¹ Leonardas Andriekus, „Mano turtas – dangus mėlynas ir sugraudinta širdis“, p. 13.

²² Viktorija Skrupskelytė, „Egzodo poezijos šuoliai“, in: *Egzodo literatūros atšvaitai: Išeivių literatūros kritika, 1946–1987*, sudarytojas, įvado

niekur nebenaudotinas²⁷. „Saulė kryžiuose“ buvo sudaryta iš 107, o „Atmink mane, Rūpintojėli“ – iš 89 eilėraščių. Kai kurių eilėraščių buvo atsisakyta, kiti pataisyti ar papildyti. Rinkinį „Atmink mane, Rūpintojėli“ Antanas Maceina išpeikė, aiškindamas, kad jame ryškiai matomas lyrinis ir teologinis dualizmas.

Andriekaus kūrybiniame palikime matome dvi istorinės tematikos poezijos knygas: „Po Dievo antspaudais: Vytauto Didžiojo godos“ (1969) ir „Balsai iš anapus“ (1988). Pats Andriekus „Po Dievo antspaudais“ laikė silpniausiu savo eilėraščių rinkiniu. Tai, anot jo, buvęs perėjimas į istorinę tematiką, tačiau jis savo siekiamam tikslui lietuvių literatūroje pavyzdžių neturėjęs. Beveik tuo pat metu, tik kiek vėliau už Andriekų, istorinę tematiką savo poezijoje pasitelkė ir Bradūnas, pats supeikęs rinkinį „Po Dievo antspaudais“, minėdamas, kad autorius nuėjo šunkeliais, knygos ne tik nerecenzavo, bet net nepaminėjo „Draugo“ kultūriniame priede²⁸. Vėliau Bradūnas savo istorinės tematikos rinkinį atsiuntė Andriekui. Jį perskaitęs Andriekus pasveikino Bradūną, „nes eilėraščiai tikrai buvo šaunūs, o pats savo antrąjį eilėraščių rinkinį „Balsai iš anapus“, nors parašytą tuo pačiu laiku²⁹, paskelbė tik po 25 metų. Mintis rašyti eilėraščius istorine tematika kilo „dėl kai kurių Lietuvos rašytojų ir istorikų veikalų, kur

buvo pateikiami iškreipti faktai, kad įtiktų komunizmo vadovams“³⁰.

Leonardas Andriekus gimė Barstyčių kaime, tačiau gyvenimo kelias nusidriekė per Seda ir Kretingą į užsienį. Teko studijuoti teologiją Austrijoje, Jugoslavijoje, Italijoje, kur apgynė mokslų daktaro disertaciją. Vėliau kelias iš Italijos pasuko į Jungtines Amerikos Valstijas, kuriose Andriekus ir pragyveno visą likusį gyvenimą. Vienuolio ir kunigo kelio pasirinkimą greičiausiai įtakojo patarnavimas pas miestelio kleboną ir apsilankymai Žemaičių Kalvarijos atlaiduose. Bendradarbiavo lietuvių išėivijos spaudoje. Buvo „Šv. Pranciškaus varpelio“, „Aidų“ redaktorius. Dešimt metų vadovavo Lietuvių rašytojų draugijai Amerikoje. Išleido dešimt knygų, iš jų dvi anglų kalba, vieną rinktinę. Iš tokio nemažo kūrybinio palikimo galima spręsti apie autoriaus poetinę kalbą. Jo kūryboje ryški istorinė ir teologinė tematika. Andriekaus gyvenimą galima laikyti stulbinančiu atsižadėjimo pavyzdžiu. Jis gyveno ne dėl savęs, o dėl kitų. Paaukojo savo gyvenimą lietuvių kultūrai ir vienuolyste. Dar nežinia, kuri jo veikla svaresnė. Tam reikalingas atskiras tyrimas. Tačiau neabejotina, kad jis paliko ryškų pėdsaką Amerikos lietuvių išėivijų tarpe. ❏

²⁷ Leonardas Andriekus, *Atmink mane, Rūpintojėli*: Rinkinio „Saulė kryžiuose“ antroji versija, Brooklyn, N. Y.: Pranciškonai, 1985, p. 8.

²⁸ Bradūnas tuo metu buvo „Draugo“ kultūrinio priedo redaktorius.

²⁹ *Poezijos kryžkelės*, p. 216.

³⁰ *Ibid.*, p. 217.

Šv. Bonaventūra SIELOS VADOVAS Į DIEVĄ

Iš lotynų kalbos vertė ir komentara parašė
Darius Alekna

Viduramžių teologo ir filosofo šv. Bonaventūros veikalas *Sielos vadovas į Dievą* (*Itinerarium mentis in Deum*), parašytas 1259 m., yra vienas įdomiausių ir giliausių krikščioniškosios minties tekstų, kuriame savitai sujungiamas ir į vieną konceptualų lydinį sulydoma teologinė, filosofinė ir psichologinė problematika. Šį kūrinių galima skaityti ir kaip teorinį traktatą, kuriame autoriaus požiūris, kaip įprasta scholastinėje brandžiųjų Viduramžių filosofijoje, grindžiamas racionaliiais argumentais, ir kaip mistinės teologijos veikalą, atstovaujantį pranciškonų dvasinei tradicijai ir plėtojantį mistines paties šv. Pranciškaus Asyžiečio įžvalgas. Tai reikšmingiausias, originaliausias, didžiausio atgarsio susilaukęs, mistine ir filosofine prasmėmis giliausias šv. Bonaventūros kūrinys, dar Viduramžiais tapęs tiek mistinės teologijos, kuriai svarbus mistinių nušvitimų turinys, tiek ir filosofinės teologijos, kuriai labiau rūpi racionaliūs teologinių nuostatų pagrindimas, klasika. Jau 750 metų priklausydamas Vakarų filosofijos ir krikščioniškosios teologijos aukso fondui, šis įstabus kūrinys iki šiol neprarado savo teorinio aktualumo ir viliojančio mistinio žavesio.

ŠLUBAS VELNIAS IR PASAULIO SUTVĖRIMAS

Vytautas Čepliauskas

1790 m. gruodį Josephui Haydnui vykstant į Londoną vienintelis žmogus, lydėjęs maestro iki pasienio, buvo jo geriausias bičiulis Wolfgangas Mozartas. Jis nusiiminė, kad „papa“ Haydnas, būdamas nebejaunas, ryžtasi tokiai sunkiai kelionei. Penkiasdešimt aštuonerių Haydnas įtikinėjo draugą, kad jaučiasi puikiai, tačiau atsisveikindamas Mozartas liūdnai pasakė, kad nežinia, kokia lemtis jų laukia. Ir kas galėjo pagalvoti, kad po metų Londone Haydną pasieks žinia apie ankstyvą talentingojo kolegos ir draugo mirtį...

Londonas Haydno laukė. Laikraščiai ir afišos rėkte rėkė: „Atvyko visų muzikos gerbėjų dievaitis, garsenybių garsenybė!“

Garsenybė, atkartojosi mintyse Haydnas. Rodos, dar vakar Rohrau kaimely laksčiau su raudonomis kelnėtimis ir dryžuotu švarkeliu, kažkodėl Zeperliu šaukiamas. Vis spoksodavau į tėvą, taisantį karietų ratus, ir laukdavau sekmadienio. Tėvas, būdavo, užstums durų su pinučiais velkė, atsisės prie arfos, perbrauks per stygas ir uždainuos, jam tuojau pritaria mama. Mokėjau visas dainas mintinai, regis, ir dabar galėčiau pakartoti. Prisimenu – pasidariau „smuiką“ iš dviejų pagaliukų, stoviu šalia jų ir „griežiu“.

Vieną dieną į svečius užsuko tėvo pusbrolis Franckas. Pastebėjęs, kaip aš į taktą brūžinu, ėmė prašyti tėvų, kad mane atiduotų: „Hamburge turiu giedojimo mokyklą, ten aš iš jo padarysiu muzikantą!“ Kiek man tada buvo – gal šešeri ar septyneri? Tėvai ilgai tarėsi, apgailestavo, bet atidavė. Kas galėjo žinoti, kad daugiau su jais nepasi-

matysiu? Franckas negailestingai elgėsi – pylos gaudavau kasdien. Smuikas didelis, krenta iš rankų – Franckas šeria per nugarą, akordo neapimu – drožia liniuote per pirštus, bet nuo tų smūgių pirštai nepailgėdavo, tik pamėlynuodavo. Kad ir kaip ten būtų, bet Francko dėka išmokau groti keliais instrumentais ir giedoti taip, kad visa apylinkė apie mane žinojo. Būtent pas Francką pastebėjo mane Georgas Reutteris, Vienos šv. Stepono katedros kapelmeisteris ir kompozitorius. Išgirdo bažnyčioje giedant ir ėmė prašyti, kad Franckas mane jam atiduotų. Taip irėjau iš rankų į rankas, kaip kokia prekė...

Johann Ernst Mansfeld. Josephas Haydnas.
1781. Ofortas

Haydnui mažai rūpėjo liaupsinantys laikraščių straipsniai, jis norėjo kuo geriau pažinti Londono gyvenimą, buvo kviečiamas susitikti su leidėjais ir kolegoms muzikais, lankė koncertus, stebėjosi orkestru, – tokio didelio sąstato dar niekada nebuvo matęs nei girdėjęs, – ir kūrė muziką. Simfoniniuose koncertuose pastebėjo keistą dalyką. Per pirmąją dalį žmonės tik renkasi, dažnas po sočių pietų ir akis užpylęs. Kalbos apimsta tik antrojoje dalyje, tada dauguma nutyla, glaudžia galvą prie kaimyno peties ir nugrimzta į sapnų karalystę. Haydnas sugalvojo, kaip išblaškyti jų snaudulį. Viena koncerte, kuriame pagal sutartį turėjo būti atliekama jo naujoji simfonija, jis paprašė ją perkelti į antrąją dalį. Įpusėjus *Andante*, muzikantai grojo vis tyliau ir tyliau, o kai salėje dauguma žmonių jau dausose skrajojo – orkestras trenkė visu pajėgumu. Stiprūs timpanų, būgno ir lėkščių dūžiai, galingi pučiamųjų ir stygi-

nių garsai taip išgąsdino miegalius, kad daugiau nė per vieną Haydno koncertą nė bluosto nesudėjo. Amžininkai simfoniją pavadino „Siurprizu...“

Šv. Stepono katedros chore dainavau beveik dešimt metų. Reutteriui rūpėjo tik du dalykai: kad choras gerai dainuotų ir kad jis gautų atlyginimą. Tad muzikos

Thomas Hardy. Josepho Haydno portretas. 1791. Drobė, aliejus

žinių ieškojau pats – kol kiti choristai žaisdavo kieme, aš, padedamas vargonininko, analizuodavau choro atliekamus kūrinius. Pagaliau susitaupęs reikalingą sumą nusipirkau harmonijos vadovėlį ir knygą apie kontrapunktą. Sėdėjau prie jų naktimis, bandydamas perprasti muzikos taisykles ir dėsnius. Bet brendo ne tik mano protas – prasidėjo mutacija, balsas tapo nebe toks skambus, ėmė trūkinėti. Reutteris, nenorėdamas prarasti gero dainininko, pasiūlė man sopranizuotis. Iš draugų žinojau, ką tai reiškia. Tave iškastruoja kaip aviną, o balsas lieka moteriškas ir tampa vyriškai stiprus. Tuo laikotarpiu Vienoje daug kas taip darė, bet aš kategoriškai atsisakiau. Reutteris užpyko ir šaltą rudens naktį išvarė mane iš internato. Dieve mano, kaip aš tada jaučiausi! Vienišas, beglobis, alkanas ir sušalęs klaidžiojau Vienos gatvėmis. Visas mano turtas – jaunystė ir pasiryžimas.

Ačiū Dievui, kitą dieną sutikau savo gerbėją Kellerį, kuris dažnai lankydamasis katedroje klausydavosi mano dainavimo. Geras žmogus, nors pats su šeima

vargingai gyveno, bet priglaudė mane. Pas jį gyvendamas nusipirkau Carlo Ph. E. Bacho sonatų rinkinį ir ėmiau jį studijuoti. Tai paskatino mano, kaip muzikanto ir kompozitoriaus, didįjį persilaužimą. Kūriau fortepijonines sonatas, menuetus, valsus, serenadas ir gana pigiai parduodavau savo mokiniams, be to, kai kuriuos mano kūrinius padėjo platinti Kelleris, ir jie buvo atliekami Vienos gatvėse. Siekdamas užsidirbti pragyvenimui, griežiau vestuvėse, krikštynose, šokių vakaruose.

Išėjęs iš Kellerio apsigyvenau name, kurio pastogėje drebėdamas nuo šalčio kankinau kirvarpų apgraužtą spinetą, bandydamas kurti pirmąją operą. Nežinojau, kad po tuo pačiu stogu gyvena populiariausias tuo laiku poetas, pjesių ir operų libretų autorius Pietro Metastasio. Kurį laiką pasiklausęs mano naktinių „koncertų“, jis ėmė mane globoti: pasamdė klavesino mokytoju savo įdukrai, supažindino su žymiu kompozitoriumi ir vokalo pedagogu Nicola Porpora – akompanuodavau jo dainavimo pamokoms, o jis mane mokė kompozicijos.

Sukūręs serenadą trimis instrumentams, gražiais vasaros vakarais Haydnas kartu su draugais ją atlikdavo įvairiuose Vienos kvartaluose. Nuskambėjus serenados garsams miestiečiai atverdavo langus ir mesdavo muzikantams variokus, įvyniotus popierium. Tuometinis teatro *Kärntnertor* direktorius ir įžymus aktorius Josephas Kurzas sugebėjo vieniečius privilioti į teatrą savo kalambūrais ir komiškais operomis. Naktiniai „triuksmadariai“, pastebėję gražią direktoriaus žmoną, nusprendė atlikti serenadą po jo langais. Kurzą taip nustebino muzikos savitumas, kad jis neiškentęs išėjo į gatvę ir pasiteiravo, kas gi ją sukūrė? „Aš“, – atsakė Haydnas. „Kaip tai, toks jaunas?“ – „Reikia kada nors pradėti.“ – „Velniai griebtu! Įdomu! Einam!“ Haydnas nusekė paskui aktorių ir grįžo nešinas komiškos dviejų veiksmų operos „Šlubas velnias“ libretu. Siužetas patiko jaunajam Josephui, muziką jis sukūrė per keletą dienų ir uždirdo dvidešimt keturis cechinius. Opera sulaukė didelės sėkmės ir buvo statoma Vienoje, Prahėje, Berlyne... Haydnas išgarsėjo.

„Ar galima pavaizduoti tai, ko gyvenime nesi matęs?“ – „Galima“, – atsakė Kurzas, įvairiais judesiais vaizduodamasi audrą jūroje. Jis, kaip velnio apsėstas siautė po kambarį ir aiškino man: „Išivaizduok, kaip kalnas pakyla, o po juo lyg į prarają prasmenga lyguma, po to vėl kalnas ir vėl prarają“. Tačiau nepaisant visų jo pastangų, aš maniau, kad paprasčiau parašyti dvitemę fugą, negu pavaizduoti audrą. Širdau pats ant savęs, bandžiau įvairiausius variantus – arpeggio, pasaužus pustoniais, nevengiau septimų, peršokdavau nuo žemo registro į aukštą, tačiau niekaip Kurzui neįtikau. Netekęs kantrybės išskleidžiau rankas, greitais pasaužais suvedžiau jas klaviatūros centre ir metęs: „Velniai

nematė tos audros“ – pakilau. „Štai ji, štai ji!“ – sušuko aktorius ir griebė mane į glėbį.

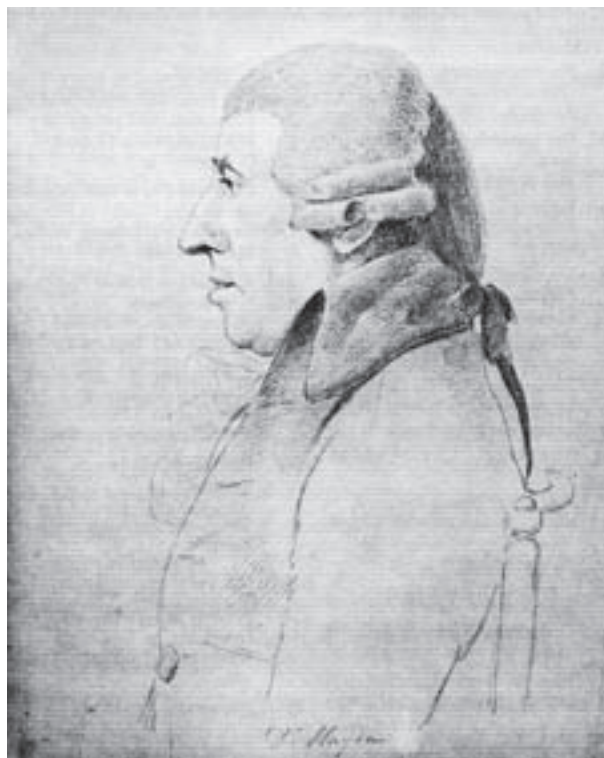
1756 m. baronas Fűrnbėrgas pakvietė jaunąjį Haydną į vasaros rezidenciją – Weinzierlio pilį prie Maino. Fűrnbėrgas, vakarais mėgstantis klausytis styginių kvarteto muzikos, pageidavo, kad Haydnas sukurtų keletą šio žanro kūrinių. Pirmieji Weinzierlyje gimę kvartetai (per visą gyvenimą Haydnas sukūrė 75) ne tik sužavėjo ir apstulbino baroną, bet patraukė ir plačiosios visuomenės dėmesį. Kvartetai buvo spausdinami užsienyje, turėjo milžinišką pasisekimą, ir jų autoriui tai – didžiosios karjeros pradžia. 1758 m. Haydnas, Fűrnbėrgui rekomendavus, išvyko į Lukaveco dvarą prie Pilseno dirbti kapelmeisteriu pas grafą Morziną. Pirmą kartą Haydnui buvo patikėtas ištisas orkestras. Veikiai paaiškėjo, kad kompozitorius greta styginių kvartetų kuria ir puikias naujos formos simfonijas.

Dvare dažnai vykdavo muzikiniai vakarai. Į vieną jų, prasidėjusį Haydno simfonija, netikėtai užsuko aistringas muzikos gerbėjas senasis grafas Antanas Esterhazy. Jis taip susižavėjo Haydno muzika, kad ėmė prašyti Morzino, kad šis perleistų jam kompozitorių, mat jam dvare reikia antrojo dirigento. Morzinas sutiko, bet Haydnas tuo metu sirgo ir nedalyvavo koncerte, tad Esterhazy pažadėjo pasiūlymą pakartoti vėliau. Bėgo mėnesiai, o Haydnas, nors ir labai norėjo patekti pas turtingiausią Europos magnatą, taip ir nesulaukė pakvietimo.

Kompozitorius Friedbergas, Haydno muzikos gerbėjas, gyvenantis Esterhazy'o dvare ir pelnęs ypatingą grafo palankumą, suko galvą, kaip priminti Esterhazy'ui apie jo egzistavimą. Žinodamas, kad artinasi grafo gimimo diena, jis užsakė Haydnui parašyti šia proga simfoniją.

Iškilmingą dieną jo šviesybė, apsuptas dvariškių, atėjo į salę ir, atsisėdęs sostan, davė ženklą pradėti koncertą. Orkestrui nespėjus įpusėti pirmosios dalies allegro, Esterhazy jį sustabdė ir paklausė, kas šios puikios muzikos autorius? „Haydnas“, – atsakė Friedbergas ir pakvietė mane. „Kaip tai! – paklausė grafas nužvelgdamas mane nuo kojų iki galvos. – Muziką parašė šitas maurus (dėl tamsaus gymio, kartais mane taip pravardžiuodavo)? Tai štai, maure, nuo šiandien tu tarnausi pas mane. Kuo tu vardu?“ – „Josephas Haydnas“, – nedrąsiai atsakiau. „Eik ir apsirenk tinkamai, daugiau nenoriu tokio matyti. Beje, bateliai turi būti aukštais kulnais, kaip ir pridera antrajam kapelmeisteriui...“ Taip aš patekau į kunigaikščio Esterhazy'o rūmus, kuriuos baronas Riesbeckas dar 1784 m. pavadino „vengriškuoju Versaliu“. Šimto dvidešimt šešių kambarių su puikiausiu operos teatru rūmai tuo laikotarpiu garsėjo kaip patys ištaigingiausi iš pasaulietinių pastatų visoje Austrijos ir Vengrijos imperijoje.

Šeimyninės laimės Haydnui patirti nepavyko. Pirmoji jo meilė, Teresa Keller, pasirinko vienuolės kelią. Josephas sukūrė koncertą smuikui ir vargonams bei dirigavo jį atliekant mylimosios iššventinimo proga. 1760 m. Haydnas, Teresos tėvui prašant, atsidėkodamas už jaunystėje patirtą pagalbą, vedė jo vyresniąją dukrą Anną Mariją. Tuoj po vestuvių Haydnas suprato, kad Anna

George Dance. Josephas Haydnas. 1794. Popierius, pieštukas

neišsilavinusi, išlaidi, apsimestinai religinga ir, svarbiausia, abejinga muzikai: vyro natų rankraščius ji naudojo papildotėms (plaukų suktukams). Netrukus paaiškėjo, kad ji ir bevaisė. Tai buvo skaudi žinia Haydnui, labai mylinčiam vaikui. Neradęs supratimo šeimoje Josephas, neabejingas gyvenimo malonumams ir priešingos lyties žavesiui, jo ieškojo kitur. Panašiai elgėsi ir jo žmona. Paskutinius dešimt vedybinio gyvenimo metų (Anna mirė 1800 m.) jie net gyveno atskirai. Spėjama, kad Haydno mylimoji galėjo būti dainininkė Luigia Polzelli, gyvenusi Esterhazy'o rūmuose apie devynerius metus, minima, kad jie susilaukė ir neteisėto sūnaus. Atvirai apie tai nebuvo kalbama – juk ir Josephas, ir Luigia turėjo sutuoktinius. Tik pats Haydnas, apibūdindamas situaciją, viename laiške rašė: „belieka laukti, kol dvi poros akių užsimerks“. Tačiau mirus Luigios vyrui, ji buvo atleista iš dainininkės pareigų ir išvyko į Italiją.

Po metų senasis Esterhazy mirė, ir jo titulas atiteko broliui Mikalojui I, taip pat aistringam muzikos mė-

gėjui. Kiekvienam iš trijų keturių per savaitę rūmuose vykstančių koncertų, eidamas kapelmeisterio pareigas, turėjau parašyti ką nors nauja: sonatą, koncertą, kvartetą, variacijas, simfoniją kapelai, mišias ar operą. Būdavo, atsikeliu anksti rytą, apsirengiu, užsismaukiu peruką, užsimaunu Frydricho Didžiojo dovanotą žiedą su briliantais, sėdu prie klavesino, ir po kelių minučių mano kūrybinės mintys jau lakioja angelų apsuptyje, o vakare einu į repeticijas arba koncertuoti. Ir taip diena dienon trisdešimt metų. Pasak Elslerio, kunigaikščio paliepinu, kruopščiai vedusio mano kūrinių apskaitą, per tą laikotarpį sukūriau 527 įvairaus žanro kūrinius. Daugelis mišių ir simfonijų turėjo pavadinimus. Kai kunigaikštis nusprendė atleisti kapelą, žinojau, kad orkestrantus gali išgelbėti ne žodžiai, o tik muzikos kalba. Per koncertą, griežiant paskutinę kūrinių dalį, muzikantai vienas po kito baigia savo partiją, gesina žvakes ir išeina... Galų gale likau vienas ir kunigaikštis neiškentęs sušuko: „Supratau!“ Kapela rūmuose liko, o kūrinyms gavo „Atsisveikinimo simfonijos“ vardą.

Kunigaikščiui Mikalojui I mirus, jo sūnus Paulius muzika nesidomėjo ir atleido visą kapelą. Taigi, galima sakyti, likau už borto, bet ne kiurra kišene. Mikalojaus I nurodymu turėjau gauti 1000 guldenų pensiją iki gyvos galvos.

Visą gyvenimą Haydnas buvo labai kūrybingas ir darbštus, jo muzikinį palikimą sudaro daugiau nei tūkstantis opusų. Vien per du apsilankymus Londone jis parašė 231 kūrinių: dvyliką brandžiausių simfonijų, operą, sonatas ir kt. Miestą tiesiog pakerejo jo muzika. Visa Londono aukštuomenė varžėsi dėl teisės pakviesti Haydną į svečius, užsakyti jam kvartetą ar simfoniją, kuriuos kompozitorius jiems ir dedikuotų. Haydnas ir vėl, kaip vaikystėje,ėjo iš rankų į rankas. Įžymūs skulptoriai norėjo lipdyti biustą, dailininkai – tapyti portretą.

Karalius Jurgis III surengė austrų kompozitoriui puikų priėmimą. Jam buvo suteiktas Oksfordo universiteto muzikos garbės daktaro vardas (nuo 1400 m. tokia garbė teko tik keturiems asmenims, net Hendelis jos nepatyrė), Švedijos karališkosios akademijos akademiko vardas.

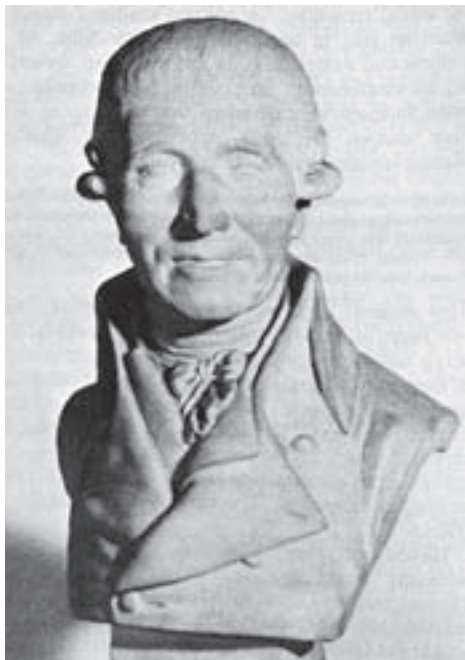
Atsimenu, viešint Londone, vieną rytą apsilankė laivo kapitonas ir paprašė už solidžią sumą parašyti linksmą

maršą jūreiviams, besiruošiantiems išplaukti į Kalkutą, pralinksinti. Sutikau, tačiau išeidamas kapitonas išpėjo, kad maršas reikalingas šiandien. Po kapitono išėjimo sėdau prie fortepijono ir po pusvalandžio kūrinyms buvo baigtas. Staiga mane persmelkė kaltė, kad už tokį menką darbėlį gausiu tiek daug pinigų. Sėdęs parašiau

dar du maršus ir pagalvojau: iš pradžių leisiu pasirinkti, o paskiau dovanosiu visus. „Na, kaip mano maršas?“ – paklausė laiku prisistatęs kapitonas. „Štai jisai.“ – „Prašau sugroti.“ Paskambinau kūrinių, o kapitonas padėjęs ant fortepijono pinigus ima maršą ir padėkojęs neria pro duris. Bandžiau sustabdyti, sakydamas, kad yra dar du maršai, jie geresni už jūsiškį. „Man patinka pirmas“, – atkerta kapitonas. „Bet supraskite...“ Tačiau kapitonas nė neatsigręžia. „Aš jums dovanuju“, – šūkteliu tolstančiam kapitonui. „Man jų nereikia“, – atšauna jūreivis. Užpykęs nuseku paskui, paklausiu, kuris laivas plaukia į Indiją, sužinau kapitono pavardę, parašau laiškėlį, susuku maršus į vamzdelį ir paprašau jūrininko perduoti kapitonui. Tačiau kapitonas, net neskaityęs, gražina

man... Įpykęs sudraskiau maršus ir ėmečiau į jūrą, bet kapitono veidą iki šiol prisimenu.

1795 m. grįžęs iš Londono, Haydnas Vienos užmiesyje Gumpendorfe pasistatė nedidelį namuką ir iki mirties jame gyveno bei dirbo. Iš Anglijos kompozitorius parsivežė ne tik daugybę brangių dovanų, kurių originaliausia buvo kalbanti ir įvairias melodijas švilpaujanti papūga (ją po kompozitoriaus mirties aukcione nupirko Lichtenšteino kunigaikštis), bet ir tekstą oratorijai „Pasaulio sukūrimas“. Iš pradžių Haydnas dvejojo, ar imtis tokio didelio kūrinių – jam tuometėjo šešiasdešimt tretieji, – tačiau jo bičiuliui baronui ir imperatoriaus dvaro bibliotekininkui van Swietenui pasiūlius anglišką tekstą aprengti vokiškais rūbais, kompozitorius ryžosi. Tai buvo milžiniškas darbas, ir Haydnas neretai imdavo abejoti savo sugebėjimais, o būdamas giliai tikintis ieškodavo pagalbos maldoje. Kartą jis pasakojo Georgui Griesingeriui: „Niekada nebuvau toks pamaldus, kaip kuriant „Pasaulio sutvėrimą“. Kiekvieną kartą parpuolęs ant kelių prašiau Dievo, kad jis suteiktų man jėgų sėkmingai užbaigti šį kūrinių“. Po įtempto trejų metų darbo oratorija buvo baigta, partitūra atspausdinta per kelias dienas, ir „Pasaulio sukūrimas“, pirmą

Anton Grassi. Josepho Haydno biustas. 1801–1802. Marmuras

kartą atliktas 1798 m. balandžio 30 d., pasklido po visą Europą. Haydnas tvirtai tikėjo, jog šis kūrinys vainikuoja visą jo kūrybą.

Vieną rytą, pagal anglų papročius, vaikščiojau po parduotuvėles. Įėjęs natų parduotuvėn, paklausiau prekyvio, ar neturi kokių naujų gerų pjesių. „Turiu“, – linksmi atsakė pardavėjas. Tik ką atspausdinau puikią Haydno pjesę.“ – „Bet ji man nereikalinga“, – atsakiau. Pardavėjas baisiausiai nustebo: „Kaip tai, pone, jums nepatinka Haydno muzika? O kodėl, leiskit paklausti, ji bloga?“ – „O! Neverta apie tai kalbėti, geriau paieškokit ko nors geresnio.“ Pardavėjas, aistringas mano muzikos mėgėjas, piktai burbtelėjo: „Yra daug natų, bet visos ne jums“, – ir atsuko man nugarą. Išeidamas iš parduotuvės susitikau pažįstamą, kuris į mane kreipėsi pavarde. Tik tada prekyvis suprato, kodėl man nepatiko Haydno muzika.

Paskatintas sėkmės, Haydnas imasi kurti dar vieną oratoriją „Metų laikai“ pagal Jameso Thomsono tekstą. Įtemptas kūrybinis darbas, nuolatinis galvos skausmas išsekino Josepho jėgas. Artimiesiems jis skundėsi: „Viskas baigta, mano galva jau nebe ta. Anksčiau mintys pačios bėgo pas mane, o dabar aš turiu jų vaikytis, tai man per sunku“. Nepaisant blogėjančios sveikatos, „Metų laikus“ jis parašė per dvejus metus, ir 1801 m. gegužės 29 d. oratorija buvo atlikta Vienoje, jam pačiam diriguojant. Tais pačiais metais jam suteikiamas Prancūzijos instituto Nacionalinės mokslo ir meno akademijos akademiko vardas, 1804 m. jis paskelbiamas Vienos miesto garbės piliečiu, o po metų – Paryžiaus konservatorijos nariu, tačiau įgyta šlovė nesuteikė kompozitoriui jėgų. Haydnas vis rečiau sėdavo prie klavesino. Vargino galvos sukimasis, užmaršumas, silpnumas. Norėdamas draugams priminti apie save, kartais nusiūsdavo kortelę su natomis ir žodžiais: „Jau jėgų nebeturiu, esu senas ir silpnas“.

Varginamas vidinės graužaties 1806 m. Haydnas guodėsi savo biografui Albertui Diesui: „Mane nuolat persekioja muzikinės idėjos, niekaip negaliu jų atsikratyti. Kai maštau *allegro*, tai pulsas padažnėja, ir negaliu užmigti; jei galvoju *adagio*, tai pulsas labai retas. Fantazija žaidžia manimi, lyg būčiau muzikos instrumentas... Aš iš tikrųjų esu gyvas klavyras“.

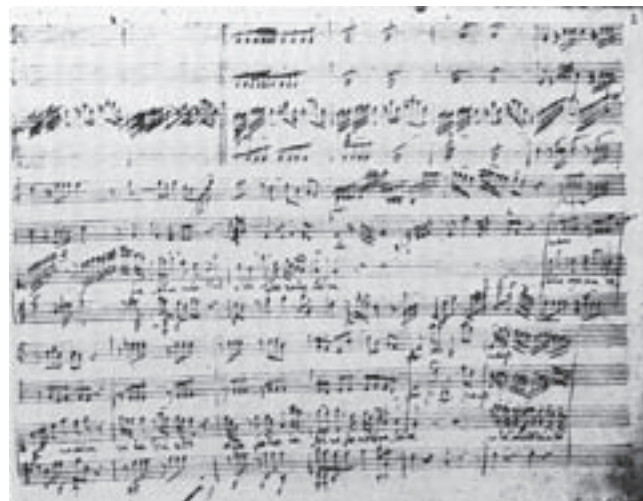
Jis vis rečiau sėdasi prie klavesino, paskutinį kartą drebančiais pirštais sugroja savo melodiją „Dieve, saugok imperatorių Pranciškų“, kuri ir šiandien skamba Austrijos ir Vokietijos himnuose. 1809 m. gegužės 31 d. Haydnas mirė. Jį laidojo Gumpendorfo kapinėse tą dieną, kai per miestą žygiavo Napoleono kariuomenė.

Bet ir kapuose didysis maestro ramybės neturėjo.

Kunigaikščio Mikalojaus II Esterhazy'o įsakymu, Haydno palaikai turėjo būti pervežti į Eizenštatai ir palaidoti pranciškonų vienuolyno rūsyje. Dėl politinių

įvykių sumaišties tai tapo įmanoma tik 1820 m. Tuomet ir paaiškėjo, jog karste nėra... Haydno galvos. Netrukus buvo surastas kaltininkas – buvęs kunigaikščio Esterhazy'o sekretorius Karlas Rosenbaumas, vienas iš artimesnių Haydno draugų. Būdamas fanatišku kaukolių tyrinėtoju F. Gallo, tvirtinusio, kad žmogaus psichikos ypatumai priklauso nuo kaukolės sandaros, sekėju Rosenbaumas negalėjo susitaikyti su mintimi, kad tokio žymaus žmogaus kaukolė bus sugrauzta kirminių. Tad, papirkęs kapinių sargą, jis atkasė kapą, nuplovė Haydno galvą, ją išpreparavo ir laikė mažučiam mauzoliejuje savo sode, tik artimiausiems žmonėms leisdamas į ją pažvelgti. Sužinojęs, kad atvyksta paimti galvos, Rosenbaumas įkišo kaukolę į šiaudinių čiuzinį, paguldė ant jo savo žmoną, o atvykusiems paaiškino, kad dėl „moteriškų bėdų“ ji negalinti atsikelti. Pareigūnai liūsti po antklode nedrįso, bet liepė jam galvą pristatyti. Iš pradžių Rosenbaumas, bandydamas juos apgauti, nusiuntė jaunuolio kaukolę, melagystei išaiškėjus – senyvo žmogaus, kurią ir palaidojo su Haydno palaikais. Bėgo laikas, tikroji Haydno kaukolė ėjo iš rankų į rankas, ir tik 1954 m. ji pagaliau atiteko teisėtam savininkui.

Iš Vienos *Musikverein* salės karieta, kurioje stovėjo auksiniais lauro lapais ir lyra papuošta urna su kau-

Josepho Haydno kūrinio „Salve regina“ puslapis. 1756

kole, pašventinta kardinolo arkivyskupo, automobilių procesijos lydima, gaudžiant varpams pravažiavo Rohrau, stabtelėdama prie gimtojo namo, iš kurio sklido Haydno styginių kvarteto muzika, ir visa procesija pasuko Eizenštato link. Beveik po 150 metų, tyliai gaudžiant vargonams, Haydnas atgulė amžinam poilsiui.

Ant marmurinės kapo lentos užrašyta:

AŠ NEMIRSIU, BET
GYVENSIU IR SKELBSIU
VIEŠPATIES DARBUS.

Logikos šuolininkai arba postideologija

GUODA AZGURIDIENĖ

Spėju, kad ne vienas esame patyrę būseną, kai girdi kalbas arba skaitai tekstus, kurie kai kur atrodo nuoseklūs ir įtikinami, tačiau tarp gražių plotų plyti tokios logikos prarajos, kad net apsvaigsti prie tokios prarajos krašto atsidūręs. Nemalonus jausmas. Su tokiu kalbėtoju ar rašytoju nėra kaip diskutuoti, nes priremtas argumentų jis padaro virą ir peršoka į kitą erdvę, kuri, (tau) regis, niekaip su pirmąja nesusijusi. Liaudyje tai vadinama demagogija, sovietmečiu tai pažinojome partinės propagandos vardu. Tačiau ir šiandien Lietuvos ir pasaulio intelektinėje bei visuomeninėje erdvėje tokių logikos šuolininkų gausu. Retorika jų gerai išmankštinta ir išpuošta, gerai pridengia logikos skylės, o strategija – visiškai pragmatiška, tad rezultatų siekti netrukdo.

Logikos šuolininkai itin aktyvūs aktualiuose viešuose diskursuose: jie nori diskutuoti, bet niekas nenori diskutuoti su jais. Nenuostabu – tokios diskusijos, nepaisant referencijų ir mokslškumą, tampa balaganais, panašiais į prieš kurį laiką Lietuvos TV ekranus užvaldžiusius politinių ringų vulgarizuotus pasadoblius.

Dažniausiai sakome, kad dėl nekonstruktyvaus pokalbio kaltos populistinės temos ir paviršutiniški oponentai. Būtų pusė bėdos. Toks diskusinis nekorektiškumas itin palankus populistams ir jie tuo puikiai naudojasi dėl lygybės, tvarkos ir teisingumo, geresnio gyvenimo ar kitų neideologinių projektų.

Tačiau esama ir ideologijų, kuriose nenuoseklumas yra ne taktinis nukrypimas, o strategijos dalis. Gali atrodyti nieko ypatinga – juk minties srovė ir jomis besiremiančių veiks-

mų (judėjimų) yra pačių įvairiausių. Vis dėlto manyčiau, kad čia susiduriame su esminiu skirtumu. Tradicinės ideologijos remiasi visų pirma tiesos ieškojimu, t. y. aiškinimu(si), kas yra tiesa ir kaip ją pasiekti. Pavyzdžiui, intelektualas tradicinis kairysis sako, kad socialinis blogis kyla iš žmonių turtingos nelygybės, todėl turta reikia atimti ir padalyti po lygiai, o dešinysis sako, kad socialinis blogis yra maitinamas valstybės, kaip legitimuotos prievartos, kišimosi į žmonių veiklą, todėl valstybinės valdžios galias reikia apriboti. Tik tuomet, kai ideologija pereina į politinį lygmenį, ji tampa pretekstu užimti valdžią. Tada jau retas besuka galvą dėl tiesos, bet rūpinasi, kaip gauti rinkėjų balsus ir įgyvendinti tai, ką yra sumanęs.

Tačiau įmanomas ir kitoks, netradicinis, modernus ir visaip kitaip postvariantas – ideologiją iš karto konstruoti kaip programą veikti. Žinoma, duoklę tiesos paieškoms reikia atiduoti – iškelti lozungus, kas kaltas dėl blogybių, – bet to pagrįsti visai nebūtina. Sumanu: juk dauguma žmonių įrodymų neskaito ir gaila brangų laiką švaistyti intelektualioms diskusijoms apie žmogaus prigimtį ir pasaulio tvarkos niuansus. Kam tai įdomu? Saujelei tradicinių intelektualų.

Nenuostabu, kad tokia ideologija glumina tradiciškai mąstančius žmones. Bet juk toks ir tikslas – kol šie atsitokės, mokslo arba teorijos samprata jau bus pakeista.

Praėjusiame NŽ-A numeryje Tomaszo Gabišo straipsnyje apie postmarksizmą trum-

pai apibūdinta postkomunizmo doktrina puikiausiai atitinka mano aprašyto reiškinio požymius. Postkomunizmas – ideologija be teorijos arba be nuoseklaus loginio pagrindimo. Tiesa, negalima sakyti, kad šiuo požiūriu postkomunistai – visiškai naujoviški. Komunizmo ekonominė doktrina taip pat nebuvo teoriškai pagrįsta, bet pateikta kaip neišvengiamas dėsnis (tai tarsi ir nereikalauja teorinio pagrindimo). Postkomunistai šias metodikos tradicijas tęsia, tik išdėsto išoriškai kitokio turinio versiją.

Esminiai postkomunizmo postulai yra keli. Pirmas: kapitalizmas tegu sau gyvuoja, privati nuosavybė taip pat, svarbu tik kad tarnautų visuomenei. Antras: dabartinės visuomenės vertybės esančios sustabarėjusios ir pasenusios, todėl reikia jų atsikratyti, ypač religijos, moralės ir metafizikos srityse. Kyla klausimas, kokia ta visuomenė, kuriai tarnauti turi kapitalizmas, t. y. kokios tos naujosios vertybės? Laisvė nuo įvairiausių tradicinių „saitų“ (religinių, nacionalinių, šeimos), pragmatizmas, technokratizmas, internacionalizmas, materializmas. Iš pirmo žvilgsnio doktrina atrodo dvilypė: iš postmodernių katašunių genties gyvūnų serijos. Viena galva bando rūpintis materialia lygybe – daug šneka apie skurdą ir neteisę, kita galva lygiuojasi į socialinės inžinerijos idealą – visuomenės reikmėms suformuoto žmogaus galvą. Bet „ekonominė“ šuniškosios pusės galva nėra tikra, mat ji neloja. Neloja apie nuosavybės suvisuomeninimo poreikį ir neviečia į žygį prieš turtinguosius. Ji tie-

siog pragmatiškai pakenčia kapitalizma, nes valgyti norisi, o kapitalistai gamina maistą, be to, kapitalizmą panaikinti nėra taip paprasta, ir, pasirodo, nėra būtina tikslui pasiekti. Kita, katiniškoji galva labai kryptingai siekia tikslo – panaikinti asmens laisvę. Ne tiek ekonominę (ji jau panaikinta, sureguliuavus kapitalizmą valstybinėmis intervencijomis), kiek žmogišką.

Kadangi kapitalizmas kaip privataus kapitalo veikla besiremianti ekonominė sistema savaimė vis nesužlunga, o ten, kur buvo panaikintas prievarta – atnešė visišką skurdą, tai labai racionalu ir pragmatiška nemėginti jo išrauti. Daug daugiau galima pasiekti jį visaip karpant, genėjant ir skiepijant naujas šakas. Taip šiandien yra sukurtas (post)komunizmui puikiai tinkamas kapitalizmo variantas, kai valstybės reguliavimas, viena vertus, yra išskverbęs į patį ekonominio proceso gylį (darbo santykių, apskaitos, prekių ženklavimo ir kt. detalus reglamentavimas), kita vertus, yra pasiekęs platų ekonomikos formavimo mastą makrolygmenyje (pinigų politika, valstybės vertybiniai popieriai, atskirų ūkio šakų rėmimas ES lėšomis, aktyvi investicijų pritraukimo politika, valstybinė nuosavybė vadinamuosiuose strateginiuose objektuose, kainų reguliavimas ir t. t.). Toks kapitalizmas jau seniai nebėra individo laisvės ir kūrybos raiškos erdvė, bet vadinamosioms visuomenės reikmėms (kurias reprezentuoja politikai) pajungtas mechanizmas. Tad šioje srityje postkomunistams nebe labai yra kur pasireikšti. Jie ir nesireiškia. Jų veiklos zona labiau kryps ta į tas temas, kurios tradiciškai buvo laikomos asmeniniu reikalu – tai žmogaus santykis su Dievu, su religinėmis institucijomis, su šeima, su tauta, su lytimi. Padaugėjus valstybės intervencijų į šias sritis, kapitalizmo dar sumažės, nes rinkta be individo lais-

vės būti skirtingam yra tik iškamša.

Postkomunistai Lietuvoje – dar jau na srovė, pasivadynusi Naujosios kairės (NK) vardu. Viešumoje jie reiškiasi kaip kovotojai prieš moterų diskriminaciją, religinių ir seksualinių mažumų diskriminaciją, už viešąsias erdves, profsąjungas, prieš tradicinę šeimą, už vaikų teises (atskiras nuo tėvų) ir kitas politinio korektiškumo vertybes. Jie erzina žmones gejų paradais, agresyviu feminizmu ir pasisakymais prieš Bažnyčią, jie rimtai nekalba apie ekonomiką (išskyrus bendras frazes apie baisuoklius turčius ir teisuolius bėdžius). Nors pažūrėjus atidžiau, pasidaro aišku, kad pasisakoma tiesiog „prieš“. Prieš buvusius visuomenės nuomonės formuotojus ir buvusius galios turėtojus – jau vien todėl, kad jie buvo, t. y. paseno. Kaip suprantu, jie mano, kad laikas jų vietą užimti Naujajai kairei.

Iš pirmo žvilgsnio jų temos neatrodo labai rimtai. Tai ne tradiciniai politiniai klausimai, – pavyzdžiui, griauti ar negriauti kolūkius, stoti ar nestoti į NATO, didinti ar mažinti mokesčius, – iš kurių gali susidaryti nuomonę apie prelegento ideologines vertybes. Čia negali, nes nėra tų tradicinių vertybių, o kalbėjimas apie jas visiškai suveltas.

Paimkime, pavyzdžiui, laisvę. NK deklaruoja tikėjimą individo protu ir reikalauja jam laisvės. Kita vertus, niekina prisirišimą prie tradicinių vertybių. Tačiau niekur nėra paaiškinta, kaip jie atskiria tą žmogaus proto dalį, kuri individuali ir vertinga, nuo tos, kuri prisirišusi prie metafizinės minties, antai apie Kūrėjo buvimą, žmogiškosios būties laikinumą? Arba prie tikėjimo, kad šeimyninė meilė yra reikalinga šeimos laimei, o būti namų šeimininke nereiškia būti auka? Šia prasme postkomunistų pirmtakai buvo daug nuoseklesni. Anot jų, eilinio individo valios ir proto laisvė nėra jo-

kia vertybė, todėl kuo tikėti, ką skaičiuoti, kaip gyventi ir ką mylėti nurodo partija. Vulgaru, sutinku. Gal todėl postkomunistai nutarė šiuo arkliuku nebejodinėti ir pripažinti individo proto vertę? Bet su išlyga – kai tas protas neformuojamas tradicijos. Įdomu, kaip būtų galima moksliskai ištirti, ar individo poelgių x sąlygojo jo meilė gimtajam miestui („kažkokiam Panevėžiui“, kaip rašo Nida Vasiliauskaitė), ar požiūris į seksualines mažumas. Net jeigu šį poelgį minėtosios aplinkybės galėjo paveikti, niekas negali pasakyti, ar iš tiesų paveikė. Nes žmonės nėra programuojami robotai – jie visatos paslaptys. Todėl netgi jei postkomunistams ar kitiems socialiniams inžinieriams pavyktų sukonstruoti prie nieko neprisirišusią, tobulai politiškai korektišką sekuliarią visuomenę, tai būtinai atsirastų žmogus, kuris iškrėstų kokį nors rimtą laisvos valios pokštą (pokšt!) ir išklibintų šio postmodernistinio statinio pamatus.

Naujosios kairės santykis su ekonomika yra tipiškai vartotojiškas (jūs dirbkite, o mes pareguliuosime, kaip mums atrodo teisinga), su individo laisve – populistinis (visi laisvi, išskyrus maščiančius kitaip nei aš), su religija – konkurencinis (per daug turi galios, reikėtų atimti), su istorija – utopinis (gyvenkime tarsi sovietinio laikotarpio nebuvo). Puiki puokštė naujai ideologijai tarpti. Galvoju, kad veiksmingumo prasme – labai vykusiai ir žadanti sėkmę. Tik nesuprantu, kodėl senoji kairė pyksta ant naujosios dėl kairiųjų principų išdavystės. Juk jie kur kas labiau priartėja prie kairiųjų idealo – suvisuomeninto žmogaus. Palyginti su klasikinių marksistų proletaru (žmogumi be asmeninio turto), jie kuria žmogų be asmeninių pažūūrų ir minčių. Manau, kad jie turėtų puikiai sutarti. Nebent senuosius marksistus erzina požiūris į mažumas, – bet tai juk tik rinkodaros detalė. ❧

Viva Venezia! Viva biennale! – Šeštoji pamoka

ELONA LUBYTĖ

Venecijos šiuolaikinio meno 53-iojoje bienalėje (2009-06-07–11-22) Lietuva atstovaujama šeštą kartą. Kas savaitę renginį aplanko 22 000 lankytojų, bendras jų skaičius likus mėnesiui iki uždarymo, spalio 21 d., siekė 284 000. Pirmą kartą žiūrovams atvertoje architekto Jacopo Sansovino XVI a. suprojektuotoje renesansinės bažnyčios pastato *Scuola Grande della Misericordia* erdvėje „Vartų“ galerija prista-

Calderio studijoje Pietų Prancūzijoje sukurtą iš ištemptų videojuostų 26 metrų ilgio skulptūrinį objektą „Tūba“ (kuratorė Laima Kreivytė, komisarė Laura Rutkutė). Nacionalinio paviljono atidaryme dalyvavo projekto patronas LR premjeras Andrius Kubilius. Tačiau pirmąsyk tokio aukšto valstybės pareigūno parodytas dėmesys šalies prisistatymui labiau liudijo vadybinius „Vartų“ galerijos

Žilvinas Kempinas. Tūba. 2009. Videojuosta, medis. *Scuola Grande della Misericordia*, Venecija. Mildos Bendoraitytės nuotr.

tė Niujorke gyvenančio lietuvių menininko, 2007 m. Calderio premijos laureato Žilvino Kempino metafizinį, asociatyviai minimalistinį, 2008 m.

gebėjimus nei rimtą politikų požiūrį į šiuolaikinę kultūrą kaip aktyvią šalies ūkio grandį.

Prieš dešimtmetį išokę į transatlan-

tinį meno ekspresą, kas antrus metus dalyvaudami seniausioje pasaulio megaparodoje, stebėdami šiuolaikinio meno raiškos įvairovę mokomės bendrabūvio taisyklių.

Viena tokių dalyvavimo Venecijos bienalėje pamokų ekonominės krizės akivaizdoje – žvelgimas į šiuolaikinį meną kaip į *simbolinio* ir *ekonominio kapitalo* (Pier Bourdieu) objektą. Tiksliau, vertinimas kultūros ne tik kaip atstovaujančios politinę sistemą (senas sovietinis modelis) ar valstybę, bet ir kaip kuriančios pridedamąją ekonominę vertę (rinkos santykių modelis). Kol kas Lietuvoje dar išgyvename institucinę meno lauko kaitą. Mat sovietinę valstybinių užsakyimų sistemą pakeitus valstybiniais fondais ir stipendijomis, į biudžetinių pinigų dalybų varžybas išitraukę kūrėjai bei valstybinio, privataus ir nevyriausybinių sektorių kultūros įstaigų darbuotojai vis dar ignoruoja konkurencinę rinkos santykių prigimtį. Todėl, politikams ir valdininkams pamėgus „kūrybinių industrijų“, „kultūros ekonomikos“ sąvokas, pravartu pasiaiškinti, *kas yra kas* pasaulyje ir Lietuvoje.

Grįžkime į bienalę, kurios gyvavimo nuo 1895 m. istorija ir tapo simbolinio bei ekonominio kapitalo vertės šiuolaikinio meno kūriniai suteikimo erdve. Čia pristatomi, aukso liūtų apdovanojimais pagerbiami iškilūs ir menkliau žinomi kūrėjai. Šiuolaikinio meno rinkoje Venecijos bienalė kartu su Niujorko Modernaus meno muziejumi (MOMA), Kaselio „Dokumentą“ ženklina menininko kelio į žvaigždės startą. „Įvertinant kūrybinio akto iracionalumą, tai reiškia ne tik greito iškilimo, bet ir išnykimo be pėdsakų galimybę“ (*Understanding International Art Markets and management*, ed. by Iain Robertson, London and New York: Routledge, 2005, p. 28–29).

Simbolinis kapitalas tarp geopolitikos ir post avangardo

Šiuolaikinėje visuomenėje kultūros/meno raiškos įvairovė sietina su demokratinio atstovavimo principu (simbolinis kapitalas). Tiesa, sparčios šiuolaikinio meno internacionalizacijos (indų, lenkų menininkai kuria Londone, lietuvių – Niujorke, Nyderlanduose) akivaizdoje Venecijos bienalė kaskart kritikuojama už konservatyvią sąrangą – greta kuratorinės parodos išsaugomą nacionalinių paviljonų formą. Tačiau būtent ši aplinkybė lemia visų žemynų valstybių, ypač pasukusių demokratijos ir modernizacijos keliu, dėmesį šiam renginiui. Juk politika ir kultūra pasaulyje, kitaip negu LR Seime, žengia kartu. Iš 77 šių metų nacionalinių paviljonų pirmą kartą renginyje dalyvavo Gabono Respublika, Monako kunigaikštystė, Palestina, Jungtiniai Arabų Emyratai. O geopolitines karštųjų pasaulio taškų aktualijas paryškino kai kurie iš 44 bienalės palydimųjų renginių, pasklidusių po miestą bei pirmą kartą publikai atsivėrusių *Arsenale Novissimo* erdves: *Authority for Culture and Heritage*; *Platform for Visual Arts* (kuratorė – žymi prancūzų šiuolaikinio meno teoretikė, 1997 m. Kaselio „Dokumenta“ kuratorė Catherine David, Abu Dabis); *Edge of Arabia* (organizatoriai Viktorijos ir Alberto muziejus ir Islamo meno galerija, Londonas); *East-West Divan* (organizatoriai „Tiurkio kalnai“, šiuolaikinis menas iš Afganistano, Pakistano ir Irano), vyko greta Žilvino Kempino instaliacijos.

Nacionaliniai bienalės galių svertai – tarsi veidrodinis geopolitinių planetos aktualijų atspindys: šio sezono „ašis“ – Artimieji Rytai ir naujoji Obamos JAV demokratija. Greta jų, kaip ir didžiųjų pasaulio politikų susitikimuose, nacionaliniame paviljone (apie jį toliau) bei palydimuosiuose renginiuose *akį rėžė* atvirai šovinistinė šiuolaikinio didžiamperinio rusų meno agresija: Aleksandro Ponamarenkos kinetinė instaliacija

Sub Tiziano – Ticiano darbų motyvais pagražintas povandeninis laivas, *yellow submarine* kopija, išnyrantis Didžiajame kanale; 1970–2000 m. alternatyvaus *perestrojkos* epochos politinio meno retrospektyva *The Obscure Object of Art* (organizatoriai *Stella Art Foundation*); naujo „AES+F“ grupės videokūrinio *The East of Trimalchio* pristatymas projekte *Unconditional*

Andrejus Molodkinas. Raudona ir juoda. 2009. Stiklas, kraujas, nafta. Iliustracija iš Maskvos Multimedijos meno muziejaus

Love (organizatoriai Maskvos modernaus meno muziejus, Nacionalinis šiuolaikinio meno centras).

Tačiau pabaigoje ir meniniu požiūriu margi Artimųjų Rytų, ir inovatyvūs Rytų bei Vidurio Europos menininkų projektai, ir agresyvūs rusų menas liko nepažymėti. Pagrindinius didžiosios geopolitinės olimpiados apdovanojimus susižėrė žymūs JAV menininkai, nagrinėjantys universalios žmogiškosios egzistencijos klausimus. Aukso liūtą už geriausią nacionalinį paviljoną pelnė JAV – Bruce'o Naumano paviljonas „Topologinis sodas“, o aukso liūtai už viso gyvenimo nuopelnus įteikti japonų kilmės amerikiečių menininkei Yoko Ono ir amerikiečių konceptualistui Johnui Baidessari.

Kita priežastis, lemianti Venecijos bienalės ilgaamžiškumą, – niekada (net jei, kaip ir šiemet, tarp pristatomų meno kūrinių nėra ryškaus lyderio) lankytojo nenuviliantis, pojūčius ir vaizduotę kaitinantis seno miesto ir naujo meno dialogas. Šiometinę bienalę ženklina XXI a. kūrėjų atsi- gręžimas į XIX–XX a. sandūros *fine de siècle* avangardo patirtis, iš kurių

paiškeja, kad pranašautoji *tapybos mirtis* dar neišaušo, nes ir renginyje dalyvavę menininkai, ir jį stebėjusi publika siekė konceptualaus vizualinio pasitenkinimo.

Šiais metais renginio šeimnininkai, italų paviljono kuratoriai Luca Beatrice ir Beatrice Buscaroli naujai rekonstruotame nacionaliniame paviljone Arsenale ir jo prieigose pristatė 16 skirtingų kartų menininkų komandą, sukūrusią ryškų ir įtaigų, su kuratorine paroda kokybiškai konkuruojantį postfuturistinį pasakojimą, skirtą XX a. pradžios italų avangardo sąjūdžio kūrėjo Filippo T. Marinetti kūrybinių strategijų persvarstymui.

Jauniausio švedų kilmės Frankfurte prie Maino gyvenančio meno

pedagogo, *Stadelschule* rektoriaus ir parodų salės *Portikus* kuratoriaus Danielio Birnbaumo (g. 1963) parodoje *Making Worlds* Arsenale ir *Palazzo delle Esposizioni* (taip nuo šiol vadinasis rekonstruotas „Italų paviljonas“ Giardini), atsigręžiant į XX a. pradžios architektoninių konstruktyvistų

rės šalių paviljonas „Kolekcionierius“ (kuratoriai Michaelis Eimgreenas, Ingeras Dragsetas, specialus žiuri apdovanojimas už kuratorystę), subūręs gausią grupę menininkų ir pakvietęs žiūrovą į inscenuotą pastišą. Danijos paviljonas su prieigose iškabintu plakatu „Parduodama“, primindamas

tis menininko Ragnarso Kjatanssono performansas, pristatantis publikai kūrybinio proceso virtuvę, akto tapymą iš natūros bei suteikiantis menininkui unikalią galimybę laisvu nuo kūrybinio darbo laiku mėgautis gyvenimo Venecijoje malonumais.

Kitaip negu skandinavai, rusų menininkai be ironijos atstovauja geopolitinėms Rytų imperijos galioms. Nacionalinio Rusijos paviljono „Pergalė prieš ateitį“ (kuratorė Olga Sviblova, komisaras Vassili Tserateli) atspirties taškas – 1913 m. Michailo Matiušino, Kazimiro Malevičiaus, Aleksejaus Kručenycho futuristinė opera „Pergalė prieš Saulę“. Perfrazuodamas avangardinius scenovaizdžius Pavelas Peperešteinas kuria postkonstruktyvius utopinės raudonosios imperijos pasaulinės pergalės peizažus (*The Great Red Flag, 2500; Communist Spared Station „Jupiter“ Ejected in the Year 2737*). Greta jų, pasitelkdamas naujas medijas, čečėnų kilmės menininkas Aleksejus Kalimma fluorescencinėje panoraminėje freskoje „Lietaus teorema“ vaizduoja nuvargusius tautiečius – aistringai futbolo rungtynes stebinčius, apsaugos tramdomus sirgalius. Pasakojimą užbaigia dvi Andrejaus Molodkino stiklinės pergalės deivės Nikės skulptūros „Raudona ir juoda“, pripildytos kraujo ir naftos. Atidarymo išvakarėse siekdamas skandalo autorius prie jų priklįjavo neilgai kabojusius nesankcionuotus paaiškinimus – esą tai yra „neapdirbta Čečėnijos nafta“ ir „Čečėnijos karą išgyvenusių žmonių kraujas“. Kaip rašė Ernestas Parulskis, – „Šiandieniniai Rusijos dailininkai – iš tų labiausiai matomų – smarkiai panašūs į buvusį prezidentą Putiną – bet ne tikrą, o postintelektualų. Jie hiperaktyvūs, superproduktyvūs, kalbūs, matomi, jų darbai laviruoja tarp paradokso ir anekdoto. Ir jie demonstratyviai politiškai, tiek demonstratyviai, kad tai panašu į koketavimą. Ar vaikišką suaugusiojo erzinimą, į kurį tas atlaidžiai numoja ranka“ (Ernestas Parulskis, „Rusiškos dailės Blitzkrieg’as“, <http://www.stebetojas.lt/rusiskos-dailes->

Bertozzi&Casoni. Rebusas. 2009. Keramika, glazūra, tapyta bronzą.
Nacionalinis Italijos paviljonas. Bernardo Ricci nuotr.

utopijas ir dadaistų socialinę kritiką, pristatoma 90 (13 iš jų jau mirę) skirtingų kartų menininkų nuo 27 iki 80 metų. Žilvino Kempino skulptūrinis objektas „Tūba“ atliepė postkonstruktyvistinę kuratoriaus pasakojimo liniją, tačiau plastiniame ir turininiame dialoge su Venecijos erdve, kaip ir *voratinklinė* Tomaso Saraceno kompozicija *Palazzo delle Esposizioni*, estetiniu ir prasminiu įtaigumu nusileido Arsenale pristatytai mirusios brazilų dailininkės Lygia Pape 1959–1960 m. erdvinei istaliacijai iš metafiziškai apšviestų stygų (specialus žiuri prizas).

Postavangardinių perpasakojimų ir nuorodų fone išsiskyrė projektai, kurių autoriai, pasitelkę dozę intelektualios autoironijos, persvarstydami romantišią menininko mitą, oponuoja institucijų ir meno biurokratų galių diktatui. Jų lyderis – Danijos ir Šiau-

nekilnojamo turto rinkos burbulų sproginus, kviečia prekybos agento lydimą žiūrovą apžiūrėti stilingą, danų dizaino dvasia įrengtą, kiek apleistą architekto namą. Apžiūrėjus pastatą agentas, priminęs, kad prieš priimdamas sprendimą dėl įsigijimo pirkejas turėtų susipažinti su kaimynais, pataria apsilankyti greta stovinčiame Šiaurės šalių paviljone – skandinaviško stiliaus seksualinių mažumų name, kuriame gyvena ir kuria rašytojas su bičiuliu. O tuo metu pasakojimo fabuloje atsiranda vienas neatpažintas personažas – baseine tarp dviejų namų plūduriuojantis skenduolis. Žiūrovui tenka spėti, kas jis – atsitiktinės žmogžudystės ar nusikaltimo iš meilės aistros auka.

Panašius klausimus persvarsto į menininko studiją perkurtame Islandų paviljone šešis mėnesius vykstan-

blitzkriegas). Gal britų žurnalistas, kurį savo apžvalgoje turėjo mintyje Parulskis, kaip ir dažnas vakarietis per atstumą besižavęs egzotiškai marginalia rusų kultūrine agresija, į tai ir „atleidžiai numoja ranka“. Tačiau geopolitinėms aktualijoms jautrų posovietinį Rytų ir Vidurio europietį tokia meninė pozicija kol kas labiau baugina nei smagina.

Ekonominis kapitalas – ar apie meną ir pinigus reikia rašyti?

Pasaulio rinkose, žlungant bankų kreditų sistemai, traukiantis gamybos sektoriui, sproginėjant nekilnojamojo turto kainų burbulams, britų savitraščio *The Economist* apžvalgininkų teigimu „Meno [senojo, moderniojo, šiuolaikinio, – E. L.] rinka lieka paskutinis neįveiktas bastionas. Tai yra jos patrauklumo priežastis“ (2009-06-15). Šiuolaikinio meno rinkos dinamiškumą lemia simbolinio ir ekonominio kapitalo vertės įtvirtinančių institucijų sistema. Simbolinio kapitalo vertę sąlygoja menininkų rengiančios meno mokyklos reputacija, tarptautinės megaparodos (tarp jų ir Venecijos bienalė), kuriose pristatomi naujų žvaigždžių kūriniai, juos išigyjantys muziejai, vertinant ir plačiai visuomenei pristatanti nepriklausoma meno kritika, o ekonominio kapitalo vertę nustato komercinėse meno galerijose, galerijų mugėse, aukcionų namuose vykstančių sandorių apimtys.

Bienalės pristatymo spaudos atstovams ir profesionalams dienomis (2009-06-03–06) į renginį be dalyvių bei oficialiuose atidarymuose dalyvaujančių politikų sugužėjo statistiškai neįvardytas, tačiau gausus būrys žurnalistų, meno kritikų, kuratorių, galerininkų, tarpininkų, aukcionininkų, kolekcionierių. „Likus dviem dienom iki bienalės atidarymo, iš 350 Venecijos viešbučių rezervavimo tinklalapiai rodė 7 viešbučius, kurie dar siūlė laisvus kambarius. Pigiausias kainavo 700 eurų“ (Paulius Jurkevičius, „Kanalų mieste – meno provokacija“, in: *Lietuvos rytas*, priedas *Mūzų malūnas*,

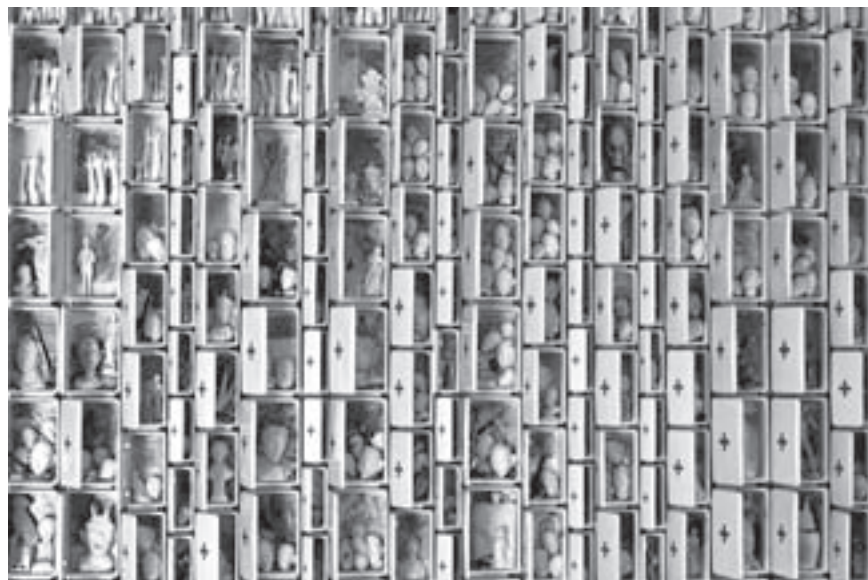
2009-06-08, p. 14). Dalis jų atidarymo išvakarėse buvo pakviesti į prancūzų multimilijonieriaus, vieno žymiausių pasaulyje (septintoji vieta) šiuolaikinio meno kolekcionieriaus, Christie's aukciono namų savininko François Pinault antrąjį (pirmasis – *Palazzo Grassi* – duris Venecijoje atvėrė 2005 m.) šiuolaikinio meno centrą *Punta della Dogana*, išsikūrusį išpūdingai rekonstruotame XVII a. senosios Venecijos muitinės pastate (20 mln. eurų kainavusios rekonstrukcijos autorius japonų architektas Tadao Ando). O vos už kelių šimtų metrų nuo jo prieš pusę amžiaus iškilęs Peggy Guggenheimo muziejus pristato modernizmo ir vėlyvojo modernizmo klasiką.

Iš karto po bienalės atidarymo didžiama Venecijos svečių netruko persikelti į 40-ąją šiuolaikinio meno mugę „Art Basel 09“ (2009-06-10–14), kurioje 300 galerijų iš 29 šalių pristatė 2500 menininkų. Renginį aplankė daugiau nei bet kada anksčiau – 61 000 kolek-

objektai „Flux“, kuriuos perspektyvių menininkų ekspozicijoje *Volta/5* pristatė ir sėkmingai pardavė ne „Vartų“, o Niujorko *Spencer Brownstone* galerija (<http://premierartscene.com/magazine/volta5-basel/>).

Kas yra kas Lietuvoje?

Pirmą Lietuvos nacionalinio paviljono (dalyviai Mindaugas Navakas ir Eglė Rakauskaitė, komisarė Lolita Jablonskienė) pristatymą Venecijos bienalėje 1999 m. iniciavo ir organizavo paskutinius metus veikiantis Atviros Lietuvos fondo padalinys – George'o Soroso šiuolaikinio meno centras. Nepriklausomybės pradžioje (1993) išsikūrusi nevyriausybinė organizacija siekė spartinti Lietuvos meno išiliejimą į tarptautinę sceną, aktyvinti privačias meno iniciatyvas, kurti naujus meno ir verslo partnerystės tinklus (taikart dalyvavimo išlaidas dalijosi ALF ir Kultūros ministeri-

Bertozzi&Casoni. Nebaigta-užbaigta kompozicija. 2009. Keramika, glazūra. Nacionalinis Italijos paviljonas. Bernardo Ricci nuotr.

cionierių, kuratorių ir aktyvių meno lauko dalyvių. Pirkimo-pardavimo sandorių objektu mugėje tapo *Dogana-effect* – naujajame François Pinault muziejuje pristatomų autorių kūriniai bei bienalės menininkų darbai, tarp jų ir aštuoni Kempino skulptūriniai

ja). Nutraukęs veiklą, fondas išiliejo į vieno iš trijų nacionalinių muziejų struktūrą kaip Lietuvos dailės muziejaus Šiuolaikinės dailės informacijos centras, kuris šią vasarą tapo duris lankytojams atvėrusios Nacionalinės dailės galerijos branduoliu. Čia svar-

bu priminti, kad iki Nacionalinės galerijos atidarymo, 1996 m. uždarius LDM XX a. lietuvių dailės ekspoziciją Vilniaus Rotušėje, sostinės gyventojai, svečiai, potencialūs šiuolaikinio meno gerbėjai ir pirkėjai neturėjo galimybės susipažinti su XX–XXI a. lietuvių meno raidos panorama, t. y. meno rinkos institucinė sistema veikė be muziejaus – svarbiausios simbolinio kapitalo vertę nustatančios grandies.

2001 m. Lietuvos nacionaliniame paviljone Šiuolaikinio meno centras sėkmingai pristatė naujausius Deimanto Narkevičiaus video kūrinius. Mat net ir nepelnę specialių apdovanojimų, menininko video darbai „Legendos išsipildymas“ ir „Energija“ buvo pastebėti tarptautiniame lauke, t. y. dalyvavimas renginyje tapo postūmiu *keliui į žvaigždes*, suteikė galimybę dalyvauti tarptautiniuose renginiuose bei parduoti savo darbus svetur. Tačiau Narkevičiaus partneriais šiame kelyje tapo ne lietuviškos, o Vakarų meno galerijos bei institucijos.

Nuo 2002 m. Kultūros ministerija skelbia viešą konkursą, kuriame projektą nacionaliniam paviljonui teikia menininkas ir jo sumanymą administruojanti institucija. Atrinkto projekto įgyvendinimui skiriama 500 000 Lt (2003 m. Lietuvos dailininkų sąjunga kartu su galerija „VU“ (Paryžius) – Svajonės ir Pauliaus Stanikų projek-

tas „Pasaulinis karas“; 2005 m. LDM ŠDIC ir Maya Stendhal galerija (Niujorkas) – Jono Meko „Mažų ir asmeniškų dalykų svarba didžiųjų užmojų laikais“, kuratorius Liutauras Pšibilskis, komisarė Lolita Jablonskienė, geriausio nacionalinio paviljono vardas; 2007 m. ŠMC – Nomedos ir Gedimino Urbonų „Villa Lithuania“, komisaras Simonsas Reesas, paviljonas pelnė bienalės žiūri garbės paminėjimą). Tačiau pinigai tenka renginio administravimui, kūrinių instaliavimui, ekspozicinių patalpų nuomai, leidybai. Tai reiškia, kad valstybė investuoja į komercinių paslaugų pirkimą, o ne į galutinį projekto rezultatą – meno kūrinių. Ignoruodama klasikinius meno rinkos dėsnius – menininko sėkmę renginyje lemiantį kūrinių kainų augimą – ji investuoja neapdairiai, tenkindamasi tik simbolinio atstovavimo, o ne ekonominio kapitalo grąža. Šiandien išaugus Narkevičiaus, ryt – Kempino darbų kainoms, Lietuvos muziejai neįstengs jų nusipirkti. O tai reiškia, kad investavusi į menininko sėkmę, valstybė lieka prie tuščios geldos. Maža to, kartais net atrodo, kad ji visomis išgalėmis stengiasi slopinti besikalančius liaunus meno rinkos daigus. Jei knygų leidyba bent kurį laiką buvo atleista nuo PVM, tai meno kūrinių pirkimo-pardavimo sandorius vykdančios meno galerijos

pelnas apmokestinamas kaip komercinės įmonės. O tai mažoje ir uždaroje rinkoje skatina šešėlinį meno kūrinių pirkimo iš dirbtuvių procesą, kai dailės galerijos tampa tokių nelegaliai įsigytų kūrinių vitrinomis. O naujoji mokesčių sistema pirkimo pardavimo sandorius tik dar labiau stumia į pilkąją zoną.

Įdomu, kad net ir sėkmingi mūsų meno lauko žaidėjai tarptautiniame kontekste pasirodo esantys pažeidžiami. Būdamą vietinė lyderė tarp žinybinių Lietuvos dailininkų sąjungos galerijų, veikiančių kaip parodų salės, „Vartų“ galerija dalyvavimo Venecijos bienalėje galimybėmis iki galo nepasinaudojo. Juk Kempino pristatymo Bazelio mugėje komercinė sėkmė džiaugėsi Niujorko galerija.

Šeštoji Lietuvos dalyvavimo Venecijos bienalėje pamoka sako, jog siekis šiuolaikinio meno kūriniui kaip kultūros produktui suteikti pridedamąją ekonominę vertę sietinas su realia, o ne imitacine simbolinio ir ekonominio kapitalo vertę nustatančių institucijų sistema, stiprinančia sektoriaus pozicijas rinkoje ir atpalaiduojančia valstybę nuo finansinių išipareigojimų. Neaktyvinant grynojo meno lauko, investicijos į kūrybinių industrijų slėnių statybas teatkartos graudžias Valdovų rūmų projekto įgyvendinimo pamokas. ❏

Berliuskonizmo galas?

JONAS MALINAUSKAS

San Silvio d'Arcore (it. šv. Silvijus Arkorietis), – taip pasivadino Italijos premjeras Silvio Berlusconi, šių metų spalio 7-osios vakarą sveikindamasis su Popiežiaus valstybės sekretoriumi kardinolu Tarcisio Bertone. Metaforoje paminėtas vietovardis – tai jo namai, šiaurės Italijos Lombardijos regiono Arcore miestelyje esantis pirmiausia verslininko, dabar ir politiko Berlusconi štabas. Italų politiniame žargone šis vietovardis jau senokai yra tapęs „berliuskonizmo“ sinonimu. Minėtasis neformalus susitikimas su kardinolu Bertone įvyko Romos Venecijos rūmuose atidarant parodą „Valdžia ir malonė. Šventieji Europos globėjai“ (*Il Potere e la Grazia. I santi patroni d'Europa*). Kaip tik tą pačią spalio 7-ąją, Italijos Konstitucinis teismas panaikino įstatymą, garantavusį superimunitetą keturioms svarbiausioms Respublikos institucinėms figūroms: prezidentui, Atstovų rūmų bei Senato pirmininkams ir, žinoma, įstatymo iniciatoriui – premjerui. Berlusconi vadovavimo dabartinei vyriausybei pradžioje 2008 m. birželį paskubomis priimtas įstatymas numatė ne tik įprastą imunitetą ir kitur garantuojamą tautos išrinktiesiems, bet ir blokavo bet kokius prokuratūros veiksmus minėtų keturių asmenų atžvilgiu. Vis dėlto jei prezidentui ir parlamento rūmų pirmininkams Konstitucinio teismo sprendimas reiškia tik formalų nepagrįstai išplėstos neliečiamybės susiaurinimą, tai Berlusconi atveju jis turi ir labai konkrečių implikacijų: atgaivinamos kelios bylos, kurias, išgaliojus minėtam įstatymui, prokuratūra prieš keliolika mėnesių buvo priversta nutraukti.

Tad „Silvijus Arkorietis“ – tai šiek tiek sarkastiška ir berliuskoniškai kiek teatralizuota užuomina apie jį ištikusią negandą. Griebdamasis tokios metaforos Berlusconi turbūt žinojo, kad Bažnyčios liturginiame kalendoriuje minimi ne mažiau kaip septyni šventieji Silvijai ir kad visi jie – kankiniai.

Kas yra Silvio Berlusconi ir kas yra berliuskonizmas? Iš kur jie ėmėsi? Dabartinis Italijos premjeras gimė 1936 m. Baigęs mokslus, pirmiausia vertėsi prekyba šluotomis ir siurbliais, kurį laiką uždarbiavo linksmindamas kruizinių laivų keleivius. 1961 m. įkūrė statybos bendrovę, kuri, sugebėdama stebėtinai lengvai gauti milžiniškas paskolas, greitai tapo viena stambiausių įmonių šiaurės Italijoje. Ilgainiui Berlusconi verslo akiratyje atsirado prekybos centrai, bankininkystė, leidyba, o aštunto dešimtmečio pabaigoje – ir televizija. Dešimtys įvairių bendrovių, tarp jų televizijos kanalų grupė *Mediaset* ir viena didžiausių leidyklų *Mondadori*, priklauso 1978 m. įkurtam koncernui *Fininvest*, kuriam šiuo metu vadovauja Berlusconi šeimos nariai. 2007 m. koncerno apyvarta viršijo 6 mlrd. eurų.

Italijos politinio gyvenimo akiratyje pirmą kartą, tačiau dar netiesiogiai, ne kaip politikas, Silvio Berlusconi pasirodė 1984 m. Tai buvo gana svarbaus lūžio metai. Visą pokario laikotarpį valdė krikščionys demokratai, sudarydami mažiau ar daugiau įpareigojančias koalicijas su mažomis tradicinės demokratijos partijomis (respublikonais, liberalais, socialistais), opozicijoje visą laiką turėdami didelę ir įtakingą komunistų partiją. Tačiau 1984 m. krikdemai buvo pri-

versti užleisti premjero postą koalicijoje mažesniajai socialistų partijai. Vyriausybei ėmė vadovauti gana liberalios italų socialistų partijos lyderis Bettino Craxi. Nors tuo metu apie Berlusconi vaidmenį nebuvo daug kalbama, dabar retrospektyviai dažnai gretinami du sutapę ano meto įvykiai: Berlusconi parama socialistams, lemtingai prisidėjusi prie Craxio vyriausybės sudarymo, ir vienas pirmųjų šios vyriausybės aktų – leidimas privačioms televizijoms transliuoti laidas nacionaliniu mastu, sudaręs sąlygas Berlusconi televizijų tinklo išplėtojimui.

Antrą kartą, jau kur kas rimčiau, Italijos politikos akiratyje Silvio Berlusconi pasirodė 1993 m. rudenį. Tą kartą vykstant Romos mero rinkimams jis parėmė dešiniųjų kandidatą Gianfranco Fini, ką tik pradėjusį vadovauti pokario dešimtmečiais izoliuotam pofašistiniam *Movimento Sociale Ita-*

Silvio Berlusconi. Nuotrauka iš Geoffro Andrewso knygos „Not a normal Country. Italy after Berlusconi“ (London, 2005)

liano (Italijos socialiniam sąjūdžiui) ir bandanti išpilietinti tuo metu sparčiai kintančioje Italijos politikos panoramoje. Fini Romos meru netapo, tačiau per rinkimus užsimezgęs bendradarbiavimas su Berlusconi padėjo pamatą dešiniųjų Italijos politinių jėgų persigrupavimui.

Tuo pat metu didieji persirikiavimai vyko ir kairėje. Iki Šaltojo karo pabaigos, net ir hipotetinio rinkimų laimėjimo atveju, jokiaje padalytos Europos Vakarų šalyje komunistams nebūtų leista valdyti. Pagaliau ir jų ideologija nenumatė derinimosi prie demokratijos taisyklių. Tad pasmerkti būti opozicijoje kelis dešimtmečius, jie kaupė ateičiai politinį, kultūrinį (ir ekonominį) kapitalą. Net ir nevaldydami, komunistai turėjo savo balsą valstybinių įmonių administravime, kultūros ir švietimo institucijose, turėjo savo porciją valstybės remiamos žiniasklaidos, o svarbiausia – tiesioginis nedalyvavimas šalies valdyme visuomenės akyse kūrė tam tikrą moralinio švarumo, nesusitepimo „prie lovio“ įvaizdį.

Žlugus Sovietų Sąjungai ir grįžus laisvei į Rytų Europą, taip pat ir stiprią komunistų partiją turėjusioje Italijoje žlugo iki tol galiojęs *status quo*. Komunistų partija tuoj pat persirikiavo ir pasivadino Demokratine kairiųjų partija. Neišvengta ir skilimų. Dalis principingesnių komunistų liko prie savo ir nesidėjo su naujais „demokratais“. Tuo pat metu prasidėjo ir staigus dešimtmečiais darytų kompromisų konsoliduotos senosios santvarkos žlugimas. Italijoje stoji vadinamasis *Mani pulite* („Švarių rankų“) periodas. Buvusios koalicijos nariams ir apskritai senosios santvarkos veikėjams prokuratūra išskėlė šimtus bylų dėl korupcijos. Tuometinis krikščionių demokratų partijos vadovas Arnaldo Forlani buvo nuteistas dvejiems su puse metų kalėjimo, bet galiausiai atsipirko slaugo darbu ligoninėje. Minėtasis socialistų lyderis Craxi, pareiškęs, kad neketina sėsti į kalėjimą už tai, kas anksčiau buvo toleruojama, o dabar staiga tapo nusikaltimu, pabėgo iš Italijos į Tunisą (po kelerių metų ten ir mirė, testamentu pareikšdamas, jog nenori, kad jo palaikai būtų perkelti į Italiją). Griūvant keturis dešimtmečius galiojusiai santvarkai atrodė, kad niekas

nesutrukdydys buvusių komunistų atėjimui į valdžią.

Sutrukde Berlusconi, 1994 m. pradžioje per keletą mėnesių sukūręs naują politinį vienetą – futbolo sirgalių šūkiu pavadintą judėjimą *Forza Italia* („Pirmyn, Italija“) ir skubiai sudaręs koaliciją su tuo pat metu persitvarkančiomis dešiniomis politinėmis

Silvio Berlusconi kaip Napoleonas

jėgomis. Keturis dešimtmečius valdę krikdemai ir jų rinkėjai buvo gerokai susiskaldę. Dalį patraukė į savo pusę arba tiesiog absorbavo Berlusconi partija. Kairysis krikdemų sparnas nuėjo paskui besireformuojančius komunistus. Berlusconi sąjungininkais iš karto tapo minėtoji pofašistinė Fini vadovaujama partija, kuri irgi išsižadėjo senųjų sąsajų su musoliniška praeitimi ir pasivadino *Aleanza Nazionale* (Tautos Sąjunga). Kitas svarbus sąjungininkas – šiauriniuose Italijos regionuose (jų gyventojų įsitikinimu – turtingesniuose, darbštesniuose ir pažangesniuose už pietinius) kilęs nepasitenkinimo centrine valdžia sąjūdis – *Lega Nord* (Šiaurės Lyga), iš pradžių turėjęs ryškių separatistinių bruožų, šiandien reikalaujantis federacinės santvarkos.

1994 m. buvo sudaryta pirmoji Ber-

lusconi vyriausybė, kuri po kelių mėnesių žlugo, iš koalicijos pasitraukus Šiaurės Lygai. Berlusconi politinių ambicijų įgyvendinimas turėjo būti atidėtas net iki 2001 m. dešiniųjų koalicijos laimėtų rinkimų. Šį kartą vyriausybė išsilaikė visą penkerių metų parlamento kadenciją. 2006 m. rinkimus „per plauką“ laimėjo buvusio Europos Komisijos vadovo Romano Prodi vadovaujama buvusių komunistų, kairiųjų krikdemų ir kelių smulkių kairiųjų partijų koalicija. Tačiau pastarosios gyvavimas dėl į ją subėgusių visų „antiberliuskoninių“ partijų nedarnos po pusantrų metų baigėsi. Pirmalaikius rinkimus vėl laimėjo Berlusconi vadovaujama koalicija ir prasidėjo naujas, vėl gana stabilus berliuskonizmo laikotarpis.

Kuo berliuskonizmas skiriasi nuo kitų valdymo formų? Asmeniame lygmenyje – tai visų pirma paties Berlusconi demonstratyvus pasitikėjimas savimi ir sugebėjimu valstybę tvarkyti ne blogiau kaip savo firmą; bendresnėje politinėje plotmėje – tai siekimas sukurti tobulą dvipolę sistemą, kurioje varžytųsi tik dvi politinės jėgos ir valdantiejiems netrukdytų įprastinio daugiapartinio parlamentarizmo subtilybės.

Nuo pat žengimo į politikos areną Berlusconi pabrėžia neturįs nieko bendra su senaisiais politikos profesionalais, kad jis yra verslininkas, kuriam politika – tai tarnavimo žmonėms forma. Sugeba kalbėti ir labai paprastai, ir (su kita publika) naudoti sudėtingiausias retorines formas (nė akimirksniu nestabtelėjęs ir be mažiausios klaidos pasakyti ilgiausią sakinį su keliskart pavartota tariamąja nuosaka). Tikėdamas savo paties žavumu, patrauklumu, galantiškumu, šmaikštumu, nevengia „politiškai nekorektiškų“ frazių. Sunku pasakyti, sąmoningai ar nesusivaldęs, vienam jį supykdytą vokiečiui europarlamentui Briuselyje išrėžė: „Pone Schultzai, jūs galėtumėte vaidinti konclagerio prižiūrėtoją“. Įdomiausia, kad po pas-

tarojo akibrokšto kilus nemenkam sambrūzdžiui ir reikalaujant atsiprašymo, Berlusconi neatsiprašė, o tik paaiškino, kad kalbėdamas apie lagerio prižiūrėtojo vaidmenį, jis galvoje turėjo kadaise televizijoje matytą amerikietiška komedija, kurioje buvo toks simpatiškas ir šiek tiek trenktas seržantas Schultzas. Visas problemas Berlusconi sakosi sprendžiąs asmeniškai ir už viską prisiimamą atsakomybę. Jei nesiseka, tuoj pat nurodo kaltuosius – sąmokslą prieš jį rezgančius visokio plauko „pabalusius komunistus“. Taip pat ir užsienio politikoje jis elgiasi kaip verslininkas ar, tiksliau tariant, – kaip stambios bendrovės savininkas, viską stengdamasis grįsti asmenišku lyderių bendravimu.

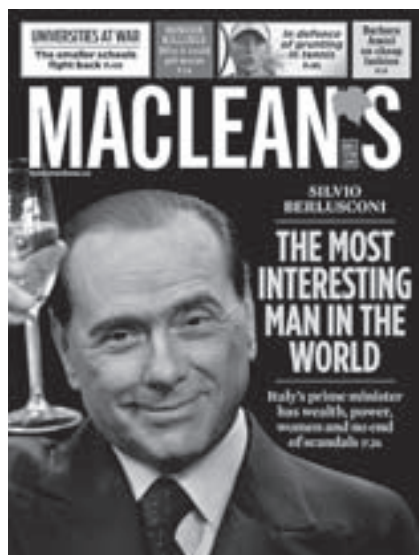
Berlusconi siekiamam stabiliam parlamentiniam bipoliarizmui garantuoti buvo sukurtas makiaveliškas rinkimų įstatymas, kuris rinkimus laimėjusiai koalicijai sudaro sąlygas ramiai valdyti iki kitų rinkimų. Po pastaruoju metu eksperimentuotų įvairių rinkimų įstatymo variantų ap-

suteikia vadinamąją „daugumos premiją“, t. y. žemutinės ribos nepasiekusių partijų arba koalicijų balsus atiduoda ne proporcingai visiems, tą ribą peržengusiems, bet tik vienam pagrindiniam laimėtoju. Tokiu atveju laimėtojai gauna dar ir keliasdešimties vietų parlamente „premią“.

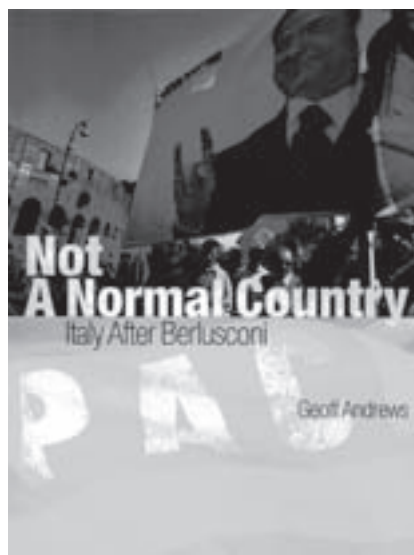
Tokia rinkimų tvarka iš tiesų, kad ir priverstinai, poliarizavo Italijos politinį gyvenimą. Aukštai užkeltas proporcingų rinkimų žemutinis barjeras eliminavo į koalicijas nesijungusias arba nepriimtas mažas partijėles. Vis dėlto nesugebėta sukurti geidžiamos situacijos, kurioje būtų tik du varžovai. Šiuo metu pagrindinis trečiasis „žaidėjas“ yra iš Berlusconi koalicijos prieš porą metų pasitraukusi dešiniųjų krikdemų partija. Šių metų spalio pabaigoje panašų atsiskyrimo nuo kairiųjų bloko procesą pradėjo ir kairieji krikdemai. Jei abi atšakos susijungs, tai iš esmės reikš naujos senosios krikščionių demokratų partijos atsikūrimą ir kartu atsiradimą trečiosios stambios politinės jėgos, kuri fak-

iki galo išspręstas interesų konfliktas ir bylų dėl korupcijos atnaujinimas. Formaliai, pagal interesų konflikto įstatymo raidę, visus reikalavimus Berlusconi tarsi ir įvykdė, tačiau tuo pat metu niekas neabejoja, kad jis ir toliau yra vienintelis savo verslo „bosas“. Tai pasakytina ir apie verslą, ir ypač apie Berlusconi žinioje esančius televizijos kanalus bei spaudą, dėl kurių, net ir esant tam tikriems teisiniams „saugikliams“, viešųjų ryšių ir politinės reklamos sferoje neįmanoma jokia normali konkurencija. Lygiai taip pat neabejojama, kad ir superimunitetą garantavęs įstatymas buvo priimtas *ad personam*, o jei taip, tai ir korupcijos bylos, matyt, buvusios iškeltos ne be pagrindo.

Nemenką grėsmę berliuskonizmui kelia pastaruoju metu išėjusios į viešumą rimtos moralinės problemos, atsidūrusios žiniasklaidos debatų centre. Šių metų pavasarį paaiškėjo, jog buvo kviečiamos prostitutės į Romoje Berlusconi organizuojamus susitikimus su jam artimais politikais ir

Silvio Berlusconi ant leidinio „Maclean's“ viršelio

Geoff Andrewso knygos „Not a normal Country. Italy after Berlusconi“ viršelis (London, 2005)

Silvio Berlusconi ant leidinio „The Economist“ viršelio

sistota prie gana išradingos proporcingų rinkimų sistemos, kuri įpareigoja dar prieš rinkimus sukurti būsimas koalicijas, nurodyti jų kandidatus į premjerus ir laimėjusiai koalicijai

tiškai sužlugdytų berliuskoniškąjį bipoliarizmą ir verstų grįžti prie įprasto parlamentinio pliuralizmo modelio.

Berliuskonizmui gresia ir kiti pavojai – visų pirma paties premjero ne

verslininkais. Greitai po to Ispanijos spauda publikavo keletą nuotraukų iš vasaros vilos, kuriose greta (apsirengusio) Berlusconi užfiksuotos pusnuogės merginos ir visiškai nuo-

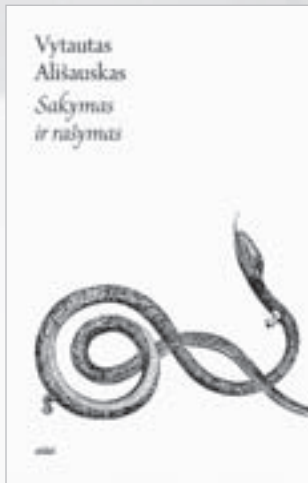
gas buvęs Čekijos premjeras. Nors šie dalykai priklauso privataus gyvenimo sferai, tačiau jiems išėjus į viešumą atsiskleidė ne itin žavūs Berlusconi asmenybės bruožai. Kitoje šalyje tokie skandalai, ko gero, baigtųsi atsistatydinimu. Tačiau Berlusconi į pasipiktinimo bangą atsakė statistinių apklausų duomenimis: „Italai mane palaiko tokį, koks esu“. Antra vertus, esama ir ženklų, kad pastarųjų dalykų narpliojimas spaudoje Berlusconi gerokai suerzino. Turbūt labiausiai jam nepatiko katalikų žiniasklaidos kritika, nes berliuskoniškoji spauda ėmėsi rafinuotos tramdymo operacijos, nukreiptos prieš Italijos vyskupų konferencijos dienraščio *L’Avenire* redaktorių. Tuoj buvo ištraukta į viešumą, kad jis esąs gėjus ir kad dėl tam tikrų savo asmeninio gyvenimo faktų praeityje yra turėjęs reikalų su teismais. „Matote koks veidmainys kala prie kryžiaus mūsų premjera!“ – rašė vienas Berlusconi šeimos leidžiamas

laikraštis. Incidentas baigėsi tuo, kad Vyskupų konferencija pirmiausia pareiškė pasitikėjimą savojo laikraščio redaktoriūmi, bet po kelių dienų priėmė jo atsistatydinimą.

Po pastarojo konflikto Berlusconi nusprendė kuo greičiau pagerinti santykių su katalikais vaizdą. Pasistengė taip suderinti grįžimą iš JTO Generalinės asamblėjos atidarymo, kad iš Niujorko parsikrendantis jo lėktuvas Romos Ciampino oro uoste rugsėjo 26 d. nutūptų prieš pat popiežiaus išvykimą iš to paties oro uosto į Čekiją. Ta proga Berlusconiui pasisėkė 15 minučių pabendrauti su Popiežiaus valstybės sekretoriumi ir 3 minutes – su pačiu Benediktu XVI. Panašios intencijos jį turbūt atvedė ir į minėtos parodos Romos Venecijos rūmuose atidarymą, kuriame dalyvavo ir kardinolas Popiežiaus valstybės sekretorius. Skirtumas tik tas, kad spalio 7 d. jį jau slėgė dar vienas rimtas rūpestis – panaikinus įstatymą, garantavusį visišką imu-

nitetą, vėl iškilusi korupcijos bylų atnaujinimo grėsmė. Kardinolui Bertone tą vakarą jis save pavadino kankiniu, gal taip norėdamas tik parodyti, kad jo neapleido humoro jausmas, o gal ir rimtai tikėdamas, kad jis tapo teisėjų šamokso auka.

Trumpai tariant, berliuskonizmas po truputį „kliba“. Grįžtama prie senos išbandytos daugiapartinės parlamentinės demokratijos ir mažėja tikimybė, kad bus įgyvendintas politinio dvi-partiškumo bei valstybės kaip įmonės administravimo projektas. Blėsta ir paties Berlusconi asmens kerai, apžavėję pusę Italijos. Pastarąjį aspektą ganėtinai taikliai suformulavo vienas pagrindinių Berlusconi politinių varžovų, kairiųjų atstovas Dario Franceschini, po prostitučių Romos rūmuose ir nuogalių premjero vasarnamyje skandalų kreipdamasis į italus: „Tėvų ir motinų norėčiau paklausti: ar norite, kad šitas žmogus savo pavyzdžiu auklėtų jūsų vaikus?“

Vytautas Ališauskas SAKYMAS IR RAŠYMAS

Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Rašyti ar skaityti mums atrodo paprasta ir kasdieniška. Kasdiena taip persunkta rašto, kad jo net nebepastebime. Tačiau prieš kelis šimtmečius Lietuvoje viešpatavo sakytinė kultūra – keista ir dar mažai pažinta. Bandant suvokti jos savitumą, skaidrėja nemąža sunkiai paaiškinamų dalykų: kodėl Gediminas, atsisakęs krikštutis, naktimis užsidaręs raudodavo? Kodėl Kęstutis taip lengvai sulaužė priesaiką, duotą savo dievų akivaizdoje? Kodėl Jogailos brolis atsižadėjo visko, kas lietuviška, ir tapo lenku? Kodėl keliautojai manė, kad lietuviškos gyvatės turi keturias kojas? Kodėl beraščiai valstiečiai iš kartos į kartą saugojo rašytinius dokumentus?

Į Lietuvą atėjusi rašto kultūra atnešė ne tik knygas. Ji metė iššūkį bendruomenės tapatumui – kitoks individo supratimas, kitoks dvasingumas, kitokia teisingumo vizija. Bet ši kultūra negyvavo atskirai, ji susipynė su sakytinio gyvenimo formomis, keitė jį ir keitėsi pati. Ši sampyna, jos pagimdytos dermės ir konfliktai iki šiol veikia mūsų savimonę ir kūrybą, politiką ir asmeninį gyvenimą.

Ši knyga – ko gero, pirmas mėginimas aptarti, kuo savita senosios Lietuvos kultūra, remiantis kalbėjimo ir rašymo fenomenais.

Eiti obuoliauti su meška?

Įspūdžiai iš kremlinukų „konferencijos“

MINGAILĖ JURKUTĖ

Rugsėjo pabaigoje Vilniuje įvyko Maskvos ideologų demaršas, pavadintas „tarptautine istorikų konferencija“, skirta „Molotovo–Ribbentropo pakto ir Antrojo pasaulinio karo priežastims analizuoti“. Oficialūs renginio organizatoriai – partija „Frontas“, Lietuvos socialistų partija ir Lietuvoje gyvenančių Didžiojo tėvynės karo veteranų organizacija, tačiau faktiniai rengėjai – Kremliaus ideologai. Lietuvos istorikai konferencijoje nedalyvavo, tad Lietuvai atstovavo jau minėtų partijų intelektualai, kitoms šalims – keli panašiai mažai reikšmingi kairiųjų ekstremistinių pažiūrų veikėjai.

Įvykis tikrai neliko nepastebėtas – spaudoje (ypač elektroninėje) pasirodė išsamūs pranešimai, nušviečiantys renginio eigą, taip pat gilesnės analizės, narstančios Rusijos politiką, santykius su Rusija. Susilaukta ir atoveiksmių – antai Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga apkaltino Algirdą Paleckį antivalstybiniais veiksmais ir kreipėsi į Teisingumo ministeriją kviesdama panaikinti „Fronto“ registraciją. Vis dėlto norėjęsi pasidalyti įspūdžiais iš renginio, juoba kad jų rinkti bei juos apmąstyti buvau ten NŽ-A redakcijos „komandiruota“...

Apskritai nėra lengva pasakyti, ku toks re(n)ginys normalų žmogų trikdė labiausiai – ar dėl taip smarkiai iškraipomos istorinės tiesos, ar dėl to, jog kažką tvirto pasako tik svečiai iš Rusijos, ar dėl nepaprasto, tiesiog neįtikėtino viso vyksmo sklandumo, ar dėl to, jog perkėlus žvilgsnį nuo kalbėtojų prie auditorijos, kyla rimta abejonė: neįtikėtina, kad šiuo metu buvo

verta organizuoti tokią stambią propagandinę akciją?

Ši „konferencija“ Vilniuje, tiesą sakant, buvo tik elementas daug platesnės kampanijos, skirtos naujam Rusijos įvaizdžiui formuoti – tiek tarp savų piliečių, tiek užsienyje. Maskva dirba labai rimtai – kuria programas, fondus ir institutus, samdo viešųjų ryšių kompanijas, leidžia knygas ir kovoja tikrą karą informacinėje erdvėje. O pastaruoju metu veikla krypsta nuo kovos informacinėje erdvėje link „darbo su gyvais žmonėmis“ – telkiamos organizacijos, galinčios atstovauti ir ginti nacionalinius rusų interesus, organizuojami renginiai, skelbiantys oficialų Rusijos požiūrį į dabartį ir istoriją, telkiami žmonės, vertinantys ir puoselėjantys Rusijos kultūrą.

Keletą žodžių derėtų tarti ir apie pačius rengėjus – pagrindinius „konferencijos“ šulius.

Vadimas Mingaliovas prisistatė kaip valstybinių ekonominių programų ir nacionalinių projektų struktūrinio vystymo centro „Kremliaus strategija“ prezidentas. Centras užsiima ekonominės plėtros ir istorinės atminties kūrimo samplaika, turinčia lygiagrečiai kelti ekonominę žmonių gerovę ir pasididžiavimo savo šalimi – ir dabartine, ir su visa (?) istorija – jausmą. Trumpai centro strategiją galima nusakyti kaip buvusios galybės prisiminimo, atgavimo ir posovietinės erdvės atkovojo projekto. Greta pozityvių tikslų centras skelbia kovą su matomomis negerovėmis: valdžios kritika valstybės viduje, kurstoma ir palaikoma užsienio jėgų, ir antirusiš-

komis nuotakomis tarptautiniame lygmenyje, kurstomomis pirmiausia Ukrainoje ir Lietuvoje. Šioms grėsmėms įveikti centras yra numatęs specialias „informacines programas“, turinčias „užkirsti kelią“ nepageidaujamiems reiškiniams.

Aleksejus Vlasovas – Maskvos valstybinio Lomonosovo universiteto Istorijos fakulteto prodekanas, Posovietinės erdvės tyrimų centro generalinis direktorius. Šis centras užsiima įvairiausiais tyrimais visais įmanomais pjūviais, stebi ekonominių ir politinių gyvenimą, renka ir sistemina įvairius duomenis apie šias šalis, organizuoja „konferencijas“, „diskusijas“ ir pan. Pats Vlasovas skelbiasi Baltijos šalių specialistu, dar jis tiesiogiai vadovauja centro specialiujų projektų skyriui.

Aleksandro Djukovo vadovaujamas fondas „Istorinė atmintis“ oficialiai prisistato kaip ne pelno siekianti visuomeninė organizacija, įkurta „objektyviems“ moksliniams Rusijos ir Rytų Europos XX a. istorijos tyrinėjimams skatinti. Pats Djukovas neigia tokių objektyvių tyrimų egzistavimą Baltijos šalyse, kaip ir šių šalių okupacijos faktą ar komunizmo nusikaltimus.

Šių žmonių kompetencija abejoti neverta. Ir dėl to jų „svita“ ir auditorija ima atrodyti dar keisčiau. Apskritai kiti renginio svečiai buvo mažai svarbūs, jų funkcija buvo sudaryti plataus čia skambančių idėjų palaikymo įspūdį, džiaugsmingai pritarti arba rūsčiai piktintis – nelygu, ko būtent konkrečiu momentu reikėjo.

Auditoriją sudarė negausios „frontininkų“ pajėgos ir lietuviškosios raudonarmiečių divizijos veteranai, kiekvienas su dovanų gauta knyga „Šešioliktoji lietuviškoji = Шестнадцатая литовская“ rankose. Renginio, kurį vedė Paleckis, režisūra priminė ne taip seniai draugiškų respublikų sąjungą vadintos valstybės masinius spektaklius, siekiančius įpiršti dažniausiai tikrovės tik atsitiktinai tepaisančią „istorinę tiesą“. Tačiau ši Vilniaus akcija taip pat turėjo pritraukti visus palankiai žiūrinčius į čia pateikiamą Rusijos viziją – ne Antrojo pasaulinio

karo interpretacija, bet būtent atitinkamą Rusijos įvaizdį, vaidmenį, reikšmę, įtaką etc.

Galima išvelgti du renginyje išryškėjusius motyvus – Rusijos kaip didelio ir teigiamo istorijos subjekto vaidmenį, jo atskleidimą bei Rusijos kaip stiprios ekonomikos ir aukštos kultūros šalį, o užsieniui – kaip vertingą ekonominį ir kultūrinį partnerį.

Pirmasis motyvas remiasi gerai žinoma Antrojo pasaulinio karo versija, pagrįsta istorija apie „fašistinio žvėries“ augimą, siautėjimą ir jo sutramdymą, aiškiai nustatanti karo kaltininkus, agresorius, aukas ir didvyrius. Aukų jame labai daug, o štai į didvyrius pretenduoja gal tik Sovietų Sąjunga, numaćiusi karą, bandžiusi jam užkirsti kelią (aišku, Molotovo–Ribbentropo paktu), o nepavykus – pasiaukojamai kovojusi su visos žmonijos priešū fašistine klika. O tarp kaltininkų greta Vokietijos ne menkesnės ir Anglija, Prancūzija bei Lenkija, – kursčiusios karą, nuo kurio paskui ir pačios nukentėjusios.

Antrasis motyvas skleidėsi daug subtiliau – juk ne apie kultūrą pašnekėti susirinkta. Bent oficialiai. Tačiau faktiškai Rusijos kultūros tema buvo labai svarbi ir pabrėžiama. Itin ryškus jos akcentas buvo begalinio draugiškumo dvasia, kurioje buvo kalbėta ir apie kultūrą, ir apie istoriją.

Emocinį atspalvį sukūrė jau pirmieji pasisakymai – praktiškai visi paremti asmeninėmis jausenomis ir vertinimais. Veteranų organizacijos pirmininkas Julius Deksnys išreiškė nuoskaudą, kad fronte kovoję ir visą gyvenimą tuo didžiuoju veteranai dabar yra ignoruojami ir žeminami, Lietuvos žydų bendruomenės galva Simonas Alperavičius pažymėjo, kad jei ne Stalino pergalė – nebebūtų žydų, Suomijos antifašistas Johanas Beckmanas išdėjo į šuns dienas Edvino Snorės filmą *The Soviet Story* pabrėždamas, kad tas filmas greta įprasto istorijos klastojimo vaizduojas, kad visi karo veteranai yra nusikaltėliai ir žudikai. Renginiui praktiškai įpusėjus, dar nebuvo pasakyta nė vieno žodžio

apie Molotovo–Ribbentropo paktą, bet atmosfera jau bylojo, jog Sovietų Sąjunga buvęs vienintelis šviesulys žiauriuose anų laikų įvykiuose.

Tokiame grynai emociniame kontekste labai gražiai derėjo Mingaliovo pasisakymas, elegantiškai nukreipiantis kalbą dar toliau nuo pakto link kultūros, išreiškiantis džiaugsmą lietuvių ir rusų kultūrų suartėjimu bei milžiniška abipuse nauda, tarpusavio praturtinimu. Idant žodžiai neliktų tušti, Mingaliovas čia pat apdovanojo Deksnį maršalo Žukovo medaliu, o jau renginio pabaigoje dar kartą kreipėsi „į šaunią bendrą lietuvių ir rusų tautų praeitį“, įteikdamas dar vieną medalį „už humanizmą, grožį ir teisingumą“ bei pristatydamas tarptautinį humanitarinį Rusijos Federacijos fondą „geriems darbams daryti“.

Po Mingaliovo kalbėjusiųjų Vlasovo ir Djukovo lūpomis buvo pristatytas jau minėtas pasakojimas apie pakto ir karo priežastis, darniai išpaišęs į kur kas platesnę ir svarbesnę žinią – „Rusija yra gera“.

Koks šio renginio „laimikis“, jei neskaičiuosime fakto, kad Vilniuje pradėjo veikti „Kremliaus strategijos centro“ filialas, vadovaujamas Paleckio?

Pagal jau kelintus metus Rusijoje besisukančią, o nuo šių metų vis aktyviau ir išorėn bekišamą oficialią istorinės atminties ir tapatybės programą labai svarbu yra, pirma, europiniu ar net pasauliniu mastu apsaugoti Didžiojo Tėvynės karo žygdarbio ir pergalės neliečiamumą, antra, užkirsti kelią bet kokioms pastangoms gretinti nacizmo ir stalinizmo nusikaltimus. Todėl Lietuvos teritorijoje įvykęs „objektyviai moksliskas“ Molotovo–Ribbentropo pakto ir karo priežasčių „išnagrinėjimas“ turėjo reikšti vieną iš daugelio atkirčių siaurakakčiams mėginimams pasiekti, kad Europoje būtų panašiai smerkiami nacizmo ir stalinizmo nusikaltimai bei kartu prisimenamos jų aukos.

„Siaurumo“ motyvas – neatsitiktinis, juk Rusija – nepamatuojamai didelė, o Europos istorinė patirtis – nelygstamai ilga ir plati; jos politinė išmintis

istorijos klausimais – neišsemiamai gili. Todėl ir stengtasi šiame renginyje parodyti lietuvius kaip siauro agresyvaus nacionalizmo kamuojamus bukapročius, nesugebančius atsieti prieš 70 metų vykusią istorinių įvykių nuo dabarties aktualijų. Ir ne tik atsieti, bet objektyviai išigilinti, iširti, įvertinti. Šiame fone ypač svarbu pavaizduoti „pribaltus“ kaip atsilikėlius nuo Europos, nesusipratėlius dideliuose klausimuose. Itin iliustratyvus čia Djukovo aiškinimas, neva siekis sulyginti nacizmą ir komunizmą kyląs iš to, jog po SSRS žlugimo naujos Rytų Europos valstybės tiesiog liko be nacionalinių herojų – tokių, kurie būtų ne sovietiniai. O ikisovietinio laikotarpio herojai, skelbė Djukovas, praktiškai visi susitepę nacizmo nusikaltimais. Tad ši *sulyginimo* koncepcija, viena vertus, jaunas valstybes statančios greta Europos senbuvių (jų nacizmo atminties), antra vertus, maskuojančios jų vykdytus nusikaltimus.

Kita dalyko pusė, itin atkakliai teigta konferencijoje – Rusijos draugiškumas, ekonominės ir kultūrinės partnerystės siūlymas, pamirštant istoriją, paliekant ją istorikams ir kuriant prasmingą dabartį. Čia garsiai skambėjo kaltinimai rusofobija ir tautinės neapykantos kurstymu, o lygiagrečiai šiai gaidai – itin vaisingo ir prasmingo bendradarbiavimo su Rusija praeityje ir ateityje motyvai.

Tad žvelgiant plačiau, šis renginys buvo kruopščiai suplanuotos propagandinės kampanijos dalis, skirtos įtvirtinti stiprios, teisingos ir draugiškos Rusijos vaizdinį. Tikėtina, jog buvo itin svarbu „atsižymėti“ Lietuvoje, šalyje, kuri kelia į viešumą Sovietų Sąjungos nusikaltimus ir tarptautinėje arenoje dažnai styro lyg rakštis. Visiškai lokalia prasme renginys atrodė kaip loginė nesąmonė, tačiau buvo sumanytas kaip apeliacija į susirinkusios auditorijos emocijas, skatinantis priklausymo kažkam dideliui, reikšmingam ir labai pozityviam jausmą. Jausmą, kuris neauginamas gali ir nunykti. O gal ir, nepaisant visko, nunyks?

XXI amžiaus istorija

Futurologijos problemos arba kodėl amžinai klystame?

EGIDIJUS VAREIKIS

Nežinia, mokslas tai ar antimokslas, tačiau futurologų spėjimai, scenarijai, nuojautos visada buvo jei ir nerimtas, tai bent įdomus užsiėmimas. Ne kas kitas, o žymusis fantastas Herbertas G. Wellsas 1932 m. išreiškė idėją sukurti ateities vizijų mokslo centrą. Vokiečių filosofas Ossipas K. Flechteimas penktame dešimtmetyje įtvirtino „futuresologijos“ terminą ir iš esmės uždegė žalia šviesa šios srities tyrimams. O globalizacijos pradžioje amerikiečių „biznio futuristai“ sumanė iki šiol gražiai skambančią frazę – „galvok globaliai, veik lokaliai“. Tai turėjo tapti epochos politinio mąstymo ir veikimo dogma. Pagal ją turėjo būti projektuojama ir XXI a. istorija.

Futuresologijos pionieriai buvo drąsūs savo mąstymu ir fantazijomis, tačiau gyvenimas nepatvirtino nė vieno iš populiariųjų scenarijų. Nebuvo Mėnulio ar Marso užkariavimų, nebuvo 2001 m. kosminės odisėjos, neįvyko globalus branduolinis konfliktas, pasaulio nesukaustė vadinamoji „branduolinė žiema“. Galiausiai pasaulis nesukūrė komunizmo ar kitokio „šviesaus rytojaus“, nesutiko pasirašyti istorijos pabaigos ir (bent jau iki šiol) nepakilo į civilizacijų karą. Futuresologijos pasuko sava linkme – užuot ieškojus resursų kosmose, panaudojami tie, kurių Žemėje vis dar pakanka, atsirado naujų technologijų, kurios ir keičia pasaulį. Kosmosas pasirodė pratiškai labai reikalingas, bet veikiau ryšių palydovams, o ne vaikščiojimams po Marsą. Žalioji revoliucija (technologinis sprendimas) praktiškai sugriovė Thomo Malthuso idėją, kad greitai pasieksime žmonijos augimo

ribas ir taip greitai nebesidauginsime. Jei ir nebesidauginame, tai veikiau dėl ideologijos, o ne dėl resursų trūkumo.

Futuresologijos krizę didele dalimi sąlygojo ir kiti visai jos nenumatyti pokyčiai pasaulyje XX a. paskutiniame dešimtmetyje, kaip antai sovietologija, į kurią buvo įdėta tiek pinigų ir studijų, neatliko svarbiausios savo misijos: nenumatė sovietinės sistemos griūties.

Tad XXI a. futurologai, pasimokę iš pirmtakų klaidų, yra kur kas atsargesni. Literatūra rodo, kad vyrauja veikiau trumpalaikės prognozės ir tyrimai tose srityse, kur prognozėms nereikia nė drąsių fantazijų, nė pakankamos mokslinės išmonės. Uždaviniui palengvinti daugiau gilinamasi į regioninius klausimus. Juk kur kas lengviau galvoti, deja, ne globaliai, bet regioniskai, o regioninės studijos dar ir neblogai finansuojamos.

Mąstantys plačiau tyrimo objektu laiko tikros ar menamos globalizacijos pasekmes. Kadangi pačią globalizaciją apibrėžti sunku, tai ir jos pasekmių tyrimas tampa problemiškas.

Tačiau gausioje futuresologinėje literatūroje vis dėlto galima aptikti strategines mąstymo kryptis ir... XXI a. istorijos prognozes. Futuresologijos misija formaliai yra nepakitusi. Jai reikia konceptualizuoti žmonijos ir jos grupių ateitį, nustatyti metodus ir priemones ateičiai prognozuoti, suprasti istorinių procesų dinamiką ir jų reakciją į politikos ar gamtos „dirgiklius“, o galiausiai ir

rekomenduotiną elgseną kaip reakciją į besikeičiančią aplinką.

Metodologiniai atskirų tyrėjų principai skiriasi. Kaip ir derėtų tikėtis, jų skalė tęsiasi nuo orientacijos į ekonominę naudą primato iki galimybės diktuoti istorijai valios sprendimais. Alternatyvius scenarijus galima ne tik numatyti. Juos galima sukurti. Suprantama, šioje vietoje niekaip neišsivaduoja iš seno klausimo, kas kuria istoriją, tačiau diskursas terodo viena – neaišku, kas iš tikrųjų ją kuria. Kitaip sakant, koks nors futuristinis projektas, gavęs gerą finansavimą, gali virsti tikrove ir... kurti istoriją. Tiesa, politikai retai klauso politologų, tad tikimybė, kad jie klausys futuristų, dar mažesnė. Ne paslaptis, kad antai Europos integracijos projektas kadaise atrodė utopija, tačiau, parodžius pakankamai politinės valios, jau tapo istorija. Tad diskusija, ar reikia remtis ilgalaikėmis politikos tendencijomis, ar jas kurti, ne iš piršto laužta.

XXI a. futurologai mėgsta ir nūnai madingą tarpdisciplininę tyrimų terpę. Supratę, kad istorija nėra linijinis procesas, o jos prognozė pagal vieną kitą rodiklį gali atvesti prie visiškai kurioziškų išvadų, jie taiko įvairius modelius – ekonominį, kulinarinį, kultūrinį, pramoninį ir daug kitų. Tai nestebina, juolab kad čia pat pripažįstama, jog nesama geros metodikos, leidžiančios nustatyti kiekvieno veiksnio lyginamąjį svorį.

Galiausiai futurologai yra linkę pranašauti, kuo ta tikrovė bus kitokia, kuo ji skirsis nuo šiandienės. Tai susiję ir su visur paplitusiu nepasitenkinimu dabartimi – naujos kokybės troškimu. Beveik visuotinai sutariama, kad pasaulis pergyvena ne normalų istorijos laikotarpį, o pereinamąjį posūkio ar net lūžio periodą, todėl ateities projektavimas pagal šiandieną ne tik rizikingas, bet ir neteisingas.

Visa, kas pasakyta, aišku, neatsako į klausimą, kas gi mūsų laukia, o juk būtent to iš futurologų ir tikimės.

Tačiau ateities tyrėjai siūlo keletą bendrų idėjų, kurias verta paminėti. Štai vienas šiuolaikinės futurologijos autoritetų Sohailas Inayatullahas teigia, kad triumfuos ne technologų, o svajotojų scenarijus – ateitis priklausys daugiausia nuo to, kokios jos norime, o ne ką mums leidžia gamtinės sąlygos ar techninės galimybės. „Svajonė“ pirmiau technologijos – tai vienas vadinamosios „svajonių visuomenės“ ideologų šūkių. Minėtas autorius (beje, kilęs iš pakistanietiškosios Pendžabo dalies, gyvenantis Australijoje) pats yra savo metodo, globalios makroistorijos, tyrimų simbolis.

Inayatullaho ir jo sekėjų teigimu esama šešių esminių mąstymo apie ateitį konceptų:

- Gerų, bet jau „panaudotų“ idėjų įgyvendinimas, arba tai, kad nauja dažnai yra pamiršta sena. Istorija nesikartoja, tačiau „seni geri laikai“ mus neabejotinai veikia.
- Esamos realybės ir pažiūrų išsižadėjimas, – visų pirma to, kas veda į klaidingą pabaigą (laimi ne stipriausias, o gudriausias, deryboms reikia ne „pramušamosios galios“, o kantrybės, svarbiau yra šeima, o ne karjera). Pasak autoriaus, euroatlantinė civilizacija, patekusi į aklavietę, supranta, kad orientuotis reikia ne į pergale prieš gamtą, o į Rytų filosofijos propaguojamą harmoniją su ja.
- Alternatyvios ateitys – supratimas, kad rinkos ekonomika, demokratija etc. nėra vienintelė galimybė gerovei sukurti. Galbūt kokie nors Kinijos laimėjimai rodo, kad nepakanka stebėtis jais, o reikia ir gilintis į jų priežastis.
- „Išlyginimas“ ir refleksija – ar kuriame naują realybę, ar prisitaikome prie esamos? Ar einame į Šiaurės ašigali, prisitaikydami prie jo klimatinių sąlygų, ar pakeičiame sąlygas, idant galėtume eiti įprastu būdu?

– Istorijos suvokimo fonas – kaip suvokiame žmonijos raidą: linijskai, cikliškai, kaip progresą ar regresą?

– „Artikuluota svajonė“ – kokios ateities geidžiame, kokios bijome, ką manome esant „Dievo duota“ ir neginčijama, kas uždirbta sunkiai ir gali būti prarandama? Be to, kiek turime valios geidžiamai ateičiai sukurti?

Belieka sudėti konkrečius vardus, geografinius pavadinimus ir datas. O toliau jau valia racionaliam mąstymui ir... nežabotai fantazijai. Toliau jau galimi ir visai tikslųjų ar socialinių mokslų paveikti svarstymai apie technologijų galimybes, saugumą, santykius su gyvenamąja aplinka, kova už būvį ir panašiai.

Didžiausia futurologijos bėda – logika. Niekaip kitaip nenumatysi ateities, kaip numanydamas, kad žmonijos vystymasis yra logiškas ir racionalus. Dažniausiai prielaidos remiasi į resursų išsekimą, kuris vers žmoniją daryti mažiausiai tris dalykus – bendrauti tarpusavyje, rasti naujus technologinius sprendimus, išlaikyti esamą technologijų lygmenį. Technologiniai scenarijai noriai fantazuoja per biochemiją ir biotechnologiją. Žmogus klonuojamas, kamieninės ląstelės leidžiančios bemaž amžiną gyvenimą. Tai technologizuota ateitis, kur kas realesnė už skrydžius į Marsą ar dar toliau. Alternatyva – nemokslo visuomenė, kuri jau pasirodė kaip kryptis į postmodernią bendriją ir beveik primirštus „naujuosius viduramžius“.

Reikia sutikti dar ir su tuo, kad istorijai įtakos daro ir visiškai neplanuoti, iš anksto nenumanomi veiksniai. Štai kad ir šiandien niekas neabejoja, kaip HIV/AIDS epidemija iš esmės pakoregavo bent jau Afrikos istoriją, klimato kaita – reali ar menama – taip pat neplanuotai gali pakeisti globalią XXI a. raidą. Ne mažiaus reikšmės teikiama

ir vadinamajam „visuotinai priimtam“ gyvenimo būdai – kokiems nors įsitikinimams, kad štai sportavimas yra palankus sveikatai, žaliaji arbata sumažina vėžio tikimybę ir t. t.

Šioje vietoje jau galima kurti scenarijus, tik, kaip pabrėžia minėtas autorius ir didžioji dauguma futurologų, kad ir kaip objektyviai atrodys šios kūrybos prielaidos, galutinis taškas vis viena yra mūsų subjektyvi nuomonė. Subjektyvumas atsiranda jau pačioje scenarijaus pradžioje, kai reikia apsispręsti, koks yra numanomas įvykių eigas likimas.

Įprasta manyti, kad yra keturi bet kurio įmanomo scenarijaus finalai. Pirmasis – optimistinis augimo scenarijus, kurio logika: tai, kas vyksta, yra gerai ir veikia pozityviai. Antrasis – pesimistinis scenarijus, pranašaujantis, kad įvykių eiga, kurią numatome, galiausiai veda į konfliktinę situaciją: gamtos užteršimą, pasaulinį karą etc. Trečiasis – balanso scenarijus, savitai agituojantis, kad geriausia yra nieko nekeisti, žinant, kad nėra alternatyvos, nėra resursų pokyčiams, kurie vestų į ketvirtąjį, transformacijos scenarijų – visuotinę iniciatyvą ieškoti naujų sprendimų. *Business as usual* tampa *business was usual*. Tai eina moji futurologų frazė.

Kaip paprastutę iliustraciją galima pateikti pasaulio raidos planavimą prieš geras tris dešimtis metų, kai euroatlantinė bendrija pranašavo savo pačios pažangą, išlaikant nekintamą jėgų balansą su sovietine sistema, o pastaroji buvo savitai suskilusi – vadovybė pranašavo euroatlantinės sistemos žlugimą, o visuomenė siekė skubios sovietinės valstybės transformacijos į vakarietišką.

Kas čia buvo teisuus, neišku iki šiol, tad istorijos rašymas į priekį, kad ir kaip norėtusi tai daryti, beveik neįmanomas. Todėl XXI a. istorijos šandieniai futurologai ir nerašo. Kad ir vėl nesuklystų. ☒

Applebaum, Anne, *Gulago istorija*, iš anglų k. vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Baltų lankų leidyba, 2009, 671 p.

Užsimojus parašyti sovietinių koncentracijos lagerių istoriją, reikia sukaupti ne tik kantrybės aprėpti visą medžiagą, bet ir drąsos, kai už nugaros alsuoja tokie grandai kaip Šalamovas, Ginzburg ir, aišku, Solženicynas. Perskaičius Applebaum knygą, tampa akivaizdu, kad šios amerikiečių žurnalistės drąsus užmojis pasiteisino. Nekonkuruodama su skvarbiu žvilgsniu iš vidaus, ji pateikia nuoseklų ir išsamų žvilgsnį iš išorės. Surinkta patirčių įvairovė leido autorei nupiešti margą kančių žemėlapi, o galimybė ne vien pasikliauti savo ir kitų zekų atmintimi, bet ir dokumentiniais šaltiniais bei kitų istorikų įdirbiu, suteikė pranašumą prieš asmeninę patirtį, nes leido kritiškai įvertinti skirtingus faktus ir vertinimus. Taip knygoje pateiktas sovietų režimo „vėžio“ rentgenas išėjo kur kas istoriškesnis. Sistemiška ir detali studija apie gulagą – pirmoji tokia lietuvių kalba. Su kalinių žargonu, specifine atsiminimų kalba ir sovietų istorijos niuansais puikiai susidorojusi vertėja privalomą skaitymą pavertė dar ir maloniu.

Tomas Vaiseta

Augustyniak, Urszula, *Historia Polski 1572–1795*, (ser. *Historia Polski*), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, 1008 p.

Kiek netradicinis požiūris į istoriją. Autorė, parašiusi ne vieną darbą ir iš LDK istorijos, pirmenybę teikia valstybei, visuomenei bei kultūrai, ir tik antroje dalyje atsigręžia į politinę istoriją. Šis „vadovėlis“ pasižymi temų įvairove, stengiantis nors trumpai prisiliesti turbūt prie visko, piešiant išsamų prabėgusios epochos vaizdą. Lie-

tuvos skaitytojui veikiausiai užkliūtų knygos pavadinimas, nes joje kalbama tikrai ne vien apie Lenkijos istoriją. Čia suveikė du veiksniai: viena vertus, knyga yra platesnės serijos dalis, kita vertus, kaip teigia pati autorė, terminas „Lenkija“ simbolizavo visus to meto Lenkijos karalystės gyventojus, o knyga visų pirma orientuota į lenkų skaitytoją. Tekste valstybė dažniau vadinama tiesiog Respublika.

Gediminas Lesmaitis

Bleizgys, Gintaras, *Estafetė: Esė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, 144 p., [700] egz.

Autorius, parašęs ne vieną poezijos rinkinį, ėmėsi eseisto plunksnos. Knyga rašyta dešimt metų, tačiau ar kiekvieną vyną tinka brandinti? Į ją nugula pasakotojo prisiminimai, daugiausia iš gimtųjų Veisiejų, asociacijos, sapnai, pamąstymai apie žmogaus likimą, Europos ekonomiką ir kultūrą... Talpaus, daugiau improvizuoti leidžiančio ir kartu drąsaus žanro imasi tikrai ne kiekvienas. Sunku išlaviruoti tarp refleksijos, savistabos, atsiminimų nenusibostant skaitytojui. Nežinau, ar dėl užslinkusių rudens darganų ir pilkumos, ar dėl pasakojimą persmelkusios mirties ir vienišumo, melancholijos ir slogučio, bet knygos vienu prisėdimu perskaityti nepavyko. Tačiau stebina nuoširdumas ir intymumas beigi niekaip negalinti pasislėpti poetiška raiška.

Vilma Šepetienė

Brontė, Emily, *Vėtrų kalnas*: Romanas, iš anglų k. vertė Česlovas Rimkus, Vilnius: Alma littera, 2009, (1961), 323 p., 3000 egz.

Esama laikui nepriklausančių knygų, nes žmogaus esmė yra antlaikiška, o ją pamatyti – didelis talentas, dar didesnis – ją parodyti. Romane

pateikiamas gana įprastas realistinės anglų literatūros siužetas – vienos atkampios provincijos meilės istorija, prasidėjusi rūsčiame pasaulyje užsi-mezgusia vaikiška draugyste ir peraugusi į abipusę meilę bei nežabotą aistrą. Viskas sukasi socialinių normų suvaržytoje visuomenėje, kur daug lemia kilmė, turtas, išsilavinimas. Tai daugiau veiksmo kontekstas, o tikroji istorija klostosi už šių ribų. Autorė apnuogina blogį, kylantį iš nesusi-valdymo, aplinkinio pasaulio normų nepaisymo, kai du žmonės sukuria tik jiems suprantamas ir galiojančias taisykles, kurioms tik jie patys turi vertę. Tai toks dostojevskiškas blogis – nesuvoktas, nesuturėtas, sunaikinantis juos pačius, griaunantis aplinkinius žmones ir jų pasaulį. Mano galva, visos romano ekranizacijos yra gana nenusisėkusios: joms gana įtaigiai pavyksta atkurti buitį, socialinio konflikto, fizinio ir psichinio smurto epizodus, tačiau perteikti žmogaus egzistencinės gėmės ir joje vykstančios dramatos – nelabai. Brontė sukrečia tu, jog atskleidžia blogį iš vidaus, pri-verčia jį pajusti ir išgyventi, pašurpti nuo žmoguje atsiveriančios gėmės.

Mingailė Jurkutė

Gary, Romain, *Moters šviesa*: Romanas, iš prancūzų k. vertė Violeta Tauragienė, (ser. „Baltų lankų“ *rinktinė proza*), Vilnius: Baltos lankos, 2009, 116 p., 2000 egz.

Spalvingos biografijos (padavėjas, statistas kine, piešėjas žaislų fabrike, karo lakūnas, diplomatas) rašytojo romanai turi ištikimų skaitytojų būrį Lietuvoje. Šį faktą nebyliai liudija ir berniuko, laikančio prie krūtinės prispaustą kaliošą, skulptūra, prieš keletą metų atsiradusi prie namo Vilniuje, kur rašytojo gyventa vaikystėje. Drįstu abejoti, ar „Moters šviesa“ sukels perversmą Gary talento gerbėjų ar jo

kūrybos ligi šiol neskaičiusių galvose, tačiau knygoje išsakomus klausimus vienaip ar kitaip tikriausiai yra tekę užduoti kiekvienam mūsų. Tiesa, atsakymai į juos yra netikėti, paradoksalūs, provokuojantys. Su jais galima nesutikti ir ginčytis, gal net piktintis. Juo labiau žinant, kad pagrindinio herojaus, patyrusio žmonos netektį, moto – „Įsivaizduoti, kad viskas baigta, nes praradai tą vienintelę, kurią mylėjai, – vadinasi nemylėti“ – pačiam Gary pasirodė per sunkus: nusižudžius jo žmonai Jeanai Dorothy Seberg, rašytojas taip pat pasirinko nebūtį. Kita vertus, reikalauti iš autoriaus knygoje postuluojamas egzistencines pozicijas įrodyti savo gyvenimu būtų pernelyg neatsakinga ir rašytojo, ir kūrinio, ir Apvaizdos ironijos veikimo galimybių atžvilgiu. Vis dėlto vien tai, kad tokio judesio pagunda bent akimirkai kyla perskaičius romaną, pasako apie šį kūrinių kai ką esmingo.

Aurimas Švedas

Kalba ir žmonės, sudarė **Artūras Judžentis**, redaktorių kolegija Artūras Judžentis, Aldonas Pupkis (pirm.), Bonifacas Stundžia, Regina Venckutė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos draugija, Lietuvių kalbos institutas, 2009, 268 p., 500 egz.

Moksliniu požiūriu beviltiškai sudarytas/sukratytas leidinys, pasak sudarytojo, skiriamas visiems: „akademinei bendruomenei, mokykloms ir šiuolaikine kalbotyra besidominčiai visuomenei“ (p. 5), kitaip sakant – be adresato. Tokie „mokslo populiarinimo“ leidiniai šiais laikais jau visiškai atgyvena. Čia rašoma apie kognityvinę lingvistiką, etnolingvistiką, lietuvių žargoną, uraliečių kalbų šeimą, pirmąją lietuvišką lietuvių kalbos gramatiką, lituanistikos studijas Japonijoje, kalbininką Leonardą Drotviną ir t. t. Žodžiu, apie viską ir apie nieką. Bene svarbiausias tekstas apie kognityvinę lingvistiką jau paskelbtas internete. Bet svarbiausia ne tai. Tokia populiarinamųjų kalbos leidinių

serija LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Respublikinės kalbos komisijos, sovietinio Lietuvių kalbos draugijos atitiktens, buvo leidžiama dar 1971–1991 m. (*Vardai ir žodžiai, Žodžiai ir žmonės, Žmonės ir kalba, Kalba ir mintis, Mintis ir ženklas, Ženklas ir prasmė, Kalba ir mintis, Žodžiai ir prasmės*). Serijos sumanytojas ir leidinių sudarytojas buvo a. a. Bronys Savukynas. Kaip čia atsitiko, kad dabartinė redaktorių kolegija ir sudarytojas visa tai pamiršo, pratarmėje neužsiminė, o ir Savukynui neskyrė nė žodžio? Paprasčiausiai nepadoru.

Karolis Veževičius

Lietuvos Respublikos užsienio politika: Dokumentai, 1939–1940, t. 1: (1939 08 23 – 1940 05 22), sudarytojas ir redaktorius **Tomas Remeikis**, Vilnius: LR Užsienio reikalų ministerija, Lietuvos archyvų departamentas prie LR Vyriausybės, VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 670 p.

Užsienio politikos dokumentų tęstinė daugiatomė publikacija – sena ir prestižinė Europos valstybių tradicija. Kitaip nei tikslinėse, savo politikai pateisinti skirtose dokumentų rinktinėse, čia dokumentai būna atrenkami ir pateikiami rūpestingai ir sistemingai, visus toms rengia aukščiausios klasės archyvarai. Politinis daugiatomių serijų publikavimo pobūdis, jei nežiūrėsime Rusijos išimties, paprastai lieka antrame plane. Antraštiniame puslapyje garbingais titulais pristatomas Tomas Remeikis „įvadinėse pastabose“ savo triūsą mėgina įrikiuoti į šią tradiciją, o rezultatas – gėda jam, negarbė leidėjams. Kodėl? Pirma, URM ir TSPMI jau rengiama „Lietuvos užsienio politikos dokumentų“ (nuo 1990 m.) serija (kurios forma čia justai, bet į ją čia netaikoma, mat kitas laikotarpis) nemokšišku mu susikompromitavo iš pirmosios, 1990–1991 m. dokumentų publikacijos. Antra, *istoriniamis* dokumentams

nepalyginti tinkamesnė yra tokio pat pavadinimo serija, leidžiama Istorijos instituto ir VU, turinti ir savo „veidą“, ir kur kas geresnę reputaciją. Trečia, pati ši knyga parengta taip atsainiai, kad šaltinytyrinis, mokslinio aparato, tekstologinis, stilistinis ir techninis knygos brokas visiškai nustelbia bene vienintelę teigiamą jos pusę, kad ne tik LCVA skaityklos lankytojams tapo prieinami skurdžiai išlikę skausmingojo valstybės istorijos laikotarpio įdomesnieji dokumentai.

Nerijus Šepetys

Skulptoriaus dosjė: Vladas Urbanavičius, parengė **Giedrė Jankevičiūtė**, Kaunas–Vilnius: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Tarptautinės dailės kritikų asociacijos (AICA) Lietuvos skyrius, 2009, 232 p.

Albumo struktūra, pasiskolinta iš šiuolaikinių meną reprezentuojančių katalogų, ir sušiuolaikina skulptoriaus kūrybą, ir įtraukia skaitytoją/žiūrovą. Vaizdinė medžiaga – foto archyvai, įgyvendintų kūrinių, tiesiog eskizų, brėžinių reprodukcijos pateikiamos greta tekstų, tad leidinys greičiau primena kontekstualią monografiją, kūrybos katalogą, kurį gali vartyti vis iš naujo, pradėti vis nuo kitos vietos, nuorodos, kūrinio. Leidinyje pateikiama ne vien gausi vaizdinė medžiaga, svarbiausios skulptoriaus gyvenimo ir kūrybos datos pasaulinės istorijos fone (pavyzdžiui, 1965 m. „Mary Quant savo parduotuvėje Londono *King's Road* pradeda pardavinėti minisijonus“, 1978 m. „Italijos Raudonosios brigados pagrobia ir nužudo krikščionių demokratų veikėją Aldo Moro“, 1994 m. „Tutsių genocidas Ruandoje“), bet ir publikuojami pokalbiai su dailininkais ir dailėtyrininkais, kuriuose atskleidžiamos įvairios mūsų skulptūros klasiko kūrybos briaunos, o kūryba aptariama platesniame sociokultūriniame ar sociopolitiniame kontekste.

Kęstutis Šapoka